

ISSN 3083-5836 (PRINT)
ISSN 3083-5844 (ONLINE)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Серія 18

Право

Випуск 48

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Витяг з реєстру суб'єктів у сфері медіа-реєстрантів. Ідентифікатор медіа R30-01419
(рішення № 932 від 28.09.2023 року)

Журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
зі спеціальностей D8 – Право, K9 – Правоохоронна діяльність, D9 – Міжнародне право
на підставі Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

Науковий журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевіряються на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiát.pl.

Офіційний сайт видання: www.chasopys.law.npu.kiev.ua

Мова видання: українська, англійська, іспанська, італійська, німецька, польська, словацька, угорська,
французька, чеська

Рекомендовано рішенням Вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Протокол № 11 від 30 квітня 2026)

Головний редактор:

В. Ю. Стеценко – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Редакційна колегія:

- Б. І. Андрусишин** – доктор історичних наук, професор; заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
- В. В. Белєвцева** – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-дослідної лабораторії правових проблем та юридичної відповідальності у сфері цифровізації, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- К. І. Беляков** – доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідного відділу, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- С. В. Білозьоров** – кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора навчально-наукового інституту № 2, Національна академія внутрішніх справ;
- М. Ю. Віхляєв** – доктор юридичних наук, професор, заступник директора, Видавничий дім «Гельветика»;
- П. В. Горінов** – кандидат юридичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту права та політології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
- О. С. Дніпров** – доктор юридичних наук, професор, ректор, Київський національний університет будівництва та архітектури;
- Ярослав Добковскі** – габілітований доктор права, професор, завідувач кафедри адміністративного права та науки про адміністрацію Факультету права та адміністрації, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині (Республіка Польща);
- О. Д. Довгань** – доктор юридичних наук, професор, радник при дирекції інституту, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- І. В. Зогуля** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної діяльності, Харківський національний університет внутрішніх справ;
- О. О. Золотар** – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-дослідного сектору прав і безпеки людини в інформаційній сфері, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- І. Ф. Корж** – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-дослідної лабораторії військового права, права національної та міжнародної безпеки, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- М. О. Ларкін** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності, Запорізький національний університет;
- А. О. Монаєнко** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України;
- С. І. Москаленко** – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
- Н. М. Опольська** – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри публічно-правових дисциплін, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського;
- В. Г. Пилипчук** – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, директор, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- В. В. Тильчик** – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»;
- О. В. Токарчук** – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

УДК 341.322.5

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.48.01>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Андрусишин Б. І.

РЕПАРАЦІЇ, КОМПЕНСАЦІЇ ТА РЕСТИТУЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПРАКТИКА

У статті описано історичну еволюцію та сучасні міжнародно-правові підходи до реалізації репарацій, компенсацій і реституцій як форм відповідальності держави за порушення міжнародного права внаслідок військової агресії. Здійснено аналіз переходу від карально-фіскальної моделі репарацій, закріпленої у Версальському мирному договорі 1919 р., до відновлювальної та людино-центричної парадигми, сформованої після Другої світової війни на основі рішень Потсдамської конференції 1945 р., Паризького мирного договору 1947 р. та Сан-Франциського мирного договору 1951 р. Проаналізовано договірно-компенсаційні механізми післявоєнного примирення, зокрема Люксембурзьку угоду 1952 р. між ФРН та Ізраїлем, а також розвиток реституційних практик у сфері повернення культурних цінностей і приватної власності.

Окрему увагу приділено сучасним інституційним моделям відшкодування шкоди, зокрема діяльності Компенсаційної комісії ООН після збройної агресії Іраку проти Кувейту (1991–2022), практиці Міжнародного суду ООН у справі «Демократична Республіка Конго проти Уганди», спадщині Міжнародного трибуналу з колишньої Югославії та компенсаційним механізмам Міжнародного кримінального суду відповідно до ст. 75 Римського статуту. Визначено тенденції гуманізації та інституціоналізації компенсаційної парадигми, що поєднує правові, політичні та моральні елементи відповідальності.

Обґрунтовано, що сучасні моделі репарацій, компенсацій і реституцій формують багаторівневу архітектуру міжнародного відшкодування шкоди, у межах якої ключовими передумовами ефективності виступають міжнародна легітимність, визнання відповідальності агресора та наявність інституційних механізмів контролю. Зроблено висновок про релевантність дослідженого міжнародного досвіду для формування майбутнього механізму відшкодування шкоди, завданої збройною агресією проти України.

Ключові слова: репарації, компенсація, реституція, міжнародно-правова відповідальність держави, збройна агресія, відшкодування шкоди, міжнародні судові інституції, практика міжнародних трибуналів.

Постановка проблеми. У сучасному міжнародному праві репарації, компенсації та реституції посідають ключове місце в системі міжнародно-правової відповідальності держави за збройну агресію та інші міжнародно-протиправні діяння. Водночас, історична еволюція цих інструментів, а також різноманітність практик їх застосування (від міждержавних договорів до діяльності міжнародних судових і компенсаційних інституцій) зумовлюють фрагментарність підходів до їх правової природи, механізмів реалізації та ефективності. За умов зростання масштабів збройних конфліктів і масових порушень міжнародного гуманітарного та прав людини особливої актуальності набуває системний аналіз еволюції та сучасної практики застосування репарацій, компенсацій і реституцій як інструментів міжнародно-правової відповідальності держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемні питання репарацій, компенсацій та реституцій як інструментів міжнародно-правової відповідальності держави набули широкого висвітлення у працях як класичних, так і сучасних дослідників міжнародного права. У науковій літературі сформувалися різні підходи до осмислення правової природи зазначених форм відшкодування шкоди, їх історичної еволюції та ролі у реагуванні на збройні конфлікти й інші міжнародно-протиправні діяння. Окрему увагу приділено співвідношенню договірних і інституційних механізмів реалізації репарацій, компенсацій і реституцій, а також практиці їх застосування в діяльності міжнародних судових та компенсаційних органів. Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів міжнародно-правової відповідальності держави та механізмів відшкодування шкоди зроблено в працях українських і зарубіжних учених, зокрема О. Агапова, А. Мойсеєнко, М. Мазовер, К. Ярауш, П. Грімстед, М. МакМіллан, В. Лінколн, А. Лернер та ін.

Мета та завдання дослідження. Дослідження еволюції та сучасної практики застосування репарацій, компенсацій і реституцій як ключових інструментів міжнародно-правової відповідальності держави за порушення міжнародного права, зокрема у контексті військової агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практичний аналіз міжнародного досвіду реалізації репарацій, компенсацій та реституцій як форм відповідальності держави за порушення міжнародного права, на наш погляд, детермінований насамперед фактом їхньої спільної мети, яку можна визначити як відновлення порушеного міжнародного порядку (*status quo ante*) та утвердження принципу відповідальності держави-порушника, водночас забезпечуючи стабільність міжнародних відносин та справедливість у постконфліктний період.

Історична практика свідчить про еволюцію підходів від вузько-економічної логіки після Першої світової війни до комплексних політико-правових та гуманітарних моделей XXI ст. Після Першої світової війни, згідно з Версальським договором 1919 р., було закріплено принцип колективної відповідальності (ст. 231) та зобов'язання Німеччини компенсувати втрати цивільного населення (ст. 232), контроль за виконанням здійснювала Репараційна комісія союзників [6]. Проте, високі фінансові тягарі спричинили гіперінфляцію та політичну радикалізацію, що зумовило перегляди репараційної політики через Плани Давеса та Янга [3, 10]. Водночас, договір поєднував компенсаційні та реституційні підходи, заклавши основу для подальшої юридичної практики відновлення майна та прав.

У міжвоєнний період виникла необхідність уточнення механізмів контролю за виконанням репарацій та їхньої міжнародної легітимності. Поряд із Планом Давеса та Планом Янга, що пом'якшували економічний тягар, активізувалися дипломатичні механізми врегулювання претензій, включаючи конференції з обговорення реституційного відшкодування культурних цінностей і приватної власності, втрачених унаслідок бойових дій, що продемонструвало потенційну роль економічної компенсації без врахування гуманітарного і правового контексту з позиції протилежного ефекту (політичної нестабільності і соціального напруження) [7]. Водночас, накопичений досвід став основою для міжнародних договорів після Другої світової війни, де поєднання матеріальної, юридичної та моральної відповідальності стало стандартом відновлювальної політики.»

Після Другої світової війни репарації та компенсації набули відновлювальної логіки. Наприклад, Потсдамська конференція 1945 р. визначила мету репарацій як ліквідацію воєнного потенціалу агресора та сприяння відбудові постраждалих держав, що стало основою комплексного політико-економічного механізму [6]. Своєю чергою, реституція культурних цінностей і приватної власності доповнювала матеріальні виплати, а міжнародні комісії контролювали справедливий розподіл ресурсів. На доповнення, приклад Люксембурзької угоди 1952 р. між ФРН та Ізраїлем започаткував договірно-компенсаційне примирення та політику морального відновлення, що знайшло відображення і у програмах компенсацій жертвам Голокосту та угодах ФРН з іншими країнами [1].

У другій половині XX ст. ретроспективно спостерігалась гуманізація підходів, де компенсації стали не лише міждержавними, а й персоніфікованими, орієнтованими на індивідів і громади, як показали, зокрема, угоди між ФРН та Польщею (1972 р.) [2] та прецеденти Міжнародного суду ООН у справі *Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations* (1949 р.) [7]. У цих процесах компенсація виступала інструментом стабілізації міжнародних відносин і реінтеграції держав.

На межі XX–XXI ст. виникли нові багаторівневі та інституційні моделі. Зокрема, Компенсаційна комісія ООН після агресії Іраку проти Кувейту (1991–2022 рр.) створила комплексний механізм відшкодування шкоди, поєднавши судові, адміністративні та фінансові інструменти [6], а постюгославські конфлікти 1990-х рр. через ІСТУ заклали прецедент персональної відповідальності [4], тоді як африканські кейси («ДР Конго проти Уганди», 2005, 2022 рр.) підтвердили людиноцентричний підхід до відшкодування [4]. У 2004 р. Trust Fund for Victims при Міжнародному кримінальному суді інтегрував матеріальне відшкодування з психологічною реабілітацією та освітою, а програми ЄС та Ради Європи підтримували відновлення постраждалих від воєнних та гуманітарних криз [12].

Сучасна практика демонструє системність компенсаційної парадигми, де юридичний, політичний та моральний виміри взаємодіють у єдиній площині. Репарації та компенсації вже не є лише каральним інструментом, а засобом відновлення довіри, реконструкції державності та запобігання повторенню порушень міжнародного права. Ці міжнародні моделі заклали, зокрема але не виключно, і методологічну та практичну основу для формування національної політики України щодо відшкодування шкоди внаслідок військової агресії російської федерації.

Висновки. По-перше, міжнародна практика відшкодування шкоди внаслідок військової агресії демонструє еволюцію від вузькоекономічних репарацій після Першої світової війни до комплексних політико-правових та гуманітарних моделей ХХІ ст., де компенсації, реституції та моральне відновлення поєднуються з відновленням прав і довіри між державами та постраждалими спільнотами.

По-друге, сучасні багаторівневі механізми міжнародних організацій (ООН, Міжнародний кримінальний суд, ЄС, Рада Європи) показують, що ефективна реалізація відшкодування шкоди потребує інтеграції юридичних, фінансових і соціально-психологічних інструментів, а також персоніфікованого підходу до постраждалих, що забезпечує стабільність міжнародних відносин і превентивну функцію проти повторення агресії.

По-третє, накопичений міжнародний досвід створює методологічну та практичну основу для формування національної політики України щодо відшкодування шкоди внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації, дозволяючи поєднати матеріальні, юридичні та моральні компоненти репарацій у рамках ефективної системи правового захисту держави та її громадян.

Використана література:

1. Agreement between the State of Israel and the Federal Republic of Germany (Luxembourg, 10 September 1952). *United Nations Treaty Series*. 1952. Vol. 162, № 2137. P. 205–217.
2. Agreement on Compensation for Victims of Nazi Persecution (Bonn, 16 August 1972) / Federal Republic of Germany and the Republic of Poland. Bonn : Federal Ministry for Foreign Affairs, 1972. 12 P.
3. Agreement Regarding the Complete and Final Settlement of the Question of Reparations (Annex to the Young Report, 7 June 1929). *Young Plan*. The Hague : Permanent Court of Arbitration Archive, 1929. 100 P.
4. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda) : Judgment on Reparations of 9 February 2022. *I.C.J. Reports*. 2022. 73 P.
5. Brandt S. Versailles, Treaty of. 1914-1918 Online – *International Encyclopedia of the First World War* / ed. by U. Daniel, P. Gatrell, O. Janz, H. Jones, J. Keene. Berlin : Freie Universität Berlin, 2021. P. 1–6.
6. Final Report and Recommendations (1991–2022) / United Nations Compensation Commission. Geneva : UNCC Secretariat, 2022. P. 1–64.
7. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (Advisory Opinion) : Advisory Opinion. *ICJ Reports*. 1971. P. 16–17.
8. Mazower M. Governing the World: The History of an Idea, 1815 to the Present. London : Penguin Press, 2012. 496 P.
9. Potsdam Agreement (Protocol of the Proceedings), 2 August 1945. Section IV “Reparations from Germany”, paras. 4(a)–(b), 5–6. *Foreign Relations of the United States: The Conference of Berlin (1945)*. Vol. II. Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1960. P. 1492–1496.
10. Report of the Committee of Experts on Reparations (Dawes Report) / Committee of Experts on Reparations. London : HMSO, 1924. 184 P.
11. Resolution 827 (1993) of 25 May 1993 / International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia ; United Nations Security Council. S/RES/827 (1993). New York : United Nations, 1993. 9 P.
12. Trust Fund for Victims – Annual Report 2023 / International Criminal Court. The Hague : ICC Publications, 2023. P. 7–31.

References:

1. Agreement between the State of Israel and the Federal Republic of Germany (1952) United Nations Treaty Series, Vol. 162, No. 2137, pp. 205–217.

2. Agreement on Compensation for Victims of Nazi Persecution (1972) Federal Republic of Germany and the Republic of Poland, Bonn, Federal Ministry for Foreign Affairs, 12 p.
3. Agreement Regarding the Complete and Final Settlement of the Question of Reparations (1929) Young Plan, The Hague, Permanent Court of Arbitration Archive, 100 p.
4. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment on Reparations of 9 February 2022 (2022) I.C.J. Reports, 73 p.
5. Brandt S. (2021) Versailles, Treaty of. 1914–1918 Online – International Encyclopedia of the First World War, ed. by U. Daniel, P. Gatrell, O. Janz, H. Jones, J. Keene, Berlin, Freie Universität Berlin, 6 p.
6. Final Report and Recommendations 1991–2022 (2022) United Nations Compensation Commission, Geneva, UNCC Secretariat, pp. 1–64.
7. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (Advisory Opinion) (1971) ICJ Reports, pp. 16–17.
8. Mazower M. (2012) Governing the World: The History of an Idea, 1815 to the Present, London, Penguin Press, 496 p.
9. Potsdam Agreement (Protocol of the Proceedings), 2 August 1945 (1960) Foreign Relations of the United States: The Conference of Berlin (1945), Vol. II, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, pp. 1492–1496.
10. Report of the Committee of Experts on Reparations (Dawes Report) (1924) Committee of Experts on Reparations, London, HMSO, 184 p.
11. Resolution 827 of 25 May 1993 (1993) International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, United Nations Security Council, S/RES/827 (1993), New York, United Nations, 9 p.
12. Trust Fund for Victims – Annual Report 2023 (2023) International Criminal Court, The Hague, ICC Publications, pp. 7–31.

Andrusyshyn B. I. Reparations, compensation and resistance as instruments of international legal responsibility: evolution and practice

The article describes the historical evolution and modern international legal approaches to the implementation of reparations, compensation and restitution as forms of state responsibility for violations of international law as a result of military aggression. The transition from the punitive-fiscal model of reparations, enshrined in the Versailles Peace Treaty of 1919, to the restorative and human-centered paradigm formed after World War II on the basis of the decisions of the Potsdam Conference of 1945, the Paris Peace Treaty of 1947 and the San Francisco Peace Treaty of 1951 is analyzed. The contractual and compensatory mechanisms of post-war reconciliation are analyzed, in particular the Luxembourg Agreement of 1952 between Germany and Israel, as well as the development of restitution practices in the field of the return of cultural values and private property.

Special attention is paid to modern institutional models of reparation, in particular the activities of the UN Compensation Commission after the armed aggression of Iraq against Kuwait (1991–2022), the practice of the International Court of Justice in the case of the Democratic Republic of the Congo v. Uganda, the legacy of the International Tribunal for the Former Yugoslavia, and the compensation mechanisms of the International Criminal Court in accordance with Article 75 of the Rome Statute. The tendencies of humanization and institutionalization of the compensation paradigm, which combines legal, political, and moral elements of responsibility, are identified.

It is substantiated that modern models of reparations, compensation, and restitution form a multi-level architecture of international reparation, within which the key prerequisites for effectiveness are international legitimacy, recognition of the responsibility of the aggressor, and the presence of institutional control mechanisms. A conclusion is made about the relevance of the studied international experience for the formation of a future mechanism for compensation for damage caused by armed aggression against Ukraine.

Key words: *reparations, compensation, restitution, international legal responsibility of the state, armed aggression, compensation for damage, international judicial institutions, practice of international tribunals.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 343.102-043.5:343.132-043.5:343.985.7:343.615
DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.48.02>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Ботнарченко І. А., Крижна В. В.

МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

У статті досліджено міжвідомчу взаємодію слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Обґрунтовано, що специфіка таких кримінальних проваджень полягає у поєднанні процесуального, криміналістичного, соціального, медичного та превентивного компонентів. Саме тому ефективне розслідування не може обмежуватися лише виконанням окремих слідчих дій, а потребує узгодженої діяльності слідчого, працівників оперативних і превентивних підрозділів Національної поліції України, патрульної поліції, спеціалізованих підрозділів з протидії домашньому насильству, служб у справах дітей, закладів охорони здоров'я, соціальних служб та суб'єктів безоплатної правничої допомоги.

Запропоновано розглядати слідчого як процесуального координатора міжвідомчої взаємодії, роль якого полягає не у підміні повноважень інших суб'єктів, а в організації належного обміну інформацією, визначенні доказових завдань, забезпеченні своєчасного виконання доручень, недопущенні дублювання дій і збереженні процесуальної якості доказів. Доведено, що міжвідомча взаємодія у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства має відрізнятися від міжвідомчого партнерства: перша є процедурно-функціональним інструментом виконання конкретних завдань розслідування, тоді як друге формує ширшу модель довгострокової співпраці суб'єктів протидії домашньому насильству.

Проаналізовано положення Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», відомчих актів Міністерства внутрішніх справ України, а також сучасні наукові підходи до організації взаємодії слідчого з іншими суб'єктами. Сформульовано ознаки ефективної міжвідомчої взаємодії: нормативна визначеність, процесуальна керованість, своєчасний обмін інформацією, розмежування компетенцій, орієнтація на доказування систематичності насильства, пріоритет безпеки потерпілої особи та запобігання повторній віктимізації.

Ключові слова: домашнє насильство, кримінальне правопорушення, слідчий, міжвідомча взаємодія, міжвідомче партнерство, процесуальна координація, досудове розслідування, доказування, потерпіла особа, повторна віктимізація.

Постановка проблеми. Домашнє насильство належить до тих кримінально-правових явищ, щодо яких стандартне реагування правоохоронного органу часто є недостатнім. Його особливість полягає не лише у факті вчинення окремого насильницького діяння, а в повторюваності поведінки кривдника, залежності потерпілої особи від сімейного або побутового середовища, страху перед повторним насильством, економічній чи психологічній залежності, а також у високому рівні латентності. У таких умовах доказування не може будуватися виключно на первинному повідомленні або окремому епізоді. Слідчий має встановити не лише подію кримінального правопорушення, а й контекст, попередні звернення, динаміку конфлікту, ризики для потерпілої особи та можливість подальшого насильства.

Кримінально-правову основу відповідальності за домашнє насильство становить стаття 126-1 Кримінального кодексу України, яка пов'язує це кримінальне правопорушення із систематичним вчиненням фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя, колишнього подружжя чи іншої особи, з якою винний перебуває або перебував у сімейних чи близьких відносинах [3, ст. 126-1]. Саме ознака систематичності робить взаємодію слідчого з іншими суб'єктами особливо важливою, оскільки попередні звернення, оцінка ризиків, медичні документи, пояснення свідків і дані превентивної роботи можуть мати доказове значення.

Кримінальне провадження щодо домашнього насильства потребує поєднання процесуальних, криміналістичних, соціальних, медичних і превентивних заходів. Слідчий, діючи в межах

повноважень, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, організовує збирання доказів, надає доручення оперативним підрозділам, забезпечує проведення слідчих дій та ініціює необхідні експертизи [1, ст. 40, 41, 93, 242, 243]. Водночас належне розслідування таких правопорушень неможливе без інформації, яку отримують інші суб'єкти: патрульні поліцейські під час первинного реагування, працівники превентивних підрозділів, спеціалізовані підрозділи з протидії домашньому насильству, соціальні служби, заклади охорони здоров'я, служби у справах дітей і суб'єкти безоплатної правничої допомоги.

Проблема полягає в тому, що така взаємодія не завжди має належну процедурну визначеність. На практиці можливі втрата первинної інформації, несвочасне передання матеріалів слідчому, дублювання опитувань потерпілої особи, формальне використання результатів оцінки ризиків, недостатній обмін даними щодо попередніх звернень і неналежна координація заходів безпеки. Це впливає не лише на повноту доказування, а й на захист потерпілої особи. Повторне відтворення травматичних обставин перед різними службами без належної координації може призводити до повторної віктимізації та зниження довіри до правоохоронної системи.

Саме тому міжвідомчу взаємодію слідчого доцільно розглядати не як допоміжний організаційний елемент, а як умову ефективного досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Її зміст має охоплювати не лише обмін інформацією, а й розмежування компетенцій, своєчасну передачу матеріалів, узгоджене планування слідчих та інших процесуальних дій, оцінку ризиків для потерпілої особи, забезпечення доказової якості інформації та запобігання повторному насильству.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика взаємодії суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству активно досліджується в українській юридичній науці. І. Білоус аналізує систему суб'єктів протидії домашньому насильству, звертаючи увагу на проблеми їхньої взаємодії та необхідність комплексного підходу до організації співпраці [9, с. 406–415]. О. Яра та Н. Стасюк розглядають проблемні питання кримінального провадження щодо домашнього насильства, зокрема недоліки досудового розслідування та судового розгляду таких проваджень [10, с. 146–150].

Роль Національної поліції України у системі суб'єктів протидії домашньому насильству досліджує В. Саббатовський, який наголошує на значенні системної взаємодії між уповноваженими суб'єктами [11, с. 251–254]. А. Правдюк також аналізує місце Національної поліції України у цій системі, акцентуючи на потребі чітких алгоритмів реагування, дотриманні прав людини та належній професійній підготовці поліцейських [12, с. 404–416].

Н. Король досліджує механізми взаємодії суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на регіональному та місцевому рівнях і обґрунтовує доцільність протоколів міждисциплінарної співпраці [13, с. 50–62]. О. Салманова та І. Казанчук розкривають адміністративно-правові засади міжвідомчої взаємодії Національної поліції України з іншими суб'єктами протидії домашньому насильству, зокрема в контексті створення єдиних інформаційних рішень для обміну даними [14, с. 314–329].

Безпосередньо питання взаємодії слідчого з іншими учасниками правових відносин під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, розглядають В. Гусева та К. Шаповал [15, с. 100–112]. Координаційну діяльність слідчого під час розслідування таких кримінальних правопорушень аналізують Ю. Комаринська, В. Лісогор і В. Романська [16, с. 158–168]. Методичні аспекти розслідування домашнього насильства розкриває Ю. Слухаєнко, який приділяє увагу взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами [17, с. 121]. Організаційно-тактичні основи такої взаємодії досліджують К. Шаповал і О. Прокопенко [18, с. 496–504].

Попри значний науковий доробок, недостатньо конкретизованою залишається саме роль слідчого як процесуального координатора міжвідомчої взаємодії у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства. Окремого аналізу потребує не лише перелік суб'єктів взаємодії, а й те, як слідчий організовує обмін інформацією, визначає доказові завдання, забезпечує процесуальну якість отриманих матеріалів, узгоджує заходи захисту потерпілої особи та запобігає повторній віктимізації.

Мета дослідження. Метою статті є теоретико-прикладний аналіз міжвідомчої взаємодії слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, визначення її змісту, ознак і проблем практичної реалізації, а також обґрунтування ролі слідчого як процесуального координатора такої взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжвідомча взаємодія слідчого у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства має розглядатися крізь призму завдань кримінального провадження, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України: захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, охорона прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування [1, ст. 2]. У справах про домашнє насильство ці завдання набувають особливої складності, оскільки слідчий повинен не лише зібрати докази конкретного епізоду, а й встановити системність насильницької поведінки, ризики повторення насильства та потребу потерпілої особи у захисті.

Правову основу такої взаємодії становлять не лише норми кримінального процесуального законодавства. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає домашнє насильство як діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, а також погрози вчинення таких діянь [2, ст. 1]. Цей Закон покладає на уповноважені підрозділи органів Національної поліції України повноваження щодо виявлення фактів домашнього насильства, реагування на них, прийняття і розгляду заяв та повідомлень, інформування постраждалих осіб про їхні права і можливості отримання допомоги, а також винесення термінових заборонних приписів у передбачених законом випадках [2, ст. 10, 24, 25]. Отже, ще до початку або на початковому етапі кримінального провадження формується інформаційна база, яка може мати доказове значення.

Слідчий у таких провадженнях не є єдиним суб'єктом реагування, однак саме він забезпечує процесуальну спрямованість отриманої інформації. На відміну від соціальної служби, медичного закладу, патрульної поліції або превентивного підрозділу, слідчий оцінює інформацію з погляду її належності, допустимості, достовірності та достатності для доказування. Тому його координаційна роль полягає не у керівництві всіма суб'єктами протидії домашньому насильству, а у визначенні того, які відомості мають бути отримані, у якій формі вони повинні бути зафіксовані та як вони можуть бути використані у кримінальному провадженні.

У науковій літературі слушно підкреслюється, що взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у розслідуванні домашнього насильства передбачає узгодженість дій за часом, місцем і послідовністю, а також використання можливостей різних підрозділів Національної поліції України, інших органів публічної влади, органів місцевого самоврядування і окремих громадян [17, с. 121]. Такий підхід відображає практичну складність розслідування, але потребує уточнення. У кримінальному провадженні взаємодія не може бути безмежною: вона має бути підпорядкована процесуальній формі, межах компетенції суб'єктів і завданням доказування.

Дискусійним є розширення поняття взаємодії слідчого до рівня загального міжвідомчого процесу, що охоплює всі напрями протидії домашньому насильству. К. Шаповал та О. Прокopenко обґрунтовують комплексний характер взаємодії, який включає широке коло суб'єктів, залучених до захисту потерпілих осіб і протидії насильству [18, с. 500]. Така позиція є обґрунтованою з огляду на системний характер домашнього насильства. Водночас, на нашу думку, у кримінальному провадженні необхідно розмежовувати широку міжвідомчу співпрацю у сфері протидії домашньому насильству і власне процесуальну взаємодію слідчого. Перша може мати стратегічний, превентивний і соціальний характер, тоді як друга має бути спрямована на виконання конкретних завдань досудового розслідування.

У ширшому аспекті В. Дрозд звертає увагу на розмежування міжнародної, міжвідомчої та внутрішньовідомчої взаємодії органів розслідування [19, с. 40–43]. Для цієї статті принциповим є саме міжвідомчий рівень, оскільки розслідування домашнього насильства потребує не лише взаємодії всередині Національної поліції України, а й залучення медичних, соціальних, освітніх та інших компетентних суб'єктів, інформація яких може впливати на якість доказування і безпеку потерпілої особи.

У цьому аспекті важливим є розмежування понять «міжвідомча взаємодія» і «міжвідомче партнерство». Н. Король звертає увагу на те, що в науковій і практичній площині ці поняття нерідко використовуються як близькі, оскільки обидва відображають спільну діяльність різних суб'єктів у сфері протидії домашньому насильству [13, с. 54]. У зарубіжній літературі міжвідомчі партнерства у сфері протидії злочинності розглядаються як складні організаційні моделі, ефективність яких залежить від чіткості цілей, розподілу відповідальності та механізмів оцінювання результатів [20, р. 171–225].

Однак партнерство має ширший і довготривалий характер: воно пов'язане з формуванням сталої моделі співпраці, довірою між суб'єктами, плануванням спільних заходів, обміном досвідом і розвитком інституційної спроможності. Натомість міжвідомча взаємодія слідчого є більш конкретною: вона виникає у зв'язку з певним кримінальним провадженням, має процедурну мету і повинна давати вимірюваний результат у вигляді доказів, процесуальних рішень або заходів захисту потерпілої особи.

З огляду на це міжвідомчу взаємодію слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, доцільно визначати як нормативно врегульовану, процесуально керовану і функціонально узгоджену діяльність слідчого з іншими підрозділами Національної поліції України та компетентними суб'єктами публічного і соціального реагування, спрямовану на своєчасне збирання і перевірку доказів, забезпечення безпеки потерпілої особи, встановлення системності насильства та запобігання повторним правопорушенням.

Нормативна модель такої взаємодії має кілька рівнів. Перший рівень є кримінальним процесуальним. Він охоплює повноваження слідчого, доручення оперативним підрозділам, збирання доказів, привід, проведення експертиз та інші процесуальні інструменти [1, ст. 40, 41, 93, 140, 242, 243]. Другий рівень є відомчо-організаційним і пов'язаний з організацією діяльності слідчих підрозділів, взаємодією органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, а також реагуванням на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події [4; 5; 6]. Третій рівень є спеціальним для сфери домашнього насильства і стосується оцінки ризиків, винесення термінового заборонного припису, інформування постраждалої особи та організації подальших заходів захисту [2, ст. 24, 25; 7; 8].

Практична роль слідчого у цій системі полягає у перетворенні розрізнених відомостей на доказову інформацію. Первинний виклик патрульної поліції, відеозаписи з нагрудних камер, пояснення потерпілої особи і свідків, медичні документи, відомості про попередні звернення, оцінка ризиків, інформація соціальних служб або служб у справах дітей самі по собі не утворюють завершеної доказової системи. Вони набувають процесуального значення тоді, коли слідчий своєчасно витребує їх, перевіряє, оцінює у взаємозв'язку з іншими доказами і визначає, які слідчі дії необхідно провести для підтвердження або спростування відповідних обставин.

Особливе значення має взаємодія слідчого з патрульною поліцією і працівниками, які першими прибувають на місце події. Саме на початковому етапі найчастіше фіксуються сліди насильства, емоційний стан потерпілої особи, поведінка кривдника, обстановка в помешканні, наявність дітей, пошкодження майна, алкогольне чи інше сп'яніння, свідки події. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події передбачає порядок дій нарядів поліції та працівників слідчо-оперативної групи, зокрема виїзд на місце події, фіксацію часу прибуття, обставин і результатів реагування, а також інформування оперативного чергового щодо попередньої кваліфікації кримінального правопорушення [6, розд. IX–X]. Для слідчого ця інформація є важливою, оскільки дозволяє відновити первинну картину події, яка з часом може бути спотворена або втрачена.

Взаємодія з превентивними підрозділами Національної поліції України має інше функціональне призначення. Дільничні офіцери поліції, працівники ювенальної превенції та спеціалізовані підрозділи з протидії домашньому насильству можуть надати інформацію про попередні виклики, профілактичні бесіди, перебування кривдника на профілактичному обліку, склад сім'ї, наявність дітей, поведінку особи в побуті, попередні адміністративні матеріали та застосовані

заходи реагування. Для кримінальних проваджень за фактами домашнього насильства така інформація має значення не лише для характеристики особи кривдника, а й для доведення повторюваності або системності протиправної поведінки.

Окремий блок становить взаємодія із закладами охорони здоров'я. Медичні документи можуть підтверджувати тілесні ушкодження, давність їх утворення, характер болю, необхідність лікування, психологічний стан потерпілої особи, звернення по медичну допомогу після попередніх епізодів насильства. Водночас слідчий має забезпечити, щоб така інформація була отримана в належній процесуальній формі, а за потреби ініціювати проведення судово-медичної або психологічної експертизи [1, ст. 242, 243]. Недостатньо лише долучити медичну довідку: важливо оцінити її у зв'язку з поясненнями потерпілої особи, свідків, результатами огляду місця події та іншими доказами.

У провадженнях, де потерпілими або свідками є діти, особливої ваги набуває взаємодія зі службами у справах дітей, ювенальною превенцією, психологами та закладами освіти. Такі суб'єкти можуть допомогти встановити умови проживання дитини, її психологічний стан, вплив насильства на поведінку та навчання, наявність ризику подальшого перебування у небезпечному середовищі. Водночас участь цих суб'єктів повинна бути організована таким чином, щоб не створювати додаткового травматичного навантаження на дитину і не підміняти процесуальні дії неформальним опитуванням.

Проблемним залишається питання меж координаційної ролі слідчого. Слідчий не може і не повинен виконувати функції соціального працівника, лікаря, психолога або органу опіки. Водночас він має враховувати результати їхньої роботи у межах кримінального провадження. Саме тут проявляється сутність процесуальної координації: слідчий не керує всіма залученими суб'єктами адміністративно, але визначає, яка інформація є значущою для розслідування, у якій формі вона повинна бути отримана і як вона впливає на подальший план слідчих дій.

Ефективна міжвідомча взаємодія має ґрунтуватися на чіткому розподілі функцій. Патрульна поліція забезпечує первинне реагування, припинення правопорушення, фіксацію початкових обставин і безпеку на місці події. Превентивні підрозділи надають інформацію про попередні випадки насильства, профілактичну роботу та оцінку ризиків. Оперативні підрозділи виконують доручення слідчого і сприяють встановленню обставин, які неможливо з'ясувати лише процесуальними засобами. Медичні установи фіксують наслідки насильства для здоров'я. Соціальні служби та служби у справах дітей забезпечують інформацію про потреби потерпілої особи і дітей, а також можуть сприяти організації безпечного середовища. Слідчий, своєю чергою, поєднує ці напрями у межах процесуального плану розслідування.

У цьому контексті доцільно виокремити три взаємопов'язані блоки міжвідомчої взаємодії слідчого. Перший блок є доказовим. Він охоплює отримання, перевірку і процесуальне закріплення відомостей про факт насильства, його системність, наслідки для потерпілої особи, поведінку кривдника і попередні епізоди. Другий блок є захисним. Він пов'язаний із забезпеченням безпеки потерпілої особи, інформуванням її про права, врахуванням ризику повторного насильства, взаємодією щодо термінового заборонного припису та спрямуванням до служб підтримки. Третій блок є превентивним. Він спрямований на недопущення подальшого насильства, виявлення ризиків, контроль за виконанням заходів реагування та передачу релевантної інформації суб'єктам, відповідальним за профілактичну роботу.

Саме така триблокова модель дозволяє уникнути двох крайнощів. Перша полягає у звуженні взаємодії лише до виконання доручень слідчого оперативним підрозділам. Друга полягає у надмірному розширенні взаємодії до загального соціального партнерства без чіткої процесуальної мети. У кримінальному провадженні щодо домашнього насильства взаємодія повинна бути достатньо широкою, щоб врахувати комплексний характер насильства, але водночас достатньо визначеною, щоб не втратити процесуальну керованість.

Показником ефективності такої взаємодії є не кількість залучених суб'єктів, а якість отриманої та використаної інформації. Якщо потерпіла особа багаторазово повідомляє різним органам одні й ті самі обставини, але ці відомості не перетворюються на належні докази, взаємодія залишається формальною. Якщо соціальна служба має інформацію про небезпечну ситуацію

в сім'ї, але вона не врахована слідчим під час планування розслідування, доказова картина буде неповною. Якщо медичний документ не зіставлений з іншими доказами, він може втратити значення для встановлення механізму насильства. Тому міжвідомча взаємодія має оцінюватися за її внеском у повноту доказування, захист потерпілої особи та запобігання повторному насильству.

Важливим елементом є також інформаційна взаємодія. У справах про домашнє насильство слідчий має своєчасно отримувати відомості про попередні виклики поліції, складені адміністративні матеріали, винесені термінові заборонні приписи, оцінку ризиків, звернення потерпілої особи до медичних або соціальних служб. Однак інформаційні ресурси не повинні підміняти процесуальну оцінку. Дані обліків можуть вказувати на наявність ризику або попередніх епізодів, але слідчий має перевірити їх у належній процесуальній формі та оцінити разом з іншими доказами.

Окремої уваги потребує запобігання повторній віктимізації. Некоординовані дії різних суб'єктів можуть змушувати потерпілу особу багаторазово відтворювати травматичні події, надавати однакові пояснення, самотійно переносити інформацію між службами, очікувати на повторні перевірки або не отримувати зрозумілого пояснення щодо своїх прав. Завдання слідчого як процесуального координатора полягає в тому, щоб мінімізувати такі ситуації: використовувати вже отриману інформацію, планувати процесуальні дії з урахуванням стану потерпілої особи, уникати дублювання опитувань і забезпечувати взаємодію з тими суб'єктами, які можуть надати підтримку без шкоди для доказування.

Отже, міжвідомча взаємодія слідчого у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства повинна мати не випадковий, а процедурно організований характер. Її зміст полягає у своєчасному поєднанні процесуальних можливостей слідчого, оперативних і превентивних підрозділів поліції, медичних, соціальних та інших компетентних суб'єктів. Така взаємодія є ефективною лише тоді, коли вона одночасно забезпечує три результати: повноту доказової бази, безпеку потерпілої особи та зниження ризику повторного насильства.

Висновки. Міжвідомча взаємодія слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, є не допоміжним організаційним засобом, а однією з умов ефективного досудового розслідування. Її значення зумовлене специфікою домашнього насильства, яке часто має латентний, повторюваний і системний характер, а тому потребує поєднання процесуальних, криміналістичних, соціальних, медичних і превентивних заходів.

Слідчий у таких кримінальних провадженнях виконує роль процесуального координатора міжвідомчої взаємодії. Його завдання полягає не у підміні функцій інших суб'єктів, а у визначенні доказових потреб, організації належного отримання інформації, забезпеченні процесуальної якості матеріалів, контролі за виконанням доручень і узгодженні дій, що мають значення для захисту потерпілої особи та встановлення всіх обставин кримінального правопорушення.

До основних ознак міжвідомчої взаємодії слідчого у цій сфері належать нормативна визначеність, участь кількох компетентних суб'єктів, спільна мета, розмежування функцій, своєчасний інформаційний обмін, процесуальна керованість, комплексний характер, безперервність і спрямованість на практичний результат. Такий результат полягає не лише у збиранні доказів, а й у забезпеченні безпеки потерпілої особи, виявленні системності насильства і запобіганні повторним правопорушенням.

Наукова новизна запропонованого підходу полягає в обґрунтуванні триблокової моделі міжвідомчої взаємодії слідчого: доказового, захисного та превентивного блоків. Доказовий блок спрямований на отримання і процесуальне закріплення інформації; захисний – на забезпечення безпеки потерпілої особи і недопущення повторної віктимізації; превентивний – на виявлення ризиків повторного насильства та узгодження подальших заходів реагування.

Подальше вдосконалення практики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, доцільно здійснювати через розроблення чітких алгоритмів взаємодії слідчого з патрульною поліцією, превентивними підрозділами, медичними та соціальними установами; забезпечення оперативного обміну інформацією про попередні звернення і ризики; підвищення якості фіксації первинної інформації; недопущення дублювання

опитувань потерпілої особи; а також запровадження практики узгодженого планування процесуальних, захисних і превентивних заходів у межах конкретного кримінального провадження.

Використана література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 14.04.2026).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення: 14.04.2026).
3. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 15.04.2026).
4. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0919-17> (дата звернення: 15.04.2026).
5. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17> (дата звернення: 16.04.2026).
6. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27 квіт. 2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0443-20> (дата звернення: 16.04.2026).
7. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 1 серп. 2018 р. № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0965-18> (дата звернення: 21.04.2026).
8. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства : наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України від 13 берез. 2019 р. № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0333-19> (дата звернення: 21.04.2026).
9. Білоус І. М. Система суб'єктів протидії домашньому насильству: проблеми взаємодії та шляхи їх вирішення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 35(2). С. 406–415. DOI: 10.32631/vsa.2025.2.65
10. Яра О. С., Стасюк Н. А. Проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 68. С. 146–150.
11. Саббатовський В. Ю. Місце, роль і взаємодія Національної поліції України в системі суб'єктів протидії домашньому насильству. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 251–254. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-9/58
12. Правдюк А. Л. Місце, роль і взаємодія Національної поліції України в системі суб'єктів протидії домашньому насильству. *Успіхи і досягнення у науці. Серія: Право*. 2026. № 2(24). С. 404–416. DOI: 10.52058/3041-1254-2026-2(24)-404-416
13. Король Н. П. Механізми взаємодії суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на регіональному та місцевому рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2022. Вип. 1(74). С. 50–62. DOI: 10.26565/1727-6667-2022-1-04
14. Салманова О. Ю., Казанчук І. Д. Адміністративно-правові засади міжвідомчої взаємодії Національної поліції України з іншими суб'єктами протидії домашньому насильству в умовах сьогодення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 2(35), ч. 2. С. 314–329. DOI: 10.32631/vsa.2025.2.57
15. Гусева В., Шаповал К. Взаємодія слідчого з іншими учасниками правових відносин під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Криміналістика і судова експертиза*. 2025. Вип. 70. С. 100–112. DOI: 10.33994/kndise.2025.70.08
16. Комаринська Ю., Лісогор В., Романська В. Координаційна діяльність слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1(71). С. 158–168. DOI: 10.33270/05267101.16
17. Слухасенко Ю. М. Методика розслідування домашнього насильства : дис. ... д-ра філософії : 081 / Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 213 с.

18. Шаповал К. А., Прокопенко О. Ю. Організаційно-тактичні основи взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1(28). С. 496–504. DOI: DOI: 10.32631/vca.2023.1.48
19. Дрозд В. Окремі аспекти взаємодії слідчого з іншими органами і підрозділами при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Професійна підготовка суддів, прокурорів та працівників правоохоронних органів: національний і зарубіжний досвід*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4a50dc47-224d-4172-982b-d60b9d8cf354/content> (дата звернення: 23.04.2026).
20. Rosenbaum D. P. Evaluating multi-agency anti-crime partnerships: Theory, design, and measurement issues. *Crime Prevention Studies* 2002. Vol. 14. P. 171–225.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine : Law of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (accessed: 14.04.2026) [in Ukrainian].
2. Pro zapobihannia ta protydiuu domashnomu nasylstvu : Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 r. № 2229-VIII [On Prevention and Combating Domestic Violence : Law of Ukraine dated December 7, 2017 No. 2229-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (accessed: 14.04.2026) [in Ukrainian].
3. Kryriminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III [Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (accessed: 15.04.2026) [in Ukrainian].
4. Instruksiiia z orhanizatsii diialnosti slidchykh pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 06.07.2017 r. № 570 [Instruction on the organization of the activity of investigative units of the National Police of Ukraine : order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated July 6, 2017 No. 570]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0919-17> (accessed: 15.04.2026) [in Ukrainian].
5. Instruksiiia z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryriminalnym pravoporushenniam, yikh vyjavleni ta rozsliduvanni : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 07.07.2017 r. № 575 [Instruction on organization of interaction of pre-trial investigation bodies with other bodies and units of the National Police of Ukraine in prevention of criminal offenses, their detection and investigation : order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated July 7, 2017 No. 575]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17> (accessed: 16.04.2026) [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii reahuvannia na zaiavy i povidomlennia pro kryriminalni, administratyvni pravoporushennia abo podii ta operatyvnoho informuvannia v orhanakh (pidrozdilakh) Natsionalnoi politsii Ukrainy : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 27.04.2020 r. № 357 [On approval of the Instruction on the organization of response to statements and reports on criminal, administrative offenses or events and operational information in the bodies (units) of the National Police of Ukraine : order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated April 27, 2020 No. 357]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0443-20> (accessed: 16.04.2026) [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Poriadku vynesennia upovnovazhenymy pidrozdilamy orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy terminovoho zaboronnoho prypysu stosovno kryvdnyka : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 01.08.2018 r. № 654 [On approval of the Procedure for issuing an emergency prohibitive prescription regarding the abuser by authorized units of the National Police of Ukraine : order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated August 1, 2018 No. 654]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0965-18> (accessed: 21.04.2026) [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia otsinky ryzykiv vchynennia domashnoho nasylstva : nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy, Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 13.03.2019 r. № 369/180 [On approval of the Procedure for assessing the risks of domestic violence : order of the Ministry of Social Policy of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated March 13, 2019 No. 369/180]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0333-19> (accessed: 21.04.2026) [in Ukrainian].
9. Bilous I. M. (2025) Systema subiektiv protyдии domashnomu nasylstvu: problemy vzaiemodii ta shliakhy yikh vyrishennia [The system of subjects of combating domestic violence: problems of interaction and ways of their solution] *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy* 2025 № 35(2) S. 406–415 [in Ukrainian].

10. Yara O. S., Stasiuk N. A. (2021) Problemni pytannia zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia shchodo domashnoho nasylstva [Problematic issues of criminal proceedings regarding domestic violence] Visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo 2021 Vyp. 68 S. 146–150 [in Ukrainian].
11. Sabbatoovskyi V. Yu. (2024) Mistse, rol i vzaiemodiia Natsionalnoi politsii Ukrainy v systemi subiektiv protydii domashnomu nasylstvu [Place, role and interaction of the National Police of Ukraine in the system of subjects of combating domestic violence] Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 2024 № 9 S. 251–254. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-9/58 [in Ukrainian].
12. Pravdiuk A. L. (2026) Mistse, rol i vzaiemodiia Natsionalnoi politsii Ukrainy v systemi subiektiv protydii domashnomu nasylstvu [Place, role and interaction of the National Police of Ukraine in the system of subjects of combating domestic violence] Uspikhy i dosiahnennia u nauki. Seriya: Pravo 2026 № 2(24) S. 404–416. DOI: 10.52058/3041-1254-2026-2(24)-404-416 [in Ukrainian].
13. Korol N. P. (2022) Mekhanizmy vzaiemodii subiektiv u sferi zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu na rehionalnomu ta mistsevomu rivni [Mechanisms of interaction of subjects in the field of prevention and response to domestic violence at the regional and local levels] Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia 2022 Vyp. 1(74) S. 50–62. DOI: 10.26565/1727-6667-2022-1-04 [in Ukrainian].
14. Salmanova O. Yu., Kazanchuk I. D. (2025) Administratyvno-pravovi zasady mizhvidomchoi vzaiemodii Natsionalnoi politsii Ukrainy z inshymy subiektamy protydii domashnomu nasylstvu v umovakh siohodennia [Administrative and legal principles of interagency interaction of the National Police of Ukraine with other subjects of combating domestic violence in modern conditions] Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 2025 № 2(35) Ch. 2 S. 314–329. DOI: 10.32631/vca.2025.2.57 [in Ukrainian].
15. Husieva V., Shapoval K. (2025) Vzaiemodiia slidchoho z inshymy uchasnykamy pravovykh vidnosyn pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh iz domashnim nasylstvom [Interaction of an investigator with other participants in legal relations during the investigation of criminal offenses related to domestic violence] Kryminalistyka i sudova ekspertyza 2025 Vyp. 70 S. 100–112. DOI: 10.33994/kndise.2025.70.08 [in Ukrainian].
16. Komarynska Yu., Lisohor V., Romanska V. (2026) Koordynatsiina diialnist slidchoho pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh iz domashnim nasylstvom [Coordinating activities of an investigator during the investigation of criminal offenses related to domestic violence] Nauka i pravoohorona 2026 Vyp. 1(71) S. 158–168. DOI: 10.33270/05267101.16 [in Ukrainian].
17. Slukhaienko Yu. M. (2023) Metodyka rozsliduvannia domashnoho nasylstva [Methodology of domestic violence investigation] dys. ... d-ra filosofii za spets. 081 Pravo. Donetskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kropyvnytskyi 213 s. [in Ukrainian].
18. Shapoval K. A., Prokopenko O. Yu. (2023) Orhanizatsiino-taktychni osnovy vzaiemodii slidchoho z inshymy subiektamy pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh iz domashnim nasylstvom [Organizational and tactical bases of interaction of an investigator with other subjects during the investigation of criminal offenses related to domestic violence] Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 2023 № 1(28) S. 496–504. DOI: 10.32631/vca.2023.1.48 [in Ukrainian].
19. Drozd V. (2026) Okremi aspekty vzaiemodii slidchoho z inshymy orhanamy i pidrozdilamy pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen [Certain aspects of interaction of an investigator with other bodies and units in the investigation of criminal offenses] Profesiina pidhotovka suddiv, prokuroriv ta pratsivnykiv pravookhoronnykh organiv: natsionalnyi i zarubizhnyi dosvid: materialy mizhnar. nauk.-praktd. konf. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4a50dc47-224d-4172-982b-d60b9d8cf354/content> (accessed: 23.04.2026) [in Ukrainian].
20. Rosenbaum D. P. (2002) Evaluating multi-agency anti-crime partnerships: Theory, design, and measurement issues. Crime Prevention Studies 2002 Vol. 14 P. 171–

Botnarenko I. A., Kryzhna V. V. Interagency Interaction of the Investigator as a Condition for Effective Investigation of Criminal Offences Related to Domestic Violence.

The article examines the investigator's interagency interaction during the investigation of criminal offences related to domestic violence. It is substantiated that such criminal proceedings combine procedural, forensic, social, medical and preventive components. Therefore, effective investigation cannot be limited to separate investigative actions, but requires coordinated activity of the investigator, operational and preventive units of the National Police of Ukraine, patrol police, specialised units for combating

domestic violence, children's services, healthcare institutions, social services and providers of free legal aid.

The article proposes to consider the investigator as a procedural coordinator of interagency interaction. This role does not involve substituting the powers of other actors, but consists in organising proper information exchange, defining evidentiary tasks, ensuring timely execution of instructions, preventing duplication of actions and preserving the procedural quality of evidence. It is proved that interagency interaction in criminal proceedings concerning domestic violence should be distinguished from interagency partnership: the former is a procedural and functional tool for performing specific investigative tasks, whereas the latter forms a broader model of long-term cooperation between actors involved in combating domestic violence.

The article analyses the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence", departmental acts of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and modern scholarly approaches to organising the investigator's interaction with other actors. The features of effective interagency interaction are formulated: normative certainty, procedural controllability, timely information exchange, division of competences, focus on proving the systematic nature of violence, priority of the victim's safety and prevention of secondary victimisation.

Key words: *domestic violence, criminal offence, investigator, interagency interaction, interagency partnership, procedural coordination, pre-trial investigation, evidence, victim, secondary victimisation.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.48.03>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Гавронська Т. В.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

У статті досліджено історико-правовий розвиток правового статусу дітей-біженців в Україні. Проаналізовано формування національного законодавства у цій сфері в контексті міжнародно-правових стандартів, зокрема положень Конвенції про статус біженців від 28.07.1951 року та Конвенції ООН про права дитини від 20.11.1989 року. Визначено ключові періоди розвитку правового регулювання: перший період (1991–2001 роки) (початок формування правового регулювання правового статусу дітей-біженців в Україні); другий етап (2001–2011 роки) (розвиток та гармонізація законодавства); третій етап (2011–2022 роки) (вдосконалення законодавства під впливом міжнародних стандартів та співпраці з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців та адаптація до стандартів ЄС; четвертий етап (2022 р. – до наших днів) (подальше вдосконалення механізмів захисту прав дітей-біженців та їх ефективна реалізація в умовах воєнного стану).

Виявлено основні проблеми правозастосування та прогалини у національному законодавстві, що ускладнюють ефективний захист цієї вразливої категорії дітей-біженців. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової бази України з урахуванням сучасних викликів та міжнародного досвіду.

Зазначено, що еволюція правового статусу дітей-біженців в Україні пройшла шлях від відсутності спеціального правового регулювання до формування комплексної системи правового захисту, заснованої на міжнародних стандартах. Сучасний етап характеризується не лише розвитком національного законодавства, а й необхідністю реагування на безпрецедентні виклики, пов'язані з війною, що потребує подальшого вдосконалення механізмів захисту прав дітей-біженців та їх ефективної реалізації на практиці.

Ключові слова: діти-біженці, правовий статус, права дитини, захист прав дитини, правове регулювання, воєнний стан, законодавство України.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження історичних етапів розвитку правового статусу дітей-біженців в Україні зумовлена сучасними викликами, пов'язаними зі збройною агресією, масовими переміщеннями населення та зростанням кількості осіб, які потребують міжнародного захисту. У цих умовах особливої уваги потребують діти-біженці як одна з найбільш вразливих соціальних груп.

Дослідження еволюції національного законодавства у цій сфері – від перших нормативно-правових актів до сучасного правового регулювання – дає можливість простежити трансформацію підходів держави до забезпечення прав дітей-біженців і рівень їх відповідності міжнародним стандартам.

Крім того, важливість теми зумовлюється необхідністю імплементації положень Конвенції про права дитини від 20.11.1989 року та Конвенції про статус біженців від 28.07.1951 року, які встановлюють базові гарантії захисту прав дитини та визначають принцип найкращих інтересів дитини як ключовий у державній політиці.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах дії воєнного стану, коли зростає кількість дітей, які змушені залишати місце проживання, втрачають сімейне оточення або потребують додаткового захисту. Це актуалізує потребу в удосконаленні національного законодавства, підвищенні ефективності механізмів його реалізації та забезпеченні належної інтеграції дітей-біженців у приймаюче суспільство.

Отже, дослідження історичних етапів розвитку правового статусу дітей-біженців в Україні є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки сприяє виявленню проблем правового регулювання та формуванню напрямів його подальшого вдосконалення відповідно до міжнародних стандартів.

Проблема правового статусу дітей-біженців була предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зокрема, питання правового регулювання статусу дітей-біженців

розглядали І.М. Алмаші, Т.А. Грекул-Ковалик, О.М. Калашник, А.І. Коваль, В.О. Кузнєцова, О.Р. Поєдинок, О.Г. Стрельченко, І.Ж. Торончук та інші. Водночас комплексні дослідження історичних етапів розвитку правового статусу дітей-біженців в Україні залишаються недостатньо розробленими, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є комплексний аналіз історичних етапів розвитку правового статусу дітей-біженців в Україні, визначення особливостей його правового регулювання на різних етапах становлення національного законодавства, а також обґрунтування напрямів його вдосконалення з урахуванням міжнародних стандартів.

Виклад матеріалу. Повномасштабна війна в Україні розпочалася 24 лютого 2022 року після вторгнення російської федерації в країну. Третина населення України була насильно переміщена внаслідок війни та змушена тікати до безпечніших районів всередині України або через кордон до сусідніх країн. Станом на лютий 2026 року у світі зареєстровано 5,9 мільйона біженців з України, а 3,7 мільйона українців – внутрішньо переміщених осіб. Європа приймає більшість біженців, розміщуючи 5,3 мільйона біженців [1].

Під тимчасовим захистом у державах Євросоюзу зараз перебуває 4 мільйони 380 тисяч українців, змушених виїхати із країни через війну. Зокрема, найбільше українців під тимчасовим захистом наразі перебувають у Німеччині – 1 260 230 осіб, Польщі – 965 990 та Чехії – 397 185. Найвищі показники кількості осіб під тимчасовим захистом на тисячу жителів зафіксовано у Чехії (36,4), Польщі (26,5) та Словаччині (25,8), тоді як відповідний показник на рівні ЄС становить 9,7 на тисячу жителів [2].

До країн Європи через територію рф чи Білорусі виїхало близько 277 тис. українців (0,3 млн). Ще 1,3 млн. українців, за даними ООН, стали біженцями в росії чи Білорусі [3].

13 червня 2025 року Європейська Рада ухвалила рішення про продовження тимчасового захисту для цих осіб з 4 березня 2026 року до 4 березня 2027 року.

Приблизно 10,8 мільйона людей потребуватимуть гуманітарної допомоги у 2026 році [1]. Це свідчить про збереження високого рівня соціальної вразливості населення та значне навантаження на міжнародні гуманітарні інституції.

Більшість тих, хто виїхав, – це жінки (40% від загальної кількості) та діти (31%). Частка чоловіків старше 18 років становить 29%. Аналітики зазначають, що після дозволу на вільний перетин кордону для чоловіків віком 18–22 роки, з серпня по листопад 2025 року Україну покинуло на 96 тис. більше представників цієї групи, ніж повернулося. Кожен сьомий юнак цієї вікової категорії зараз перебуває за кордоном [4].

До особливо вразливих груп належать люди похилого віку та люди з інвалідністю, які можуть бути не в змозі втекти з районів високого ризику. Жінки та діти, які складають приблизно 76 відсотків біженців, що тікають від кризи. [1].

Отже, ситуація з українськими біженцями характеризується масштабністю, тривалістю та комплексністю викликів. Вона потребує не лише подальшої міжнародної підтримки, а й удосконалення національної політики у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб і біженців, а також розробки ефективних механізмів їхньої реінтеграції після завершення війни.

Наведені дані підтверджують, що діти є однією з найбільш уразливих категорій населення в умовах повномасштабної війни в Україні. Вони становлять значну частку серед біженців (близько 31%), що свідчить про масовий характер порушення їхнього звичного середовища життя, розвитку та виховання.

Вимушене переміщення – як внутрішнє, так і зовнішнє – призводить до комплексних негативних наслідків для дітей: порушення доступу до освіти, медичних послуг, соціального захисту, а також втрати безпечного сімейного та соціального оточення. Особливо гостро постають проблеми адаптації дітей у новому середовищі, мовні бар'єри та психологічні травми, спричинені війною.

Суттєвим ризиком є також підвищена вразливість дітей до різних форм насильства, зокрема гендерно зумовленого, сексуальної експлуатації, торгівлі людьми та інших порушень прав дитини. Ці загрози посилюються в умовах нестабільності, розлуки з батьками або перебування в тимчасових притулках.

Окрему увагу слід приділити дітям, які перебувають у зоні бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або були переміщені до росії чи Білорусі, де існують додаткові ризики порушення їхніх прав, включаючи обмежений доступ до міжнародного захисту та можливі випадки примусової асиміляції.

Таким чином, ситуація з дітьми в умовах війни характеризується високим рівнем вразливості та багатомірністю проблем. Це обумовлює необхідність посилення державної політики та міжнародного співробітництва у сфері захисту прав дитини, забезпечення безперервного доступу до освіти й медичних послуг, психологічної підтримки, а також створення ефективних механізмів їхньої соціальної реінтеграції у післявоєнний період.

Історія становлення правового статусу дітей-біженців в Україні є відносно новою та тісно пов'язана із загальним розвитком інституту захисту прав людини і дитини на міжнародному та національному рівнях.

До здобуття незалежності Україна перебувала у складі СРСР і не мала самостійної міграційної політики. Водночас формування основ правового статусу дітей-біженців відбувалося на міжнародному рівні, зокрема через приєднання до Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року [5] і до Протоколу щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 року [6] та Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р. [7] (ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 р. [8]) Саме ці документи заклали базові стандарти захисту дітей, які згодом були імплементовані в українське законодавство. Україна приєдналася до Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року та до Протоколу щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 року не шляхом класичної ратифікації, а через приєднання (акцесію) 10 січня 2002 року [9]. Отже, саме 2002 рік є ключовим моментом набуття для України міжнародно-правових зобов'язань у сфері захисту біженців.

Перший період (1991–2001 роки). Після проголошення незалежності Україна почала формувати власну систему міграційного законодавства. У цей період було прийнято перший спеціальний закон – Закон України «Про біженців» від 24 грудня 1993 року № 3818-ХІІ [10]. Цей Закон, було прийнято, щоб визначити правовий статус біженців, установити правові, економічні та організаційні гарантії захисту прав осіб, які вимушено залишили державу своєї громадянської належності (або країну свого постійного проживання) [10]. Але Закон мав певні недоліки: не повною мірою відповідав міжнародним стандартам; не враховував специфіку вразливих груп, зокрема дітей.

Другий етап (2001–2011 роки). 21 червня 2001 року було прийнято Закон України «Про біженців» № 2557-ІІІ, який визначив загальні засади надання статусу біженця [11]. Прийняття Закону України «Про біженців» від 21 червня 2001 року стало важливим етапом розвитку національного законодавства у сфері притулку, оскільки він замінив попередній закон 1993 року та значно наблизив правове регулювання до міжнародних стандартів.

Основні новели закону:

- уточнено визначення поняття «біженець» відповідно до Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року;
- запроваджено більш чітку процедуру надання статусу біженця;
- деталізовано: підстави надання, відмови та втрати статусу; права й обов'язки біженців;
- закріплено гарантії: невислання (non-refoulement); право на працю, освіту, медичну допомогу; свободу пересування (з певними обмеженнями).

Цей закон уже враховував необхідність особливого підходу до вразливих категорій, зокрема дітей, хоча ще не містив комплексного механізму їх захисту. Діти-біженці не розглядалися як окрема категорія, а їхній правовий статус визначався через статус батьків або законних представників, що свідчить про обмежений рівень диференціації правового регулювання.

26 квітня 2001 року було прийнято Закон України «Про охорону дитинства» № 2402-ІІІ. Цей Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні

встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [12]. Його положення поширюються на всіх дітей, які перебувають на території України, незалежно від громадянства, у тому числі й на дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового захисту.

Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року дає поняття: «дитина-біженець – дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [12].

Стаття 31 Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року передбачає захист дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту на території України. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції) сприяє розшуку батьків або інших законних представників дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлучених із сім'ями, влаштуванню таких дітей у відповідні дитячі заклади або сім'ї.

Органи опіки та піклування вживають заходів щодо тимчасового влаштування у відповідні дитячі заклади або сім'ї дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлучених із сім'ями, встановлення опіки чи піклування над такими дітьми, сприяють дітям-біженцям та дітям, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлучених із сім'ями, у реалізації їхніх прав [12].

Отже, Закон України «Про охорону дитинства» формує загальну правову основу захисту прав дітей, у тому числі дітей-біженців. Однак його норми мають загальний характер і потребують конкретизації через спеціальне законодавство та ефективні механізми реалізації, що забезпечують не лише формальне визнання прав, а й їх реальне здійснення.

Третій етап розвитку та гармонізації (2011–2022 роки). У цей період відбулося суттєве вдосконалення законодавства, зокрема прийнято Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 року № 3671-VI [13]. Було розширено перелік прав біженців, включаючи доступ до освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Нижче наведено порівняльну характеристику законодавства про правовий статус дітей-біженців в Україні (табл. 1). Поступово законодавство почало враховувати потреби дітей як окремої вразливої групи, особливо під впливом міжнародних стандартів та співпраці з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», наблизив українське законодавство до стандартів ЄС. У ньому вже більш чітко визначено гарантії для дітей-біженців, зокрема:

- принцип найкращих інтересів дитини;
- право на освіту та медичну допомогу;
- особливий захист дітей без супроводу.

Цей період характеризується поступовою гуманізацією підходів та закріпленням міжнародних стандартів у національному праві. Також цей період характеризується наданням притулку дітям-біженцям в Україні. Допомогти їм знайти притулок від переслідування, отримати безпечне для життя місце проживання.

В цей період набувши статусу «біженця», громадяни та їх діти стикалися з низкою проблемних питань, а саме:

- працевлаштування;
- оформленням документів на дитину, що народжена в Україні у сім'ї біженців;
- допомога від держави біженцям з дітьми;
- оформлення документів при влаштуванні дитини у дитячий садок чи шкільний заклад та відвідування дитиною – біженцем шкільного закладу;

Таблиця 1

Порівняльна характеристика законодавства про правовий статус дітей-біженців

Критерій	Закон України «Про біженців» від 24 грудня 1993 року	Закон України «Про біженців» від 21 червня 2001 року	Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 року
Врахування інтересів дитини	практично відсутнє	часткове	системне
Спеціальні гарантії для дітей	не передбачені	обмежені	чітко визначені
Діти без супроводу	не врегульовано	загальні положення	спеціальні процедури та опіка
Доступ до освіти і медицини	загальні норми	розширено	гарантовано на рівні стандартів ЄС
Процедурні гарантії	нечіткі	деталізовані	максимально конкретизовані

- продовження навчання дитини – біженця на Україні;
- оформлення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям з дітьми (її умови призначення та розмір);
- навчання дітей біженців у школах–інтернатах санаторного типу в залежності від захворювання;
- отримання біженцями середньої чи вищої освіти;
- отримання пенсії біженцями.

Основна проблема функціонування системи захисту дітей-біженців в Україні полягала в тому, що реалізація відповідного законодавства обмежувалася лише легалізацією і документуванням шукачів притулку та біженців [14].

Четвертий сучасний етап (2022 р. – до наших днів). Після початку повномасштабної війни у 2022 році правовий статус дітей-біженців набув нових особливостей. Україна фактично стала не лише країною, що приймає біженців, а й державою походження великої кількості дітей, які шукають захист за кордоном.

Цей етап характеризується:

- розширенням міжнародного співробітництва щодо захисту українських дітей за кордоном;
- необхідністю протидії незаконному переміщенню та депортації дітей;
- посиленню уваги до дітей без супроводу та дітей, розлучених із сім'ями;
- адаптацією законодавства до умов воєнного стану.

Водночас особливого значення набуває забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права та захист прав дітей у збройних конфліктах.

В умовах воєнного стану в Україні правовий статус дітей-біженців визначається сукупністю норм національного та міжнародного права, що спрямовані на забезпечення підвищеного рівня захисту цієї вразливої категорії.

В умовах збройної агресії та запровадження воєнного стану в Україні значно змінюються умови реалізації прав людини, зокрема дітей-біженців як особливо вразливої категорії. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII визначає правові засади функціонування держави в цей період, а також допускає тимчасове обмеження окремих прав і свобод [15]. Важливе значення має Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 [16].

В період дії воєнного стану в Україні було прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів (передусім постанов Кабінету Міністрів України та відомчих актів), які прямо або опосередковано регулюють правовий статус дітей-біженців і дітей, що потребують захисту.

1. Акти у сфері захисту дітей під час війни:

- постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022 № 302. Вона спрямована на

координацію державних органів щодо захисту дітей в умовах воєнного стану, у тому числі дітей-біженців [17];

– постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, які депортовані або примусово переміщені, або перебували під ризиком депортації та/або примусового переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, або осіб з числа дітей» від 14.05.2024 № 551. Врегульовано процедури повернення та захисту дітей, які фактично опинилися у статусі біженців або переміщених осіб [18];

– постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання захисту дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» від 29.10.2024 № 1240. Встановлено додаткові гарантії державного захисту дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України [19].

2. Акти у сфері міграції та біженців:

– постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації актів законодавства у сфері міграції в умовах воєнного стану» від 21.10.2022 № 1202. Врегульовано процедури: оформлення документів; надання статусу біженця чи додаткового захисту; адаптації міграційних процедур до умов війни [20].

Ці підзаконні нормативно-правові акти:

– конкретизують положення законів, зокрема Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»;

– встановлюють процедурні механізми реалізації прав дітей-біженців;

– забезпечують: оперативне реагування держави; координацію органів влади; адаптацію правового регулювання до умов війни.

У період воєнного стану підзаконне регулювання правового статусу дітей-біженців значно розширилося. Воно охоплює питання міграції, соціального захисту, евакуації, реінтеграції та міжнародного співробітництва. Саме ці акти забезпечують практичну реалізацію законодавчих гарантій і формують ефективний механізм захисту дітей в умовах збройного конфлікту.

Воєнний стан суттєво впливає на механізм реалізації прав дітей-біженців, зумовлюючи як певні обмеження, так і посилення гарантій їх захисту.

1. Пріоритет безпеки та життя:

– право на життя і безпеку набуває абсолютного значення;

– держава зобов'язана забезпечити: евакуацію; укриття; гуманітарну допомогу.

2. Обмеження окремих прав. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» можуть обмежуватися: свобода пересування; свобода вибору місця проживання; доступ до окремих послуг.

Водночас такі обмеження: не можуть стосуватися базових прав дитини (життя, гідність, захист від насильства); мають бути тимчасовими та пропорційними.

3. Підвищений рівень захисту дітей-біженців. Діти-біженці визнаються особливо вразливою категорією, що зумовлює: пріоритет у наданні допомоги; спеціальні умови розміщення; психологічну підтримку.

Особливу увагу приділяють: дітям без супроводу; дітям, розлученим із сім'єю; дітям, які зазнали травматичного досвіду війни.

4. Гарантії міжнародного захисту. Навіть в умовах воєнного стану зберігається: принцип невислання (non-refoulement); заборона повернення до небезпечних територій; обов'язок держави забезпечити процедури надання захисту.

5. Реалізація соціальних прав. Попри складні умови, держава гарантує: доступ до освіти (у т.ч. дистанційної); медичну допомогу; соціальні виплати та гуманітарну підтримку.

Основними проблемами правового регулювання правового статусу дітей-біженців в умовах воєнного стану є:

– ускладнення доступу до процедур отримання статусу;

- перевантаження системи соціального захисту;
- недостатня координація між органами влади;
- складнощі інтеграції дітей-біженців у нові громади.

Правовий статус дітей-біженців в умовах воєнного стану характеризується поєднанням обмежень окремих прав із одночасним посиленням гарантій їх захисту. Пріоритетним залишається забезпечення найкращих інтересів дитини, її безпеки та гідних умов життя. Водночас ефективність реалізації цих прав значною мірою залежить від практичного функціонування державних механізмів та їх адаптації до умов війни.

Отже, еволюція правового статусу дітей-біженців в Україні пройшла шлях від відсутності спеціального правового регулювання до формування комплексної системи правового захисту, заснованої на міжнародних стандартах. Сучасний етап характеризується не лише розвитком національного законодавства, а й необхідністю реагування на безпрецедентні виклики, пов'язані з війною, що потребує подальшого вдосконалення механізмів захисту прав дітей-біженців та їх ефективної реалізації на практиці.

На основі дослідження можна виділити такі основні етапи розвитку правового статусу дітей-біженців в Україні: перший період (1991–2001 роки) (початок формування правового регулювання правового статусу дітей-біженців в Україні); другий етап (2001–2011 роки) (розвиток та гармонізація законодавства); третій етап (2011–2022 роки) (вдосконалення законодавства під впливом міжнародних стандартів та співпраці з Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та адаптація до стандартів ЄС; четвертий етап (2022 р. – до наших днів) (подальше вдосконалення механізмів захисту прав дітей-біженців та їх ефективна реалізація в умовах воєнного стану).

Використана література:

1. Ukraine emergency. URL: https://www.unrefugees.org/emergencies/ukraine/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 16.03.2026).
2. Під тимчасовим захистом країн ЄС перебувають понад 4,3 мільйона українців. Ukrinform. 2026. 13 березня. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/4101200-pid-timcasovim-zahistom-krain-es-perebuvaut-ponad-43-miljona-ukrainciv.html> (дата звернення: 16.03.2026).
3. Українські біженці після чотирьох років за кордоном. П'ята хвиля дослідження. *Центр економічної стратегії*. 2026. 26 лютого. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-refugees-fifth-wave/> (дата звернення: 16.03.2026).
4. Кожен сьомий юнак за кордоном: чи будуть повертатися додому - опитування. *Finance.ua*. https://news.finance.ua/ua/povernennya-bizhenciv-dodomu-kozhen-s-omyu-yunak-za-kordonom-Infohrafika?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 16.03.2026).
5. Конвенція про статус біженців : Конвенція; ООН від 28.07.1951 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_011 (дата звернення: 18.03.2026)
6. Протокол щодо статусу біженців : Протокол; ООН від 16.12.1966 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_363 (дата звернення: 18.03.2026).
7. Конвенція про права дитини : Конвенція; ООН від 20.11.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (дата звернення: 18.03.2026).
8. Про ратифікацію Конвенції про права дитини : Постанова Верховної Ради Української РСР від 27.02.1991 № 789-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/789-12> (дата звернення: 18.03.2026).
9. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців : Закон України від 10.01.2002 № 2942-ІІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2942-14> (дата звернення: 18.03.2026).
10. Про біженців : Закон України від 24.12.1993 № 3818-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3818-12> (дата звернення: 18.03.2026)
11. Про біженців : Закон України від 21.06.2001 № 2557-ІІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2557-14> (дата звернення: 18.03.2026).

12. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (дата звернення: 18.03.2026).
13. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3671-17> (дата звернення: 18.03.2026).
14. Соціально-правовий захист дітей-біженців. URL: <https://smr.gov.ua/uk/2016-03-14-08-10-17/informatsijni-materiali/miske-upravlinnya-yustitsiji/1935-sotsialno-pravovij-zakhist-ditej-bizhentsiv.htm> (дата звернення: 16.03.2026).
15. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 18.03.2026).
16. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> (дата звернення: 18.03.2026).
17. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України; Склад колегіального органу, Положення від 17.03.2022 № 302 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/302-2022-%D0%BF> (дата звернення: 19.03.2026).
18. Про затвердження Порядку виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, які депортовані або примусово переміщені, або перебували під ризиком депортації та/або примусового переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, або осіб з числа дітей : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 14.05.2024 № 551 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/551-2024-%D0%BF> (дата звернення: 19.03.2026).
19. Деякі питання захисту дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Склад колегіального органу від 29.10.2024 № 1240 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1240-2024-%D0%BF> (дата звернення: 19.03.2026).
20. Деякі питання реалізації актів законодавства у сфері міграції в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2022 № 1202 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1202-2022-%D0%BF> (дата звернення: 19.03.2026).

References:

1. Ukraine emergency. URL: https://www.unrefugees.org/emergencies/ukraine/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
2. Pid tymchasovym zakhystom krain YeS perebuvaiut ponad 4,3 miliona ukraintziv. [Over 4.3 million Ukrainians are under temporary protection of EU countries.] *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/4101200-pid-timcasovim-zahistom-krain-es-perebuvaut-ponad-43-miljona-ukraintziv.html> [in Ukrainian].
3. Ukrainski bizhentsi pislia chotyrok rokiv za kordonom. Piata khvyliya doslidzhennia [Ukrainian refugees after four years abroad. Fifth wave of research]. *Tsentr ekonomichnoi stratehii*. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-refugees-fifth-wave/> [in Ukrainian].
4. Kozhen somyi yunak za kordonom: chy budut povertatysia dodomu – opytuvannia. [Every seventh young man abroad: will they return home – survey]. *Finance.ua*. URL: https://news.finance.ua/ua/poverнення-bizhenciv-dodomu-kozhenn-s-omyu-yunak-za-kordonom-infohrafika?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
5. Konventsiiia pro status bizhentsiv [Convention relating to the Status of Refugees]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_011 [in Ukrainian].
6. Protokol shchodo statusu bizhentsiv [Protocol relating to the Status of Refugees]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_363 [in Ukrainian].
7. Konventsiiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 [in Ukrainian].
8. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR «Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro prava dytyny» [Resolution of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR «On the ratification of the Convention

- on the Rights of the Child»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/789-12> [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy «Pro pryiednannia Ukrainy do Konventsii pro status bizhentsiv ta Protokolu shchodo statusu bizhentsiv» [The Law of Ukraine «On the accession of Ukraine to the Convention relating to the Status of Refugees and the Protocol relating to the Status of Refugees»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2942-14> [in Ukrainian].
 10. Zakon Ukrainy «Pro bizhentsiv» [The Law of Ukraine «On refugees»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3818-12> [in Ukrainian].
 11. Zakon Ukrainy «Pro bizhentsiv» [The Law of Ukraine «On refugees»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2557-14> [in Ukrainian].
 12. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu dytynstva» [The Law of Ukraine «On the Protection of Childhood»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> [in Ukrainian].
 13. Zakon Ukrainy «Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuut dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu» [The Law of Ukraine «On refugees and persons in need of additional or temporary protection»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3671-17> [in Ukrainian].
 14. Sotsialno-pravovyi zakhyst ditei-bizhentsiv. [Social and legal protection of refugee children]. Retrieved from: <https://smr.gov.ua/uk/2016-03-14-08-10-17/informatsijni-materiali/miske-upravlinnya-yustitsiji/1935-sotsialno-pravovij-zakhist-ditej-bizhentsiv.htm>. [in Ukrainian].
 15. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» [The Law of Ukraine «On the legal regime of martial law»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> [in Ukrainian].
 16. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» [Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> [in Ukrainian].
 17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro utvorennia Koordynatsiinoho shtabu z pytan zakhystu prav dytyny v umovakh voiennoho stanu» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the establishment of the Coordination Headquarters for the protection of children's rights under martial law»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/302-2022-%D0%BF> [in Ukrainian].
 18. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vyjavlennia, povernennia, zabezpechennia suprovodu ta reintehratsii ditei, yaki deportovani abo prymusovo peremishcheni, abo perebuvaly pid ryzykom deportatsii ta/abo prymusovoho peremishchennia vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, abo osib z chysla ditei» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Procedure for the identification, return, provision of support and reintegration of children who have been deported or forcibly displaced, or were at risk of deportation and/or forcible displacement as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, or persons from among children»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/551-2024-%D0%BF> [in Ukrainian].
 19. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia zakhystu ditei, deportovanykh abo prymusovo peremishchenykh u zviazku iz zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of protecting children deported or forcibly displaced in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1240-2024-%D0%BF> [in Ukrainian].
 20. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia realizatsii aktiv zakonodavstva u sferi mihratsii v umovakh voiennoho stanu» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of implementing legislative acts in the field of migration under martial law»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1202-2022-%D0%BF> [in Ukrainian].

Havronska T. V. Legal status of refugee children in Ukraine: historical aspects

The article examines the historical and legal development of the legal status of refugee children in Ukraine. The formation of national legislation in this area is analyzed in the context of international legal standards, in particular the provisions of the Convention relating to the Status of Refugees of July 28, 1951 and the UN Convention on the Rights of the Child of November 20, 1989. The key periods of the development of legal regulation are identified: the first period (1991–2001) (the beginning of the formation of legal regulation of the legal status of refugee children in Ukraine); the second stage (2001–2011) (development and harmonization of legislation); the third stage (2011–2022) (improvement

of legislation under the influence of international standards and cooperation with the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees and adaptation to EU standards; the fourth stage (2022 – to the present day) (further improvement of mechanisms for protecting the rights of refugee children and their effective implementation in conditions of martial law).

The main problems of law enforcement and gaps in national legislation that complicate the effective protection of this vulnerable category of refugee children are identified. The need for further improvement of the regulatory and legal framework of Ukraine is substantiated, taking into account modern challenges and international experience.

It is noted that the evolution of the legal status of refugee children in Ukraine has gone from the absence of special legal regulation to the formation of a comprehensive system of legal protection based on international standards. The current stage is characterized not only by the development of national legislation, but also by the need to respond to unprecedented challenges associated with the war, which requires further improvement mechanisms for protecting the rights of refugee children and their effective implementation in practice.

Key words: *refugee children, legal status, child rights, protection of child rights, legal regulation, martial law, legislation of Ukraine.*

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 341.6:341.231.14

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.48.04>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Горінов П. В.

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз відшкодування шкоди як форми міжнародно-правової відповідальності держави. Описано понятійно-категоріальні засади репарацій, компенсацій і реституцій у контексті реалізації міжнародно-правової відповідальності за міжнародно-протиправні діяння деліктного характеру. Розглянуто еволюцію доктринальних підходів до інституту відповідальності держави (від класичних положень Г. Гроція до сучасних нормативних стандартів, закріплених у діяльності Постійної палати міжнародного правосуддя, Ліги Націй та Комісії міжнародного права ООН, зокрема у Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р.).

Узагальнено основні концепції міжнародно-правової відповідальності держави у сфері відшкодування шкоди, зокрема деліктну відповідальність, відповідальність за міжнародно-протиправні діяння та відповідальність за порушення зобов'язань *erga omnes*, а також охарактеризовано їхній зв'язок з імперативними нормами міжнародного права (*jus cogens*). Проаналізовано співвідношення категорій «відповідальність» і «санкції» з позиції їх функціонального призначення у міжнародно-правовому механізмі реагування на акти військової агресії.

Систематизовано структуру механізму міжнародно-правового відшкодування шкоди, що включає суб'єктний склад, правові засади виникнення обов'язку відшкодувати шкоду, алгоритм реалізації відповідальності та інституційні інструменти її імплементації. Окреслено роль міжнародних судових і квазісудових органів (Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд, Рада Безпеки ООН, спеціальні компенсаційні комісії, як-от Компенсаційна комісія ООН, створена після агресії Іраку проти Кувейту 1991 р.) у забезпеченні принципу невідворотності відповідальності держави. Зроблено висновок про багатовимірний характер відшкодування шкоди як поєднання доктринально-теоретичних засад і практичних механізмів підтримання міжнародного правопорядку.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність держави, відшкодування шкоди, репарації, реституція, компенсація, сатисфакція, міжнародно-протиправне діяння, шкода, міжнародне гуманітарне право.

Постановка проблеми. Проблематика відшкодування шкоди як форми міжнародно-правової відповідальності держави має тривалу еволюцію та залишається однією з ключових у сучасному міжнародному праві, починаючи ще з напрацювань Ліги Націй і завершуючи кодифікаційною діяльністю Комісії міжнародного права ООН, зокрема ухваленням Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р. Попри нормативну визначеність форм репарації, реституції, компенсації практика їх застосування виявляється фрагментарною та залежною від інституційних механізмів реалізації. Судова практика Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини, а також діяльність Міжнародного кримінального суду й Ради Безпеки ООН демонструють різні підходи до встановлення обсягу шкоди та способів її відшкодування. Окреме місце в цій системі посідають спеціальні компенсаційні механізми, зокрема Компенсаційна комісія ООН, створена після агресії Іраку проти Кувейту у 1991 р., досвід якої засвідчує як потенціал, так і обмеження інституційних форм примусового відшкодування шкоди. Зазначене зумовлює необхідність комплексного теоретико-правового осмислення інституту відшкодування шкоди в контексті сучасної міжнародно-правової відповідальності держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика відшкодування шкоди як форми міжнародно-правової відповідальності держави знайшла відображення у працях як класичних, так і сучасних дослідників міжнародного права. У науковій літературі сформувався окремі підходи до осмислення змісту та форм репарації, зокрема реституції, компенсації та сатисфакції,

а також до співвідношення загальних норм відповідальності держав із практикою міжнародних судових і квазісудових інституцій. Значний внесок у розробку теоретичних засад відповідальності держав та механізмів відшкодування шкоди зроблено в працях українських і зарубіжних учених, серед яких доцільно виокремити таких, як О. Кобан, О. Сенаторова, І. Міщук, Б. Киричук, О. Квіріко, Дж. Мафтей, А. Ніссель, Дж. Кроуфорд, Дж. Браунлі та ін.

Мета та завдання дослідження. Здійснення комплексного теоретико-правового аналізу відшкодування шкоди як форми міжнародно-правової відповідальності держави з урахуванням кодифікаційних підходів Комісії міжнародного права ООН та практики міжнародних судових і компенсаційних інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальний науковий аналіз репарацій, компенсацій та реституцій дозволяє усвідомити багатомірний характер відшкодування шкоди, пов'язаний із практичною інтеграцією міжнародно-правової відповідальності держави, що, як правило, має деліктний характер. На наше переконання, такий підхід дає можливість розглядати відшкодування шкоди не лише у статично-правовому аспекті, але й через призму практичного механізму реалізації міжнародної відповідальності держави за порушення міжнародно-правових норм та приписів.

Для цілей даного дослідження, відповідно, пропонуємо розглянути комплексний характер відшкодування шкоди як форми міжнародно-правової відповідальності держави. По-перше, це відновлення майнового та немайнового статусу постраждалої внаслідок збройної агресії держави до порушення її прав; по-друге, це підтвердження на міжнародному рівні юридичного принципу верховенства права, що детермінує рівність держав як суб'єктів міжнародного права та встановлює пріоритетність виконання ними зобов'язань міжнародного характеру у відповідних інтеракціях [3].

Також, особлива актуальність інституту міжнародно-правової відповідальності та відшкодування шкоди зокрема визначається сучасною моделлю міжнародних відносин та фактами порушення міжнародного права, зокрема збройною агресією російської федерації проти України з 24.02.2022 р. Зазначене поєднується із необхідністю відновлення політичного, економічного та соціального балансу в контексті сегментації порушеного права держави, що обумовлює конгломеративну необхідність аналізу відшкодування шкоди як форми міжнародно-правової відповідальності.

Розглядаючи феномен відшкодування шкоди, необхідно виходити з того, що формування міжнародно-правової відповідальності тісно пов'язане з принципом державного суверенітету. Класична наукова думка схиляється до того, що імперативні юридичні приписання (*ius cogens*) визначають сучасний міжнародний порядок та формують його базові принципи [7]. Історичне становлення інституту відшкодування шкоди як форми міжнародно-правової відповідальності сягає праць Г. Гроція, зокрема очерку «Про право на війну та мир» (*De jure belli ac pacis*, 1625 р.), де він встановив юридичний зв'язок між порушенням міжнародних та локальних договірних зобов'язань і настанням юридичної та економічної відповідальності держави, хоча терміни «репарації», «компенсації» та «реституції» тоді ще не застосовувалися [7]. Згідно з думкою сучасних істориків права, зазначений трактат створив підґрунтя для формування правового позитивізму XIX–XX ст., де юридична відповідальність держав розглядається як багатомірна концепція – від компенсаційної моделі до загальної аксіоми відповідальності за протиправні дії, що порушують міжнародні норми або загальнообов'язкові приписи міжнародного права [6, 12].

Інституціоналізація відшкодування шкоди як форми міжнародно-правової відповідальності відбулася через діяльність Постійної палати міжнародного правосуддя при Лізі Націй (1922–1940 рр.) та Ліги Націй (1920–1946 рр.). На думку ряду авторів, саме тут вперше юридично закріплено принцип, що «кожне міжнародно-протиправне діяння держави тягне за собою її міжнародну відповідальність» (*every internationally wrongful act of a State entails its international responsibility*) [1, 2]. Подальший розвиток концепції відбувався завдяки Комісії міжнародного права ООН, яка у документі «Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» (*Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, ARSIWA, 2001)

деталізувала юридичні основи відповідальності держави. Зокрема, ст. 1 ARSIWA визначає міжнародно-правове протиправне порушення як будь-яку дію держави, що порушує права та інтереси інших держав або міжнародної спільноти, що спричиняє юридичну та економічну відповідальність. Так, ст. 2 передбачає «приписуваність» протиправного діяння конкретній державі як ключову умову настання відповідальності. В свою чергу, ст. 31 встановлює «обов'язок відшкодування шкоди» як форму покарання за порушення міжнародного права, а ст. 34–37 визначають терміни «реституція», «компенсація» та «сатисфакція», що охоплюють матеріальне та нематеріальне відшкодування шкоди, повернення до попереднього стану та компенсаційно-грошові заходи [8].

У контексті дослідження феномену відшкодування шкоди в системі міжнародно-правової відповідальності держави також варто звернути на наукові підходи до трактування даної концепції. На думку Я. Мафтей, міжнародна відповідальність та відшкодування шкоди за військову агресію є юридичним і моральним імперативом, покликаним підтримувати міжнародні абсолютні – суверенітет та колективну безпеку [9]. Зі свого боку, А. Ц. Ніссель підкреслює, що відшкодування шкоди як форма міжнародно-правової відповідальності забезпечує неухильне реагування міжнародного співтовариства на порушення міжнародного права, що загрожують світовій безпеці та стабільності [10], тоді як Дж. Кроуфорд акцентує увагу на поєднанні примусу та дотриманні прав постраждалих держав та їхніх громадян як основного механізму реалізації відшкодування шкоди [5].

Важливо також розмежовувати поняття «відповідальність» та «санкції». Як зазначає І. Браунлі у «Принципах міжнародного публічного права», санкції є інструментом політичного впливу та примусу, тоді як відповідальність виступає наслідком міжнародно-протиправного діяння. Відповідно, між цими термінами існує методологічний розрив: відповідальність визначає причинно-наслідковий зв'язок, а санкції – інструмент забезпечення такої відповідальності [4].

Загалом же, механізм міжнародно-правового відшкодування шкоди є комплексною системою, що включає суб'єктний склад, правові засади виникнення обов'язку відшкодувати шкоду, алгоритм реалізації та інституційні інструменти. Суб'єктами виступають держава-агресор, потерпіла держава та міжнародні інституції, зокрема Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд, Рада Безпеки ООН, спеціальні компенсаційні комісії (як-от Компенсаційна комісія ООН, створена після агресії Іраку проти Кувейту 1991 р.). Держава-агресор завдає шкоди політичними, економічними та військовими діями, потерпіла держава зазнає порушення прав та інтересів, а міжнародні інституції забезпечують реалізацію відповідальності та невідворотність відшкодування.

Також повинні зазначити, що правові засади виникнення обов'язку відшкодувати шкоду формуються через поєднання норм міжнародного звичаєвого та договірного права. Теоретичні позиції Ш. Флемінга («Причинність, вина та функція в правилах атрибуції») [6] та Д. М. Пуштаї («Причинний зв'язок у праві державної відповідальності») [11] визначають такі передумови: факт міжнародного протиправного діяння, атрибутивна приписуваність незаконної дії державі-агресору, наявність шкоди та причинно-наслідковий зв'язок між дією агресора та наслідками. Атрибутивна приписуваність означає, що юридична відповідальність може наставати виключно для держави, яка порушує норми міжнародного права, тоді як держава, що не здійснює протиправних дій, не може бути визнана агресором.

Алгоритм реалізації відшкодування шкоди, як зазначають дослідники, включає: детермінацію факту порушення, встановлення факту порушення та завданої шкоди як причинно-наслідкового зв'язку, оцінку політичної та економічної шкоди, упровадження формальних базисів відшкодування (репарації, компенсації та реституції). Детермінація факту порушення міжнародного права є юридико-політичним рішенням, що визначає протиправність агресії та формує прецедент міжнародної відповідальності. Факт порушення та завдана шкода розглядаються як об'єктивно-доказова конгломерація обставин, що підтверджують політичну та військову причетність держави-агресора до посягання на територіальну цілісність, незалежність та недоторканість кордонів постраждалої держави.

Таким чином, механізм міжнародно-правового відшкодування шкоди поєднує юридичну відповідальність держави-агресора з комплексом практичних заходів, що забезпечують відновлення прав та інтересів постраждалої держави, а також гарантують невідворотність міжнародно-правових наслідків протиправних дій.

Висновки. Аналітично-дискурсний, а також критично-науковий огляд проблеми відшкодування шкоди в системі міжнародно-правової відповідальності держави дозволив нам дійти наступних умовиводів.

По-перше, відшкодування шкоди виступає комплексним інститутом міжнародного права, який поєднує юридичну відповідальність держави-агресора з практичними механізмами відновлення порушених прав і інтересів постраждалої держави. Воно охоплює як матеріальні (репарації, компенсації, реституції), так і нематеріальні форми відшкодування, забезпечуючи відновлення попереднього стану та гарантії невідворотності міжнародно-правових наслідків.

По-друге, принципова роль відшкодування шкоди полягає у підтриманні верховенства міжнародного права та колективної безпеки. На думку дослідників, праці яких ми згадали за текстом статті (Я. Мафтей, А. Ніссель, Дж. Кроуфорд, І. Браунлі) цей інститут створює юридичний та моральний імператив для держав-агресорів, а також формує нормативний і практичний базис для реагування міжнародного співтовариства на порушення прав постраждалих держав, включаючи дотримання принципу суверенітету та територіальної цілісності.

По-третє, ефективність механізмів відшкодування шкоди залежить від поєднання правових, інституційних та процедурних факторів. До них належать: визначення факту протиправного діяння, атрибутивна приписуваність державі-агресору, встановлення причинно-наслідкового зв'язку зі шкодою, а також реалізація через міжнародні судові та адміністративні інституції (зокрема Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд, спеціальні компенсаційні комісії). На думку авторів, лише системне поєднання цих компонентів забезпечує реальну спроможність міжнародно-правового механізму відшкодування шкоди виконувати свої функції у сучасних умовах міжнародних відносин.

Використана література:

1. Кобан О. Історичні етапи формування міжнародно-правової відповідальності за застосування військової агресії. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 3. С. 24–26.
2. Міщук І., Киричук Б. Міжнародно-правова відповідальність: поняття та інституційні можливості отримання Україною відшкодувань за злочини, вчинені російською федерацією. Актуальні проблеми правознавства. 2023. № 3 (35). С. 109–114.
3. Сенаторова О. Відповідальність держав у міжнародному праві. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 646–648.
4. Brownlie I. Principles of Public International Law. 8th ed. Oxford : Oxford University Press, 2012. 1512 p.
5. Crawford J. State Responsibility in International Law: The General Part. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 906 p.
6. Fleming S. Causation, Fault and Function in the Rules of Attribution // Theories of International Responsibility Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. P. 229–251.
7. Grotius H. De jure belli ac pacis. Libri tres : in quibus jus naturae & gentium, item juris publici praecipua explicantur. Amstelaedami : Apud Janssonio-Waesbergios, 1632. XXXI, 650 p.
8. International Law Commission. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA). Adopted in 2001. New York : United Nations, 2001. 15 p.
9. Maftai J. Reflections on the International Responsibility of States for Wrongful Acts. Acta Universitatis Danubius. Relationes Internationales. 2015. Vol. 8, No. 1. URL: <https://journals.univ-danubius.ro/index.php/internationalis/article/view/2949/3808> (дата звернення: 13.04.2026).
10. Nissel A. Z. The Responsibilities of States in International Law – An Overview. Merchants of Legalism: A History of State Responsibility (1870–1960). Cambridge : Cambridge University Press, 2024. P. 3–33.
11. Pusztai D. M. Causation in the Law of State Responsibility : PhD thesis. Cambridge : Cambridge University, 2021. 200 p.

12. Shelton D. *Reparations in the Law of State Responsibility // Remedies in International Human Rights Law*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 50–103.

References:

1. Koban O. (2025) Istorychni etapy formuvannia mizhnarodno-pravovoi vidpovidalnosti za zastosuvannia viiskovoi ahresii [Historical stages of formation of international legal responsibility for the use of military aggression]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, № 3, pp. 24–26 [in Ukrainian].
2. Mishchuk I., Kyrychuk B. (2023) Mizhnarodno-pravova vidpovidalnist: poniattia ta instytutsiini mozhlyvosti otrymannia Ukrainoiu vidshkoduvan za zlochyny, vchyneni rosiiskoiu federatsiieiu [International legal responsibility: concepts and institutional possibilities for Ukraine to obtain compensation for crimes committed by the Russian Federation]. *Aktualni problemy pravoznavstva*, № 3 (35), pp. 109–114 [in Ukrainian].
3. Senatorova O. (2022) Vidpovidalnist derzhav u mizhnarodnomu pravi [Responsibility of states in international law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, № 5, pp. 646–648 [in Ukrainian].
4. Brownlie I. (2012) *Principles of Public International Law*. 8th ed. Oxford : Oxford University Press. 1512 p.
5. Crawford J. (2016) *State Responsibility in International Law: The General Part*. Cambridge : Cambridge University Press. 906 p.
6. Fleming S. (2022) Causation, Fault and Function in the Rules of Attribution. In: *Theories of International Responsibility Law*. Cambridge : Cambridge University Press. P. 229–251.
7. Grotius H. (1632) *De jure belli ac pacis. Libri tres : in quibus jus naturae & gentium, item juris publici praecipua explicantur*. Amstelaedami : Apud Janssonio-Waesbergios. XXXI, 650 p.
8. International Law Commission. (2001) *Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA)*. New York : United Nations. 15 p.
9. Maftai J. (2015) Reflections on the International Responsibility of States for Wrongful Acts. *Acta Universitatis Danubius. Relationes Internationales*. Vol. 8, No. 1. URL: <https://journals.univ-danubius.ro/index.php/internationalis/article/view/2949/3808> (accessed: 13.04.2026).
10. Nissel A. Z. (2024) The Responsibilities of States in International Law – An Overview. In: *Merchants of Legalism: A History of State Responsibility (1870–1960)*. Cambridge : Cambridge University Press. P. 3–33.
11. Pusztai D. M. (2021) *Causation in the Law of State Responsibility*. PhD Thesis. Cambridge : Cambridge University. 200 p.
12. Shelton D. (2006) *Reparations in the Law of State Responsibility*. In: *Remedies in International Human Rights Law*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press. P. 50–103.

Gorinov P. V. Compensation for damage in the system of international legal responsibility of the state

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of reparation as a form of international legal responsibility of the state. The conceptual and categorical principles of reparations, compensation and restitution are described in the context of the implementation of international legal responsibility for internationally wrongful acts of a tortious nature. The evolution of doctrinal approaches to the institution of state responsibility is considered (from the classical provisions of G. Grotius to modern normative standards enshrined in the activities of the Permanent Court of International Justice, the League of Nations and the UN International Law Commission, in particular in the Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts of 2001). The main concepts of international legal responsibility of the state in the field of reparation are summarized, in particular tortious responsibility, responsibility for internationally wrongful acts and responsibility for breach of obligations erga omnes, and their connection with peremptory norms of international law (jus cogens) is also characterized. The correlation between the categories of “responsibility” and “sanctions” is analyzed from the standpoint of their functional purpose in the international legal mechanism of response to acts of military aggression. The structure of the mechanism of international legal compensation for damage is systematized, which includes the subject composition, the legal principles of the emergence of the obligation to compensate for damage, the algorithm for the implementation of responsibility and the institutional instruments of its implementation. The role of international judicial and quasi-judicial bodies (the International Court of Justice, the European Court of Human Rights, the International Criminal Court, the UN Security Council, special compensation commissions, such as the UN Compensation Commission, established

after the aggression of Iraq against Kuwait in 1991) in ensuring the principle of the inevitability of state responsibility is outlined. The conclusion is made about the multidimensional nature of compensation for damage as a combination of doctrinal and theoretical principles and practical mechanisms for maintaining international law and order.

Key words: *international legal responsibility of the state, compensation for damage, reparations, restitution, compensation, satisfaction, internationally wrongful act, damage, international humanitarian law.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 343.195(447)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.48.05>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Кончаковська В. В.

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: МІЖ ДЕКЛАРАЦІЄЮ ТА РЕАЛЬНІСТІЮ

У статті розглянуто сучасний стан функціонування суду присяжних в Україні крізь призму співвідношення нормативного закріплення цього інституту та практики його реалізації. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю забезпечення реального, а не декларативного впровадження принципів здійснення справедливого судочинства. Адже участь народу у здійсненні правосуддя є однією з умов довіри громадян до судової влади, визнання її справедливою, забезпечення відкритості судового процесу, гарантії неупередженого розгляду справ та забезпечення додаткового контролю за діяльністю професійних суддів.

У роботі проаналізовано конституційно-правові засади діяльності суду присяжних, норми кримінального процесуального законодавства, а також практичні аспекти залучення громадян до здійснення правосуддя.

Обґрунтовано тезу про декларативний характер існуючої моделі суду присяжних, що впливає з положень Кримінально-процесуального кодексу України, який передбачає спільну участь присяжних і професійних суддів у постановленні вироку. Зазначено, що чинна модель не забезпечує реалізації класичного підходу до інституту присяжних, адже відрізняється від класичного англо-американського суду присяжних, оскільки фактично передбачає змішану систему розгляду справ.

Особливу увагу приділено проблемам формального характеру існуючої моделі суду присяжних, недостатньому рівню правової обізнаності населення, зокрема з цього питання, проблемам формування списків присяжних, низької мотивації громадян до участі у судовому процесі та залежності присяжних від професійних суддів під час ухвалення рішень.

Увага приділяється ефективним шляхам вирішення проблем, які існують нині в сфері функціонування інституту суду присяжних в Україні. Зокрема, з метою підвищення ефективності залучення громадян до здійснення правосуддя, запропоновано вдосконалити законодавче регулювання, розширити компетенції суду присяжних, підвищити рівень гарантій незалежності присяжних, провести інформаційно-просвітницьку роботу серед населення, що сприятиме підвищенню довіри суспільства до цього інституту.

Ключові слова: правосуддя, суд присяжних, судова реформа, присяжні, народовладдя, судова влада.

Постановка проблеми. Проблематика інституту суду присяжних пов'язана з його переважно декларативним характером, механізмом формування та функціонуванням суду присяжних, низькою мотивацією залучення громадян до лав присяжних, недостатньою незалежністю присяжних під час ухвалення рішень, відсутністю спеціальної підготовки осіб, які виявили бажання стати присяжними, а також низькою обізнаністю і розумінням громадськістю значення суду присяжних, як інструменту демократичного контролю за здійсненням правосуддя.

Актуальність дослідження також зумовлюється обмеженим застосуванням суду присяжних у кримінальному провадженні. Чинне законодавство передбачає можливість розгляду справ судом присяжними щодо окремих категорій особливо тяжких злочинів і лише за клопотанням обвинуваченого. Крім того, присяжні не виносять вирок незалежно від суддів, а вивчають, оцінюють докази і приймають участь в ухваленні рішення разом із суддями, проте не мають значного впливу у процесі обговорення справи з професійними суддями. Така ситуація ставить під сумнів реальну незалежність присяжних та ефективність суду присяжних, як інструменту суспільного контролю за здійсненням правосуддя.

Зазначені проблемні питання негативним чином впливають на ефективність функціонування інституту суду присяжних в Україні, а тому потребують переосмислення, визначення його місця у системі кримінального судочинства та приведення національної моделі у відповідність до міжнародних стандартів справедливого суду й демократичних принципів здійснення правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення наукових праць свідчить про підвищений інтерес до проблем функціонування суду присяжних в Україні. У працях вчених досліджуються історичні передумови становлення суду присяжних, особливості його правового регулювання, аналізується чинне національне законодавство у зазначеній сфері та проблеми, які впливають на практичну реалізацію принципу участі народу у здійсненні правосуддя. Особлива увага приділяється порівняльній характеристиці української моделі суду присяжних із класичною англо-американською та континентальною моделями. Так, окремі питання діяльності суду присяжних висвітлено у працях А. Білої, О. Белової, Ю. Бисаги, М. Давиденка, В. Ковальчука, І. Шаповалової та ін.

Мета та завдання дослідження. Аналіз правової природи та особливостей функціонування суду присяжних в Україні, виявлення проблем практичного застосування та формулювання пропозицій щодо можливості їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток та утвердження демократичної, правової держави в Україні невід'ємно пов'язане з забезпеченням ефективного, незалежного та справедливого правосуддя. Одним із ключових інструментів реалізації принципу народовладдя у сфері судочинства є інститут суду присяжних, який покликаний забезпечити безпосередню участь громадян у здійсненні правосуддя та підвищити рівень довіри суспільства до судової влади.

Законодавче закріплення основ діяльності суду присяжних і порядку його здійснення регулюється, в першу чергу, Основним Законом, де, у ст. 127 зазначено, що: «народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних» [1]. Вказаний зміст відтворено і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема у ст. 1 йдеться: «Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур» [2]. Деталізовано зазначені вище положення щодо участі народу у здійсненні правосуддя і в Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК України), де ст. 31 декларує, що «кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється... за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд» [3].

Не зважаючи на зазначені вище норми чинного законодавства України, які регулюють функціонування суду присяжних, слід зазначити, що є низка проблем, які не дають створити повноцінний механізм суду присяжних і реалізувати принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя, що прямо передбачено Основним Законом.

Актуальність дослідження суду присяжних в Україні обумовлена необхідністю забезпечення реального, а не декларативного впровадження принципів здійснення справедливого судочинства. Адже громадянська участь у здійсненні правосуддя є однією з умов довіри народу до судової влади та визнання її справедливою.

Водночас, на жаль, рівень такої довіри сьогодні, як засвідчують соціологічні дослідження та оцінки експертів, залишає бажати кращого. Із 2013 по 2022 рік рівень довіри до судової влади коливався в межах від 44 % до 48 % [4]. За результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології, серед українців критично низький рівень довіри до судів та прокурорів. Так, лише 12% українців довіряють судам і 9% – прокурорам. «Критично низькою лишається довіра судам і прокурорам. Лише 12% українців довіряють судам і лише 9% довіряють прокурорам. Не довіряють – відповідно, 63% і 67%» [5]. Довіра громадян до судової влади в умовах воєнного стану з 2022 по 2025 рр. залишається також низькою: судам (судовій системі загалом) не довіряє 73 % усіх громадян, без урахування того, чи мають вони досвід участі в судових процесах [4].

Тож стає зрозумілим, що проблема з довірою до суддів, прозорістю та неупередженістю здійснення правосуддя в Україні стоїть дуже гостро, а отже, в умовах реформування судової системи, особливого значення набуває аналіз ефективності функціонування суду присяжних.

У цьому контексті, поділяємо думку Юрія Григоренко, заступника голови Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань експертного забезпечення адвокатської діяльності, який стверджує, що «запровадження в Україні суду присяжних, хоча і було передбачено Конституцією, однак наразі не було реалізовано в повній мірі» [6]. Тож для вирішення низки проблем, було внесено на розгляд проєкт Закону № 3843 «Про суд присяжних» [7], що передбачив реформування цього інституту для посилення незалежності присяжних і забезпечення реальної участі громадян у здійсненні правосуддя.

Нині практика застосування інституту суду присяжних демонструє наявність суттєвих проблем, що перешкоджають реалізації участі народу у здійсненні правосуддя. Тож, у контексті судової реформи, євроінтеграційних процесів та, цілком зрозуміле, бажання громадськості на прозоре та справедливе судочинство, особливої актуальності набуває дослідження інституту суду присяжних крізь призму співвідношення його декларативного закріплення та реального функціонування.

Перш за все, розглянемо зміст досліджуваного інституту. Безпосередньо нормами КПК України регулюється нормативне закріплення участі народу у здійсненні правосуддя, де визначено процесуальні рамки, склад, порядок формування і компетенцію суду присяжних.

Нині, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних, що закріплене у ст. 31 КПК України [3], що робить сферу застосування суду присяжних обмеженою, оскільки вони залучаються лише для розгляду окремих категорій кримінальних справ, у яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. До того ж, присяжні не виносять вирок незалежно від суддів, а вивчають, оцінюють докази і приймають участь в ухваленні рішення разом із суддями, а тому впливають на результат справи, проте не мають значного впливу у процесі обговорення справи з професійними суддями.

Розглядаючи це питання, слід звернутися до проєкту Закону № 3843 «Про суд присяжних», оскільки саме він був спрямований на реформування чинної моделі суду присяжних і її наближення до англо-американської системи. Як правило, така система передбачає розгляд справ професійним суддею та самостійною колегією суду присяжних, яка включає 12 осіб (мале журі). Велике журі зазвичай включає від 16 до 23 осіб. Завдання Великого журі полягає в тому, щоб визначити обґрунтованість притягнення особи до кримінальної відповідальності та затвердити або спростувати обвинувальний акт прокурора. Саме англо-американська система передбачає, що присяжні самостійно вирішують основне питання справи: «Чи винний підсудний?». Цій системі притаманне ухвалення присяжними невмотивованого вердикту. Тобто рішення про винуватість або невинуватість підсудного приймає колегія присяжних, а безпосередньо вирок і покарання проголошує професійний суддя [8].

Англо-американська система суду присяжних вважається класичною моделлю реалізації принципу участі громадян у здійсненні правосуддя. Її основною особливістю є чітке розмежування функцій між професійним суддею та присяжними. Оскільки суддя вирішує питання, ґрунтуючись на норми права і забезпечуючи дотримання процесуальних норм, у свою чергу, присяжні – самостійно встановлюють фактичні обставини справи, аналізують їх, після чого ухвалюють вирок щодо винуватості особи.

На відміну від англо-американської моделі, чинна система суду присяжних в Україні має змішаний характер. Наразі рішення у кримінальному провадженні ухвалюється спільно професійними суддями та присяжними, водночас присяжні не мають права вирішального голосу.

Підсумовуючи дане питання, зазначимо, що у законопроєкті № 3843 є моменти, які були запозичені з англо-американської моделі суду присяжних, проте лише частково. Українська ж модель суду присяжних запропонована в зазначеному вище проєкті залишила за суддею значний обсяг повноважень, і скоріш адаптувала англо-американську модель під національне законодавство, розширивши чисельність суду присяжних, відокремивши функції професійного судді та присяжних – саме цими аспектами українська модель суду присяжних наближається до англо-американської.

Переходячи до наступного проблемного питання, яке на нашу думку, потребує уваги, відмітимо механізм формування та функціонування суду присяжних. Нині це питання регулюється ст. 64 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Відповідно до якого для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до місцевих рад, які формують і затверджують поданий список на 3 роки, який переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку. Присяжними можуть бути громадяни України, віком від 30 до 65 років, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, володіють державною мовою та дали згоду на участь у здійсненні правосуддя. Крім того, Закон визначає перелік осіб, які не можуть бути включені до списку присяжних, зокрема це стосується громадян визнаних судом обмежено дієздатними або недієздатними, які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного, які мають незняту чи непогашену судимість, а також народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя [2].

Повертаючись до проєкту Закону № 3843 слід зауважити, що він містить більш деталізований підхід до формування списків присяжних [7]. Одним із ключових нововведень є створення єдиного механізму добору кандидатів із використанням автоматизованих процедур. До того ж, запропоновано знизити віковий поріг, з якого громадяни можуть претендувати на статус присяжного. Крім того, особлива увага приділена гарантіям незалежності присяжних під час безпосереднього здійснення ними правосуддя.

Таким чином, головна відмінність між нині чинним законодавством і проєктом Закону № 3843 полягає у тому, що останній розглядає присяжних, зокрема, Лаву присяжних, на рівні з професійними суддями, надаючи їм право самостійно оцінювати фактичні обставини справи, вирішувати питання доведеності вини та виносити вердикт у справі. Натомість, нині чинне законодавство розглядає присяжних, як допоміжних учасників судового процесу, реалізуючи таким чином, лише формально конституційний принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя.

У рамках нашого дослідження, вважаємо за доцільне розглянути питання мотивації залучення громадян до лав присяжних. Вважаємо, що саме низька обізнаність населення про суд присяжних, безпосередня роль громадян у здійсненні правосуддя, низький рівень правової культури, а також побоюваннями щодо відповідальності, психологічного навантаження та можливого зовнішнього тиску, створюють підґрунтя для необхідності створення умов для активного залучення населення до цього інституту та проведення інформаційно-просвітницької роботи серед громадськості. Ми переконані, що ефективне функціонування суду присяжних неможливе без належного рівня суспільної довіри до судової системи. А як показує статистика, яку ми виклали на початку статті, на жаль, рівень довіри народу до органів судової системи є надто низьким. Тому інформаційно-просвітницька програма, а також усвідомлення громадянами значення своєї участі у правосудді та формування відповідального ставлення до виконання обов'язків присяжного має створити умови для розуміння важливості даного інституту, а отже й активного залучення населення до числа присяжних.

Вважаємо, що інформаційно-просвітницька програма допомогла б сформуванню у населення розуміння значення суду присяжних як інструменту демократичного контролю за здійсненням правосуддя та могла б стати гарантією справедливого судового розгляду справ, що само собою сприяло б підвищенню рівня довіри народу до судової влади. Тому проведення інформаційних кампаній, підготовка роз'яснювальних матеріалів, поширення правових знань через медіа, освітні установи та Інтернет-ресурси, проведення спеціальних навчальних курсів для осіб, які виявили бажання стати присяжними – це ті заходи, які сприяли б підвищенню рівня правової обізнаності громадян, формуванню навичок оцінки доказів та усвідомленню принципів незалежності й неупередженості судочинства.

Висновки. Таким чином, діюча українська модель суду присяжних істотно відрізняється від класичної – англо-американської. Скоріш, являє собою змішану модель суду присяжних та характеризується обмеженою сферою застосування, переважаючим впливом професійних суддів на процес ухвалення рішень, що зумовлює низку суттєвих проблемних питань, які потребують вирішення. Крім того, нині діючий суд присяжних фактично залишається обмеженим за сферою застосування і за впливом на судові рішення, оскільки, в першу чергу, існує залежність присяжних від професійних суддів, що не дає можливості впливати на хід справи і, зокрема, на рішення.

Законопроект № 3843, який було винесено на розгляд Верховної Ради України і прийнято в першому читанні, передбачив створення окремого механізму функціонування суду присяжних, розширення ролі громадян у здійсненні правосуддя, а також відокремлення функцій професійного судді та лави присяжних [7], що частково вирішує низку проблемних питань, яких ми торкнулися в цій статті. Зокрема, було запропоновано надати присяжним реальний вплив на ухвалення вердикту щодо винуватості особи, що мало посилити демократичний характер кримінального судочинства та підвищити довіру суспільства до судової системи. Адже такий спосіб здійснення правосуддя створює підґрунтя справедливості у тих судових процесах, в яких беруть участь присяжні, адже таким чином вони протидіють свавіллю з боку державної влади.

Таким чином, ефективна робота інституту присяжних потребує не лише належного нормативного регулювання, а й спеціальної підготовки осіб, які виявили бажання стати присяжними. Вважаємо за доречне, ввести спеціальне навчання для кандидатів, яке повинно охоплювати психологічну та емоційну готовність до участі у судовому процесі, формування навичок бути неупередженим до обставин справи, а також стійкості до впливу суспільної думки, медіа та морально-етичних викликів. Для суддів, як і для присяжних, уміння зберігати об'єктивність під час розгляду психологічно складних справ є необхідною умовою забезпечення справедливого судочинства та довіри суспільства до судової системи.

Використана література:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 21.04.2026).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 21.04.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
4. Ковальчук В. Участь громадян у здійсненні правосуддя та легітимації судової влади: вітчизняний та європейський досвід. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 3. URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2025/uchast-hromadian-zdiisnenni-pravosuddia-lehitymatsii-sudovoi-vlady-vitchyzniani> (дата звернення: 15.05.2026).
5. Мазуренко А. Українці майже не довіряють судам і прокурорам – опитування. *Українська правда*. 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/09/7492700/> (дата звернення: 15.05.2026).
6. Григоренко Ю. Суд присяжних в Україні: обрана модель має враховувати ризики воєнного стану. *Національна асоціація адвокатів України: вебсайт*. 2024. URL: <https://unba.org.ua/publications/9794-sud-prisyazhnykh-v-ukraini-obrana-model-mae-vrahovuvati-riziki-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 15.05.2026).
7. Про суд присяжних: проект Закону від 14 лип. 2020 р. № 3843 / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 (дата звернення: 21.05.2026).
8. Біла А. Суд присяжних: ілюзорне марення чи реальне існування? *Юридична газета*. 2020. URL: <https://everlegal.ua/sud-prisyazhnykh-ilyuzorne-marennya-chy-realne-isnuvannya> (дата звернення: 10.05.2026).

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy (1996) Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (30), Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> [in Ukrainian]

2. Verkhovna Rada Ukrainy (2016) Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy [On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian]
3. Verkhovna Rada Ukrainy (2012) Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (9–10, 11–12, 13), Art. 88. [in Ukrainian]
4. Kovalchuk V. (2025) Uchast hromadian u zdiisnenni pravosuddia ta lehitymatsii sudovoi vlady: vitchyzniani ta yevropeyskyi dosvid [Citizen participation in the administration of justice and legitimation of the judicial power: domestic and European experience]. *Ukrainskyi Chasopys Konstytutsiinoho Prava*, (3). URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2025/uchast-hromadian-zdiisnenni-pravosuddia-lehitymatsii-sudovoi-vlady-vitchyzniani> [in Ukrainian]
5. Mazurenko A. (2025) Ukraintsi maizhe ne doviriavut sudam i prokuroram – opytuvannia [Ukrainians almost do not trust courts and prosecutors – survey]. *Ukrainska Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/09/7492700/> [in Ukrainian]
6. Hryhorenko Yu. (2024) Sud prysiazhnykh v Ukraini: obrana model maie vrakhovuvaty ryzyky voiennoho stanu [Jury trial in Ukraine: the chosen model must take into account the risks of martial law]. *Natsionalna Asotsiatsiia Advokativ Ukrainy*. URL: <https://unba.org.ua/publications/9794-sud-prysiazhnykh-v-ukraini-obrana-model-mae-vrahovuvati-ryzyki-voennogo-stanu.html> [in Ukrainian]
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2020) Pro sud prysiazhnykh: proekt Zakonu [On the Jury Trial: Draft Law]. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 [in Ukrainian]
8. Bila A. (2020) Sud prysiazhnykh: iliuzorne marennia chy realne isnuvannia? [Jury trial: illusory delusion or real existence?]. *Yurydychna Hazeta*. URL: <https://everlegal.ua/sud-prysiazhnykh-ilyuzorne-marennia-chy-realne-isnuvannia> [in Ukrainian]

Konchakovska V.V. Jury trial in Ukraine: between declaration and reality

The article considers the current state of functioning of the jury trial in Ukraine through the prism of the correlation between the normative consolidation of this institution and the practice of its implementation. The relevance of the research topic is due to the need to ensure real, rather than declarative, implementation of the principles of fair trial. After all, the participation of the people in the administration of justice is one of the conditions for citizens' trust in the judiciary, its recognition as fair, ensuring the openness of the judicial process, guarantees of impartial consideration of cases, and ensuring additional control over the activities of professional judges.

The work analyzes the constitutional and legal principles of the jury trial, the norms of criminal procedural legislation, as well as practical aspects of involving citizens in the administration of justice.

The thesis about the declarative nature of the existing jury trial model, which follows from the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which provides for the joint participation of jurors and professional judges in the resolution of the verdict, is substantiated. It is noted that the current model does not provide for the implementation of the classical approach to the jury institute, as it differs from the classical Anglo-American jury trial, since it actually provides for a mixed system of considering cases.

Particular attention is paid to the problems of the formal nature of the existing jury trial model, the insufficient level of legal awareness of the population, in particular on this issue, the problems of forming jury lists, low motivation of citizens to participate in the trial, and the dependence of jurors on professional judges when making decisions.

Attention is paid to effective ways of solving the problems that currently exist in the sphere of functioning of the jury court institution in Ukraine. In particular, in order to increase the efficiency of involving citizens in the administration of justice, it is proposed to improve legislative regulation, expand the competences of the jury court, increase the level of guarantees of the independence of jurors, and conduct information and educational work among the population, which will contribute to increasing public trust in this institution.

Key words: *justice, jury trial, judicial reform, jurors, democracy, judiciary.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 35:004:007

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.48.06>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Корж І. Ф.

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УПРАВЛІНСЬКУ ФУНКЦІЮ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується комплексний вплив цифровізації та технологій штучного інтелекту на трансформацію управлінської функції держави у широкому її розумінні. Обґрунтовано, що цифровізація виступає не лише інструментом модернізації публічного управління, а й системним чинником зміни його змісту, форми і методів реалізації.

Зазначено, що ШІ відкриває перспективи автоматизації рутинних процесів, аналізу великих обсягів даних, прогнозування соціально-економічних тенденцій та прийняття обґрунтованих рішень. Проте інтеграція ШІ у державне управління ставить питання етичності, прозорості алгоритмів, безпеки даних та ризиків заміщення людського фактора. Постає проблема балансування між технологічним прогресом і збереженням демократичних принципів управління.

Визначено основні напрями впливу цифрових технологій на державне управління, зокрема у сфері прийняття управлінських рішень, надання публічних послуг, забезпечення прозорості та підзвітності органів влади.

Особливу увагу приділено ролі штучного інтелекту як інструменту обробки великих масивів даних, прогнозування соціально-економічних процесів і підтримки управлінських рішень.

Проаналізовано переваги цифрової трансформації, серед яких підвищення ефективності управління, зниження адміністративних бар'єрів, мінімізація корупційних ризиків і розвиток електронного урядування. Водночас окреслено ключові ризики, пов'язані з використанням штучного інтелекту, зокрема загрози порушення права на приватність, кібербезпекові виклики, алгоритмічну упередженість і проблему відповідальності за автоматизовані рішення.

Зроблено висновок про формування нової моделі держави – «розумної держави», яка базується на використанні даних, цифрових технологій і сервісно орієнтованого підходу до взаємодії з громадянами.

Ключові слова: державне управління, електронне урядування, публічні послуги, цифрова держава, цифровізація, цифровізація.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією, яка охоплює всі сфери життєдіяльності. Зазначене зумовлює трансформацію ролі держави та її управлінських функцій. Впровадження штучного інтелекту змінює не лише технічні аспекти управління, а й саму природу прийняття рішень [1, 3].

Традиційні моделі державного управління, які базувалися на бюрократичних процедурах і паперовому документообігу, втрачають свою ефективність у цифрову епоху. Цифровізація змінює спосіб прийняття рішень, комунікації між органами влади та громадянами, а також механізми контролю і моніторингу. Проблема полягає у необхідності переосмислення та адаптації управлінських функцій до нових цифрових реалій.

Цифрові платформи та інструменти ШІ змінюють формат взаємодії влади і суспільства, створюючи умови для більшої відкритості, участі громадян у прийнятті рішень, а також підвищення якості надання публічних послуг. Водночас існують проблеми цифрової нерівності, доступу до технологій та ризику маніпуляцій інформацією.

Для ефективного впровадження цифрових технологій і ШІ у державне управління потрібні нові підходи до регулювання, стандартизації, а також підготовка кадрів, здатних працювати в умовах цифрової трансформації. Відсутність таких механізмів може призвести до неузгодженості дій, зниження довіри до влади та технологічних збоїв.

Таким чином, проблема порушена в статті полягає у комплексному дослідженні впливу цифровізації та штучного інтелекту на управлінську функцію держави в широкому розумінні, що включає трансформацію управлінських процесів, виклики та можливості інтеграції новітніх технологій, а також необхідність адаптації нормативно-правового поля і організаційних

структур для забезпечення ефективного, прозорого і демократичного управління в цифрову епоху.

Аналіз джерел та останніх наукових досліджень. Проблематика цифрового урядування активно досліджується як за кордоном, так і вітчизняними дослідниками. Значна увага приділяється розвитку електронного урядування, аналізу великих даних і цифрових платформ [2]. Вітчизняні дослідники розглядають особливості цифрової трансформації публічного управління в Україні [4,5]. Таким чином даній проблемі в різних її аспектах в Україні приділена увага таких науковців, як: Андросова К., Баранов О., Галич Н., Грицьк Н., Доронін І., Іваненко О., Карпенко О., Квітка С., Ковальчук Т., Корж І., Корсун В., Куйбіда В., Линьов К., Магиляс Ю., Наместнік В., Петренко С., Семенченко А., Соломко Ю., Сорокіна Н., Стороженко Л., Філатов В. та інші.

Аналіз продуктивності наукових досліджень показує, що цифровізація стимулює розвиток і впровадження інновацій у сфері штучного інтелекту. Це створює синергію, яка сприяє появі нових інструментів для ефективного управління державою. В них розглядаються як потенційні вигоди (покращення якості послуг, підвищення прозорості, оптимізація ресурсів), так і ризики (етичні питання, безпека даних, ризики дискримінації) впровадження ШІ у державне управління.

Водночас останні роботи звертають увагу на складнощі, пов'язані з впровадженням цифрових інструментів і ШІ у сфері управління персоналом державних установ. Це включає необхідність підвищення кваліфікації кадрів, адаптацію організаційних структур і подолання опору змінам.

Метою статті є визначення особливостей впливу цифровізації та штучного інтелекту на управлінську функцію держави та окреслення основних тенденцій її трансформації.

Виклад основного матеріалу. Розгляд питання про управлінську функцію держави дозволяє вияснити не лише її основне призначення, але й виявити невирішені проблеми державного управління. Під функціями держави розуміють напрями державного впливу на стійкі відносини різних сфер суспільства, які визначають зміст діяльності усіх її органів у правових формах [6, С.105]

Водночас аналіз форм державної активності засвідчує часткову відмову держави від деяких її функцій або зведення їх лише до мінімальних, суспільно необхідних, без надмірного втручання держави, делегування відповідних функцій від держави до суспільства (місцевому самоврядуванню, громадським організаціям, приватним структурам). Модель «сервісної держави» орієнтована на деконцентрацію і децентралізацію функцій шляхом виведення їх за межі державного апарату з делегуванням публічним суб'єктам.

Таким чином, управлінська функція держави, разом з її формами здійснення – це комплекс заходів, спрямованих на організацію, координацію та контроль за виконанням державних політик і рішень. Управлінська функція держави у широкому розумінні охоплює формування державної політики, регулювання суспільних відносин, надання публічних послуг, контроль і нагляд [7, С. 112].

Зазначимо, що роль управлінської функції держави полягає у реалізації влади та виконанні основних завдань держави щодо забезпечення стабільності, порядку і безпеки в суспільстві. Управлінська функція держави спрямована на організацію, регулювання і контроль суспільних процесів, що забезпечує ефективне функціонування суспільства та державних інститутів.

Управлінська функція є ключовою для ефективного функціонування держави, реалізації державної влади, оскільки вона забезпечує реалізацію її основних функцій і завдань у суспільстві. Оскільки управлінська функція держави є базовою, вона пронизує всі інші функції, забезпечуючи їх реалізацію через організацію, регулювання та контроль. Вона дозволяє державі адаптуватися до змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі, ефективно реагувати на виклики і потреби суспільства.

Цифровізація змінює усі управлінські процеси, забезпечуючи автоматизацію управлінських процедур та підвищення ефективності державного управління [1]. В умовах цифрової трансформації та впровадження ШІ ця функція набуває нових рис:

- автоматизація управлінських процесів – використання ШІ для прийняття рішень, прогнозування, моніторингу та оцінки ефективності політик;
- підвищення прозорості та підзвітності – цифрові платформи дозволяють громадянам контролювати діяльність органів влади;
- інтеграція даних і аналітика – ШІ допомагає обробляти великі обсяги даних для оперативного реагування на виклики.

Роль штучного інтелекту в модернізації управлінської функції держави значно підвищується, оскільки:

- ШІ використовується у прийнятті управлінських рішень, від підтримки до автономного прийняття рішення;
- прикладами впровадження ШІ у державні органи є GovTech, Smart City, електронне урядування тощо.

Водночас зростають виклики і ризики, як то: етичні, правові, ризики дискримінації та упередженості алгоритмів. Тому виникає необхідність в управлінні ризиками і безпекою, враховуючи цифровізацію управлінської функції держави. Так, вона має бути забезпечена у питанні кібербезпеки, а також використовувати ШІ для виявлення загроз і реагування на інциденти, здійснювати регулювання та контроль з використанням ШІ в державних системах.

Для здійснення зазначеного доцільним є створення інституційних механізмів, які будуть реалізовувати управлінські функції з використанням ШІ. Зазначене передбачає створення спеціалізованих органів або підрозділів, які відповідатимуть за цифрову трансформацію, виконувати роль міжвідомчої координації та співпраці з приватним сектором і науковими установами, здійснювати підготовку кадрів і розвивати компетенції у сфері використання ШІ для державних службовців.

В епоху стрімкої цифровізації із застосуванням штучного інтелекту (ШІ) управлінська функція держави набуває нових рис і викликів, що потребують адекватного правового забезпечення. Правове забезпечення управлінської функції держави в контексті ШІ – це створення та впровадження нормативно-правових актів, які регулюють використання ШІ у державному управлінні, забезпечують баланс між інноваціями, безпекою, правами людини та етичними нормами.

Управлінська функція держави в зазначених умовах має певні особливості. Так, здійснюється автоматизація процесів управління, за якої застосування ШІ дозволяє автоматизувати рутинні адміністративні процеси, підвищуючи ефективність і швидкість прийняття рішень.

У процесі провадження аналітики та прогнозування, використання ШІ для аналізу великих масивів даних допомагає прогнозувати соціально-економічні тенденції та приймати обґрунтовані управлінські рішення. А при здійсненні персоналізації послуг, ШІ сприяє створенню індивідуалізованих державних послуг, що підвищує якість обслуговування громадян. Водночас, при цьому потрібно враховувати ризики та виклики, оскільки виникають питання щодо прозорості алгоритмів, захисту персональних даних, відповідальності за помилки ШІ, а також можливого порушення прав людини.

З огляду на зазначене, основними напрямками правового забезпечення дії управлінської функції держави в епоху цифровізації із застосування ШІ мають бути :

- **регулювання використання ШІ в державному управлінні**, за якого має бути визначено правовий статус систем ШІ, що застосовуються у державних органах. Мають бути напрацьовані правила розробки, впровадження та експлуатації ШІ з урахуванням безпеки, етики та прав людини, а також забезпечені прозорості алгоритмів і можливості здійснення їх аудиту;
- **захист прав і свобод громадян**, що передбачає наявні гарантії захисту персональних даних при використанні ШІ, заборону дискримінації, що може виникнути через упереджені алгоритми, а також наявність механізмів оскаржень рішень, прийнятих із застосуванням ШІ;
- **відповідальність за використання ШІ**, що передбачає визначення суб'єктів за шкоду, завдану внаслідок помилок або зловживань ШІ, а також розробку спеціальних норм щодо цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності;

– **етичні стандарти та контроль**, що передбачає впровадження етичних кодексів для розробників і користувачів ШІ у державному секторі, а також створення незалежних органів контролю за дотриманням правових та етичних норм.

Правове забезпечення управлінської функції держави в епоху ШІ – це багатогранний процес, що вимагає системного підходу, інтеграції технологічних, етичних і правових аспектів. Ефективне правове регулювання сприятиме не лише підвищенню ефективності державного управління, а й захисту прав і свобод громадян, формуванню довіри до цифрових технологій та сталому розвитку суспільства.

З огляду на викладене вище є доцільним використання міжнародного досвіду і стандартів. Так в Європейському Союзі Регламентом «AI Act» [8] встановлюється категорії ризиків і вимоги до систем ШІ. ООН напрацьовані рекомендації [9] щодо етичного використання ШІ. В інших країнах прийняті національні стратегії розвитку ШІ з акцентом на правове регулювання.

Наведемо кейси, які демонструють різноманітність застосувань ШІ у державному управлінні – від автоматизації рутинних процесів до складних аналітичних систем, що підвищують ефективність і прозорість роботи державних органів.

Китай

– система соціального кредиту: використання ШІ для збору та аналізу даних про поведінку громадян і підприємств з метою оцінки їхньої «надійності». Це впливає на доступ до кредитів, послуг і навіть подорожей;

– автоматизація судочинства: ШІ допомагає у підготовці судових рішень, аналізі прецедентів і прогнозуванні результатів справ, що прискорює судові процеси.

Сполучені Штати Америки

– AI для боротьби з шахрайством: використання алгоритмів машинного навчання для виявлення аномалій у податкових деклараціях та соціальних виплатах;

– віртуальні помічники в урядових службах: наприклад, чат-боти для консультацій громадян щодо податкових питань, отримання дозволів, соціальних програм.

Естонія

– електронне урядування: Естонія широко впровадила ШІ у системи електронного уряду, зокрема для автоматичного опрацювання заяв, цифрової ідентифікації та персоналізації послуг;

– AI для моніторингу довкілля: використання ШІ для аналізу даних про якість повітря, води та прогнозування екологічних ризиків.

Бразилія

– оптимізація соціальних програм: ШІ застосовується для аналізу ефективності соціальних виплат, виявлення шахрайства та цільового спрямування допомоги;

– автоматизація адміністративних процесів: впровадження систем для автоматичного опрацювання документів і запитів громадян.

Південна Корея

– інтелектуальні системи управління транспортом: використання ШІ для оптимізації міського транспорту, прогнозування заторів і управління трафіком;

– цифрові помічники для державних службовців: підтримка у прийнятті рішень на основі аналізу великих даних [10].

Тим самим підтверджується необхідність розробки нормативно-правових механізмів, що регулюють використання ШІ у державному управлінні, з урахуванням етичних та безпекових аспектів. Важливим є інтеграції цифрових технологій у всі рівні управління для забезпечення прозорості, підзвітності та залучення громадян. Зазначене потребує підготовки державних службовців до роботи в умовах цифрової трансформації через навчальні програми та підвищення цифрової грамотності.

У процесі правового забезпечення управлінської функції держави у процесі цифровізації важливим є забезпечення прав громадян. Можна виділити наступні основні права громадян у цифровому управлінні.

Право на інформацію – громадяни мають право отримувати повну, достовірну і своєчасну інформацію про діяльність державних органів у цифровому середовищі.

Право на захист персональних даних – в епоху цифрових технологій особливо важливо забезпечити конфіденційність і безпеку персональних даних громадян.

Право на участь – можливість брати участь у прийнятті рішень через цифрові платформи (електронні петиції, голосування, консультації).

Право на оскарження – забезпечення механізмів оскарження рішень, прийнятих із застосуванням ШІ, з урахуванням принципу справедливого судочинства.

Право на недискримінацію – алгоритми ШІ мають бути вільними від упереджень, щоб не порушувати принцип рівності.

Таким чином держава має здійснити правове забезпечення управлінської функції держави в контексті цифрового управління шляхом створення і наповнення законодавчої бази, здійснюючи:

– регулювання цифрових технологій і ШІ. З цією метою прийняти спеціальні закони, які визначатимуть правила використання ШІ у державному управлінні, зокрема щодо прозорості алгоритмів, відповідальності за помилки;

– захист персональних даних. Закони про захист персональних даних (наприклад, GDPR у ЄС) мають бути адаптовані і впроваджені на національному рівні;

– електронне урядування. Запровадити законодавство, що регламентує електронні послуги, електронний документообіг, електронний підпис.

Насамперед, має розвиватися адміністративне право, яке визначатиме правила і процедури прийняття рішень із застосуванням цифрових інструментів, встановлюватиме стандарти контролю за діяльністю органів влади у цифровому середовищі.

Одночасно має забезпечуватися здійснення судового захисту прав громадян – тобто забезпечення доступу до суду для оскарження рішень, прийнятих із застосуванням ШІ, а також розроблені спеціалізовані процедури розгляду справ, пов'язаних із цифровим управлінням.

Водночас доцільно зазначити виклики та ризики забезпечення прав громадян при здійсненні цифрового управління. Ними можуть бути:

– непрозорість алгоритмів. Складність розуміння і перевірки рішень, прийнятих ШІ, може обмежувати право на справедливий розгляд;

– порушення приватності. Масивний збір і обробка даних створюють ризики витоку і зловживання інформацією;

– цифровий розрив. Не всі громадяни мають рівний доступ до цифрових технологій, що може призводити до дискримінації;

– автоматизація і відповідальність. Визначення відповідальності за помилки або зловживання у процесі автоматизованого управління.

Для належного забезпечення прав громадян в зазначених умовах має бути напрацьовано і підтримано:

– прозорість і відкритість. Забезпечено доступу до інформації про алгоритми і критерії прийняття рішень;

– захист даних. Впроваджено сучасні технології кібербезпеки і чіткі правила обробки персональних даних;

– освіта і цифрова грамотність. Підвищені рівні цифрової грамотності громадян для ефективного користування цифровими послугами;

– механізми контролю і оскарження. Створені незалежні органи контролю за використанням ШІ та ефективні процедури оскарження;

– етичні стандарти. Розроблені і впроваджені етичні норми для розробників і користувачів ШІ у державному управлінні.

Можна навести приклади викликів для держави, і які мають бути обов'язково враховані. Мова насамперед йде про: необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів; розробку комплексної правової бази, що враховує специфіку державного управління; підвищення кваліфікації державних службовців у сфері ШІ і забезпечення балансу між інноваціями та захистом прав громадян [11].

З огляду на зазначене, пропонується ряд прикладів доцільності впровадження ШІ у державне управління, що може продемонструвати, як технології можуть змінити роботу державних органів і покращити якість послуг для громадян України.

Автоматизація рутинних адміністративних процесів

– використання ШІ для автоматичного класифікування документів, витягання даних і обробки заяв громадян, що значно скорочує час обробки і знижує людський фактор помилок. Наприклад: системи автоматичного розпізнавання та обробки податкових декларацій або заяв на соціальні виплати.

Підтримка прийняття управлінських рішень

– ШІ аналізує великі обсяги даних для прогнозування соціально-економічних тенденцій, оцінки ризиків і формування рекомендацій для керівників. Наприклад: використання аналітичних платформ на основі ШІ для планування бюджетів, управління кризами або моніторингу громадського здоров'я.

Покращення якості державних послуг

– персоналізовані цифрові сервіси, які адаптуються під потреби конкретного користувача, наприклад, чат-боти для консультацій з питань соціального захисту, освіти чи охорони здоров'я. Наприклад: віртуальні помічники, які відповідають на запити громадян 24/7, надають інформацію про процедури, документи, терміни.

Розробка і підготовка адміністративних документів

– ШІ допомагає у формулюванні проектів рішень, розпоряджень, нормативних актів, що прискорює роботу державних службовців. Наприклад: автоматизовані системи, які генерують проекти документів на основі аналізу попередніх нормативних актів і поточних потреб.

Контроль і моніторинг

– використання ШІ для виявлення корупційних ризиків, аномалій у фінансових потоках, контролю за дотриманням законодавства. Наприклад: системи аналізу великих даних для виявлення підозрілих транзакцій або порушень у державних закупівлях.

Підвищення ефективності внутрішньої роботи державних органів

– впровадження інструментів ШІ для оптимізації розподілу ресурсів, управління персоналом, планування робочих процесів. Наприклад: системи, які допомагають державним службовцям швидше знаходити необхідну інформацію або приймати рішення на основі даних.

Ці приклади ілюструють, що ШІ в державному управлінні не лише підвищує ефективність і прозорість, а й створює нові можливості для взаємодії з громадянами, забезпечуючи більш якісні, доступні та персоналізовані послуги.

Висновок

Управлінська функція держави в цифрову епоху, епоху ШІ вимагає комплексного правового забезпечення, яке гарантує захист прав громадян у цифровому середовищі. Забезпечення прозорості, захисту персональних даних, рівного доступу до цифрових послуг і можливості оскарження рішень є ключовими елементами такого забезпечення. Водночас, необхідно враховувати виклики, пов'язані з автоматизацією, і розробляти відповідні механізми контролю та відповідальності.

У сучасному світі цифровізація проникає у всі сфери життя, а штучний інтелект (ШІ) стає одним із ключових технологічних драйверів розвитку економіки, суспільства та державного управління. Водночас стрімкий розвиток ШІ породжує нові виклики для правового поля, що вимагає комплексного наукового дослідження рівнів його регулювання.

Останні дослідження підтверджують, що цифровізація та штучний інтелект мають потужний вплив на управлінську функцію держави, відкриваючи нові можливості для підвищення ефективності та якості управління. Водночас вони акцентують увагу на необхідності комплексного підходу, що враховує технічні, етичні, організаційні та правові аспекти.

Дослідження цих проблемних питань є критично важливим для формування ефективної законодавчої бази, яка б забезпечувала безпечне, етичне та законне застосування ШІ у процесі цифровізації державного управління. Це сприятиме підвищенню якості управлінських рішень, захисту прав громадян і зміцненню довіри до державних інституцій.

Використана література:

1. OECD Digital Government Studies. Book series. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-digital-government-studies_24131962.html (дата звернення: 06.04.2026).
2. UN E-Government Survey. 2022. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/reports/un-e-government-survey-2022> (дата звернення: 06.04.2026).
3. Shaping Europe`s Digital Future. Commission launches Action Plan Against Cyberbullying to protect young people online. 2026. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en> (дата звернення: 06.04.2026).
4. Стороженко Л., Андросова К., Галич Н. Інтелектуальні технології та інформаційна безпека : стратегічні орієнтири розвитку цифрового публічного управління. *Публічно-управлінські та цифрові практики*. Випуск 4 (7).2025. С.125-137. URL: <https://journals.dut.edu.ua/index.php/public/article/view/3378> (дата звернення: 06.04.2026).
5. Сорокіна Н., Філатов В. Цифровізація публічного управління в Україні: теоретичний аспект. URL: https://www.researchgate.net/publication/392852982_Cifrovizacia_publicnogo_upravlinna_v_Ukraini_teoreticnij_aspekt (дата звернення: 08.04.2026).
6. Загальна теорія права: підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.]; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
7. Державне управління : підручник / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна; за ред. А. Ф. Мельник. Київ: Знання, 2009. 582 с.
8. EUR-Lex. Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> (дата звернення: 09.04.2026).
9. Ethical Use of AI in the UN System. UN System : Principles, Challenges, and Safeguards. URL: <https://academy.evalcommunity.com/ethical-use-of-ai-in-the-un-system/> (дата звернення: 09.04.2026).
10. Protecting human rights in an AI-driven world. URL: <https://unric.org/en/protecting-human-rights-in-an-ai-driven-world/> (дата звернення: 11.04.2026).
11. Куйбіда В. С., Карпенко О. В., Наместнік В. В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. Серія: Державне управління. 2018. № 1. С. 5–10.

References:

1. OECD Digital Government Studies. (Book series). URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-digital-government-studies_24131962.html.
2. UN E-Government Survey (2022). URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/reports/un-e-government-survey-2022>.
3. Shaping Europe`s Digital Future. Commission launches Action Plan Against Cyberbullying to protect young people online. (2026).URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en>.
4. Storozhenko L. Androsova K. Galych N. (2025). Intelektualni tehnolohii ta informatsiina bezpeka : stratehichni oryentyry rozvytku tsyfrovoho publicnoho upravlinnia. [Intelligent technologies and information security: strategic guidelines for the development of digital public administration]. *Publichno-upravlinski ta tsyfrovi praktyky*. Vypusk 4 (7). P.125-137. URL: <https://journals.dut.edu.ua/index.php/public/article/view/3378> [in Ukrainian].
5. Sorokina N., Filatov V. (2025). Tsyfrovizatsiia publicnoho upravlinnia v Ukraini: teoretichni aspekt. [Digitalization of public administration in Ukraine: theoretical aspect] URL: https://www.researchgate.net/publication/392852982_Cifrovizacia_publicnogo_upravlinna_v_Ukraini_teoreticnij_aspekt/ [in Ukrainian].
6. Zahalna teoriia prava: pidruchnyk (2020) [General Theory of Law: Textbook] / [O. V. Petryshyn, S. I. Maksymov, V. S. Smorodynskiyi ta in.]; za red. O.V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 568 p. [in Ukrainian].
7. Derzhavne upravlinnia: pidruchnyk. (2009). [Public administration: textbook] / A. F. Melnyk, O. Yu. Obolenskyi, A. Yu. Vasina; za red. A. F. Melnyk. Kyiv: Znannia, 582 p. [in Ukrainian].
8. EUR-Lex. Access to European Union law. (2024). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>.
9. Ethical Use of AI in the UN System. UN System : Principles, Challenges, and Safeguards. (2025). URL: <https://academy.evalcommunity.com/ethical-use-of-ai-in-the-un-system/>.
10. Protecting human rights in an AI-driven world. (2025). URL: <https://unric.org/en/protecting-human-rights-in-an-ai-driven-world/>.

11. Kuibida V.S., Karpenko O.V., Namestnik V.V. (2018). Tsyfrove vriaduvannia v Ukraini: bazovi definit-sii poniatyvno-katehorialnoho aparatu. [Digital governance in Ukraine: basic definitions of the conceptual and categorical apparatus.]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho aparatu*. Serii: Derzhavne upravlinnia. № 1. P. 5–10. [in Ukrainian].

Korzh I. F. The impact of digitization and artificial intelligence on the governmental function

The article examines the complex impact of digitalization and artificial intelligence technologies on the transformation of the state's management function in its broadest sense. It is substantiated that digitalization is not only a tool for modernizing public administration, but also a systemic factor in changing its content, form, and methods of implementation.

It is noted that AI opens up prospects for automating routine processes, analyzing large amounts of data, predicting socio-economic trends, and making informed decisions. However, integrating AI into public administration raises questions of ethics, algorithm transparency, data security, and risks of replacing the human factor. The problem arises of balancing technological progress with preserving democratic principles of governance.

The main areas of influence of digital technologies on public administration have been identified, in particular in the field of managerial decision-making, provision of public services, and ensuring transparency and accountability of government bodies.

Particular attention is paid to the role of artificial intelligence as a tool for processing large data sets, forecasting socio-economic processes, and supporting management decisions.

The benefits of digital transformation are analyzed, including increased management efficiency, reduced administrative barriers, minimized corruption risks, and the development of e-governance. At the same time, key risks associated with the use of artificial intelligence are outlined, including threats to privacy, cybersecurity challenges, algorithmic bias, and the issue of liability for automated decisions.

A conclusion was made about the formation of a new model of the state – a "smart state", which is based on the use of data, digital technologies and a service-oriented approach to interaction with citizens.

Key words: *public administration, e-government, public services, digital state, digitalization, digitalization.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 342.9:351.84:314.151.3-054.73:364-053.2/9(477)
DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.48.07>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Макарова О. В.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено адміністративно-правовий захист вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Акцентовано, що вразливість у цій сфері є не лише соціальною характеристикою особи, а юридично значущою обставиною, яка повинна впливати на спосіб адміністративного реагування. Обґрунтовано, що універсальна заявна модель не завжди забезпечує реальну доступність прав для дітей, осіб з інвалідністю, людей похилого віку, жінок із дітьми, одиноких батьків, осіб без документів та інших категорій, які потребують додаткової підтримки.

Запропоновано розглядати захист вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб через підвищений стандарт адміністративного супроводу. Його елементами є раннє виявлення спеціальної потреби, адаптація процедури до життєвої ситуації особи, можливість представництва, розумне пристосування адміністративних сервісів, пріоритетність реагування, безперервність підтримки, недопущення надмірного документального формалізму, а також швидке виправлення реєстрових і документальних помилок. Такий підхід дає змогу відмежувати спеціальний захист вразливих категорій від загального механізму забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

Доведено, що адміністративно-правовий захист вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб має бути диференційованим: щодо дітей він повинен ґрунтуватися на забезпеченні найкращих інтересів дитини та безперервності освіти; щодо осіб з інвалідністю він має передбачати доступність адміністративної процедури, можливість представництва та її розумне пристосування; щодо людей похилого віку він має забезпечувати безперервність виплат, соціального догляду й недопущення цифрового виключення; щодо жінок у складних життєвих обставинах він має бути спрямований на безпеку, конфіденційність і швидку міжвідомчу взаємодію. Сформульовано критерії ефективності адміністративно-правового захисту: індивідуалізація адміністративного підходу, доступність процедури, пріоритетність реагування, безперервність підтримки, зворотність реєстрової помилки, міжвідомча координація та ефективне оскарження.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, вразливі категорії, адміністративно-правовий захист, діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, жінки, адміністративна процедура, публічна адміністрація, воєнний стан.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України істотно змінила не лише масштаби внутрішнього переміщення, а й характер адміністративно-правового реагування держави на потреби осіб, які були змушені залишити місце постійного проживання. Внутрішньо переміщені особи потребують доступу до житла, соціальної допомоги, медичного обслуговування, освіти, реабілітаційних послуг, правничої допомоги та інших публічних сервісів. Водночас наслідки переміщення не є однаковими для всіх осіб. Найбільш складним є становище тих категорій внутрішньо переміщених осіб, які вже до переміщення або внаслідок нього перебувають у стані підвищеної соціальної, фізичної, вікової, сімейної чи правової вразливості.

До таких категорій належать насамперед діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, жінки, зокрема вагітні жінки, одинокі матері, жінки з дітьми, а також особи, які втратили документи, потребують сторонньої допомоги або не можуть самостійно користуватися цифровими адміністративними сервісами. Для цих осіб загальна гарантія, передбачена законом, не завжди є достатньою. Вирішального значення набуває те, чи здатна публічна адміністрація вчасно ідентифікувати спеціальну потребу і обрати належну адміністративну процедуру.

Конституційне підґрунтя такого підходу становлять положення статей 19, 46, 49, 52 і 53 Конституції України, які визначають засади діяльності органів публічної влади, гарантують право на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, а також спеціальний захист дітей

[1]. У спеціальному законодавстві важливе значення має Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який закріплює правовий статус внутрішньо переміщеної особи, гарантії її прав, порядок обліку та загальні напрями державної підтримки [2]. Водночас саме для вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб особливої ваги набуває не лише матеріальний зміст прав, а й адміністративна процедура їх реалізації.

Проблема полягає в тому, що адміністративна практика часто будується за універсальною моделлю: особа має звернутися, подати документи, підтвердити статус, дочекатися рішення і, у разі відмови, самостійно його оскаржити. Однак для дитини, особи з інвалідністю, літньої людини, одинокої матері або особи без документів така модель може бути фактично недоступною. Вразливість у цьому контексті має розглядатися не лише як соціальна характеристика особи, а й як юридично значуща обставина, що повинна впливати на адміністративний порядок розгляду заяви, строки реагування, спосіб комунікації, обсяг допомоги та процедуру оскарження.

Тому адміністративно-правовий захист вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб потребує окремого наукового аналізу. Йдеться не про створення паралельної системи прав для окремих груп, а про диференційований адміністративний підхід, за якого загальні гарантії внутрішньо переміщених осіб реалізуються з урахуванням віку, стану здоров'я, інвалідності, сімейного стану, наявності дітей, втрати документів, цифрової недоступності та інших обставин, що істотно впливають на здатність особи самостійно реалізувати свої права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти правового статусу, соціального захисту, інтеграції та забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб досліджували І. Басова, С. Булеца, В. Вашкович, О. Рогач, М. Савчин, М. Менджул, М. Бірюкова, Ю. Калагін, Н. Коваліско, С. Ганджа, Д. Селіхов, М. Макаров, Т. Павлюк, Л. Осіпова та інші науковці. У їхніх працях розглядаються загальні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб, особливості їх обліку, соціального забезпечення, житлової підтримки, доступу до медичних, освітніх і соціальних послуг, а також роль органів місцевого самоврядування у практичній реалізації прав цієї категорії осіб. Зокрема, С. Ганджа розглядає соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб як багаторівневу систему підтримки [21, с. 61–66], М. Макаров звертає увагу на трансформацію механізмів правового захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах війни та роль цифрового врядування [22, с. 60–68], а Т. Павлюк і Л. Осіпова аналізують законодавчі новації у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб за 2020–2025 роки [23, с. 270–276].

Проблематика осіб з інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб не є поза увагою науковців, однак найчастіше розглядається в межах ширших досліджень соціального захисту, медичної допомоги, реабілітаційних послуг, безбар'єрного середовища та діяльності органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, Д. Селіхов, аналізуючи механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування, звертає увагу на практичне значення місцевого рівня у доступі таких осіб до соціальної допомоги, медичного обслуговування, житла, освіти та інтеграційних програм [18, с. 34–39]. У колективній монографії «Захист прав внутрішньо переміщених осіб» за загальною редакцією О. Рогача, М. Савчина та М. Менджул захист прав внутрішньо переміщених осіб розглядається як поєднання правових, організаційних та інституційних гарантій [19]. Водночас саме адміністративно-процедурний аспект захисту осіб з інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб залишається недостатньо конкретизованим.

Літні особи з числа внутрішньо переміщених осіб також аналізуються переважно в межах загальної проблематики соціального захисту, пенсійного забезпечення, медичного обслуговування, соціальної адаптації та підтримки у приймаючих територіальних громадах. У цьому аспекті корисними є висновки М. Бірюкової, Ю. Калагіна, Н. Коваліско та інших авторів колективної монографії «Біженці та внутрішньо переміщені особи України на шляхах війни: кроки незламності», у якій внутрішньо переміщені особи розглядаються як соціальна група, що потребує адаптації, підтримки, нових соціальних зв'язків і стабільного доступу до базових ресурсів у приймаючому середовищі [20]. Водночас становище літніх внутрішньо переміщених осіб має самостійне адміністративно-правове значення, оскільки для цієї категорії

особливо важливими є безперервність виплат, доступ до медичної допомоги, можливість отримання соціальних послуг за місцем фактичного перебування, доступність інформації, фізична можливість звернення до органу публічної адміністрації та наявність альтернативи цифровим каналам комунікації.

Питання захисту жінок із числа внутрішньо переміщених осіб у наукових і практичних джерелах розглядається переважно через призму материнства, догляду за дітьми, доступу до медичної допомоги, соціальних виплат, захисту від домашнього та гендерно зумовленого насильства, а також інтеграції у приймаючу громаду. У цьому контексті значення мають праці М. Менджул, яка досліджує гарантії здійснення прав дітей-внутрішньо переміщених осіб, оскільки становище жінок із дітьми безпосередньо пов'язане з реалізацією прав дитини на освіту, соціальну підтримку, безпечне середовище та додатковий захист [17, с. 106–109]. Крім того, положення колективної монографії «Захист прав внутрішньо переміщених осіб» дають підстави розглядати захист таких осіб як комплекс правових, організаційних та інституційних гарантій [19]. Водночас адміністративно-правовий вимір цієї проблематики полягає у тому, як саме органи публічної адміністрації ідентифікують потребу жінки у спеціальній підтримці, як організовано доступ до безпечного розміщення, соціального супроводу, медичної та психологічної допомоги, правничої допомоги, виплат на дитину або інших гарантій.

Отже, наявні дослідження створюють достатню основу для аналізу окремих аспектів захисту внутрішньо переміщених осіб та їхніх вразливих груп. Водночас недостатньо розкритим залишається саме комплексний адміністративно-правовий механізм захисту вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є дослідження адміністративно-правового механізму захисту вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану, визначення його структурних елементів, особливостей щодо дітей, осіб з інвалідністю, людей похилого віку та жінок, а також формулювання напрямів удосконалення адміністративних процедур, спрямованих на забезпечення реального доступу таких осіб до гарантованих прав і публічних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адміністративно-правовий захист вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб доцільно розуміти як систему нормативно визначених процедур, повноважень органів публічної адміністрації, сервісних каналів, інформаційних ресурсів, адміністративних актів і засобів оскарження, які забезпечують реалізацію прав осіб, що через вік, стан здоров'я, інвалідність, сімейні обставини, втрату документів або залежність від сторонньої допомоги не можуть повною мірою самостійно скористатися загальними механізмами підтримки.

У цьому контексті вразливість не слід розглядати лише як соціологічну або гуманітарну характеристику. Вона має адміністративно-правове значення, оскільки впливає на порядок звернення особи до органу публічної адміністрації, спосіб підтвердження її потреб, строки розгляду заяви, можливість участі представника, необхідність надання додаткової допомоги при поданні документів, доступність приміщень і цифрових сервісів, а також на оцінку правомірності відмови чи бездіяльності адміністративного органу.

Особливість адміністративно-правового захисту вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб полягає не в розширенні загального переліку прав внутрішньо переміщених осіб, а у зміні способу їх адміністративної реалізації. Вразливість особи повинна впливати на інтенсивність допомоги з боку публічної адміністрації, допустимий рівень формалізму, спосіб комунікації, можливість представництва, строки реагування та обов'язок органу не лише розглянути заяву, а й реально сприяти доступу особи до гарантованої підтримки. Тому у цій сфері йдеться не про звичайну заявну процедуру, а про підвищений стандарт адміністративного супроводу.

Початковим організаційним етапом є взяття особи на облік як внутрішньо переміщеної особи. Відповідна довідка та внесення відомостей до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб створюють адміністративну передумову для подальшого доступу до соціальних виплат, житлових механізмів, медичних, освітніх, реабілітаційних

та інших публічних послуг [2; 9; 10; 11]. Для вразливої особи облік не є кінцевою метою. Він має виконувати функцію первинного виявлення обставин, які потребують пріоритетного реагування, представництва, соціального супроводу, безбар'єрного способу комунікації або спрямування до конкретного сервісу.

Особливого значення це набуває щодо дітей із числа внутрішньо переміщених осіб. Дитина є не лише членом сім'ї внутрішньо переміщеної особи, а самостійним носієм прав, реалізація яких залежить від дій батьків або законних представників, служб у справах дітей, органів соціального захисту населення, закладів освіти, органів управління освітою, закладів охорони здоров'я та органів місцевого самоврядування. Тому адміністративно-правовий захист дітей має ґрунтуватися на пріоритеті найкращих інтересів дитини, безперервності доступу до освіти, медичної допомоги, психологічної підтримки, соціального супроводу та безпечного середовища [1; 4; 15; 16; 17].

Адміністративна процедура захисту дитини з числа внутрішньо переміщених осіб охоплює кілька взаємопов'язаних дій: підтвердження факту переміщення сім'ї або дитини; встановлення законного представника; визначення фактичного місця перебування; організацію доступу до освіти; забезпечення медичного обслуговування; надання соціальних послуг; реагування на ризики бездоглядності, насильства, втрати документів або роз'єднання з батьками. У кожному з цих випадків адміністративний орган має діяти не за логікою формального очікування повного пакета документів, а за логікою активного сприяння реалізації прав дитини.

Для осіб з інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб ключовими є доступ до соціальних виплат, медичної допомоги, реабілітаційних послуг, допоміжних засобів реабілітації, безбар'єрного середовища, соціального супроводу та можливості звернення через представника. Адміністративно-правова проблема полягає в тому, що переміщення може перервати зв'язок особи з попереднім місцем отримання послуг, медичними документами, індивідуальною програмою реабілітації, місцем проживання або органом, який раніше здійснював соціальний супровід. Тому захист такої особи має передбачати не лише підтвердження її статусу, а й відновлення адміністративного зв'язку з системою підтримки за новим місцем фактичного перебування [5; 6; 7; 13].

У цьому аспекті особливого значення набувають доступність адміністративної процедури та недопущення надмірного формалізму. Якщо особа з інвалідністю не може особисто звернутися до органу публічної адміністрації, не володіє цифровими навичками, втратила документи або потребує сторонньої допомоги, адміністративний механізм має передбачати альтернативні способи звернення: через законного представника, уповноважену особу, соціального працівника, мобільну адміністративну послугу або офлайн-канал. Відсутність такого альтернативного способу фактично перетворює формально гарантоване право на недоступну декларацію.

Люди похилого віку з числа внутрішньо переміщених осіб становлять окрему категорію, для якої особливо важливими є безперервність пенсійного забезпечення, доступ до медичної допомоги, соціальних послуг, догляду, тимчасового проживання, інформації про доступні сервіси та фізична можливість звернення до компетентного органу. Вікова вразливість часто поєднується з хронічними захворюваннями, інвалідністю, самотністю, втратою соціальних зв'язків, обмеженою мобільністю або низьким рівнем цифрової грамотності. Тому універсальна електронна процедура для цієї категорії не завжди є реально доступною.

Адміністративно-правовий захист літніх внутрішньо переміщених осіб має будуватися на принципі безперервності підтримки. Переміщення не повинно призводити до необґрунтованого припинення виплат, втрати доступу до медичних послуг або неможливості отримання соціального догляду. Якщо внаслідок зміни місця перебування виникають розбіжності у реєстрових даних, помилки в адресі, відсутність документів або складність підтвердження фактичного проживання, такі обставини мають вирішуватися через процедуру уточнення і виправлення даних, а не через автоматичну відмову чи припинення підтримки.

Жінки з числа внутрішньо переміщених осіб також можуть перебувати у стані підвищеної вразливості, особливо якщо йдеться про вагітних жінок, матерів з малолітніми дітьми, одиноких матерів, жінок, які здійснюють догляд за особами з інвалідністю або літніми родичами,

а також жінок, які постраждали від домашнього чи гендерно зумовленого насильства. У таких випадках адміністративно-правовий захист має охоплювати не лише соціальні виплати чи загальний доступ до послуг, а й безпечне розміщення, соціальний супровід, медичну та психологічну допомогу, правничу допомогу, захист персональних даних і можливість швидкого реагування компетентних органів [5; 8; 14].

Особливість цієї категорії полягає в тому, що потреба у захисті часто має комплексний характер. Наприклад, жінка з дитиною може одночасно потребувати житла, допомоги на проживання, зарахування дитини до закладу освіти, медичного супроводу, працевлаштування, психологічної підтримки та правничої допомоги. Тому адміністративна процедура не повинна розкладати її життєву ситуацію на ізольовані звернення до різних органів без належної координації. Навпаки, ефективна модель має передбачати міжвідомчу взаємодію, інформаційний супровід і спрямування особи до відповідних сервісів.

Інформаційні ресурси та державні реєстри мають допоміжне, а не самодостатнє значення у захисті вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб. Вони спрощують перевірку відомостей і зменшують потребу у повторному поданні документів, однак для цієї статті важливим є не загальний ефект цифровізації, а її вплив на конкретну вразливу особу. Неправильні дані про місце проживання, склад сім'ї, статус дитини, інвалідність, доходи, документи чи представництво можуть фактично заблокувати доступ до підтримки [10; 12].

Реєстрова помилка для вразливої особи має не технічний, а правозахисний вимір. Для дитини вона може означати затримку із зарахуванням до закладу освіти; для особи з інвалідністю – перерву в реабілітації або соціальному супроводі; для літньої особи – ризик припинення виплати чи догляду; для жінки з дитиною – ускладнення доступу до безпечного розміщення або допомоги. Тому особа повинна мати можливість дізнатися, які саме дані стали підставою для негативного рішення, подати пояснення, додаткові документи або заяву про виправлення помилки та оскаржити бездіяльність адміністративного органу.

Цифрові сервіси для таких категорій мають розглядатися як один із каналів доступу, а не як єдиний спосіб взаємодії з державою. Для літніх осіб, осіб з інвалідністю, осіб без документів або осіб із низьким рівнем цифрових навичок електронна процедура може стати додатковим бар'єром. Тому поряд із цифровою взаємодією мають зберігатися реальні офлайн-механізми: звернення через центри надання адміністративних послуг, орган соціального захисту, соціального працівника, законного представника, службу у справах дітей, заклад охорони здоров'я або суб'єкта безоплатної правничої допомоги.

Особливе значення для цієї сфери має Закон України «Про адміністративну процедуру». Його застосування до рішень, дій і бездіяльності органів публічної адміністрації у справах внутрішньо переміщених осіб посилює процедурний захист саме вразливих категорій. Відмова у призначенні соціальної допомоги, неврахування спеціальної потреби дитини, затримка у наданні реабілітаційної послуги, ненадання інформації літній особі, відмова у прийнятті документів від представника або залишення звернення без розгляду не повинні залишатися на рівні неформального управлінського реагування. Такі рішення, дії або бездіяльність мають відповідати вимогам законності, обґрунтованості, пропорційності, своєчасності, добросовісності, права особи на участь в адміністративному провадженні та права на ефективне оскарження [3, ст. 4, 28, 70–72, 75, 78–80].

Для вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб особливо важливим є право бути заслуханими перед прийняттям негативного рішення. Якщо орган публічної адміністрації планує відмовити у наданні допомоги, припинити виплату, не врахувати статус дитини, не прийняти документи, не підтвердити місце фактичного перебування або не надати послугу через розбіжності у реєстрових даних, особі має бути надана можливість подати пояснення, додаткові документи, заяву про виправлення помилки або скористатися допомогою представника. Без цього адміністративна процедура ризикує перетворитися на формальну перевірку даних без урахування реальної життєвої ситуації особи.

Адміністративно-правовий захист вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб також потребує належної міжвідомчої координації. Проблеми таких осіб рідко обмежуються

одним видом підтримки. Дитина може одночасно потребувати зарахування до школи, психологічної допомоги, медичного супроводу і соціального захисту. Особа з інвалідністю може потребувати допомоги у відновленні документів, доступного житла, реабілітаційних послуг, соціального працівника і медичних препаратів. Літня особа може потребувати пенсійної виплати, медичного супроводу, догляду і допомоги у зверненні до органів влади. Тому ефективний захист неможливий без взаємодії між органами соціального захисту, органами місцевого самоврядування, закладами охорони здоров'я, закладами освіти, центрами надання адміністративних послуг, службами у справах дітей та суб'єктами безоплатної правничої допомоги.

Важливим елементом адміністративно-правового механізму є інформування особи про її права і доступні способи їх реалізації. Для вразливої категорії внутрішньо переміщених осіб недостатньо розмістити інформацію на офіційному сайті або в електронному застосунку. Інформування має бути практично орієнтованим: особа повинна розуміти, куди звернутися, які документи подати, хто може допомогти із заявою, у який строк має бути прийнято рішення, як отримати письмову відповідь і як оскаржити відмову чи бездіяльність. Особливо це стосується літніх осіб, осіб з інвалідністю, одиноких матерів, осіб без документів і сімей з дітьми.

Ефективність адміністративно-правового захисту вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб доцільно оцінювати не лише за кількістю наданих послуг або виплат, а за здатністю адміністративної процедури пристосуватися до конкретної життєвої ситуації особи. Визначальними критеріями є своєчасне виявлення вразливості, індивідуалізація адміністративного підходу, доступність процедури, можливість представництва, безперервність підтримки, пріоритетність реагування, зворотність реєстрової помилки, міжвідомча координація та наявність ефективного оскарження.

Висновки. Адміністративно-правовий захист вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану слід розглядати як спеціальний вимір загального механізму забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Його специфіка полягає не у простому розширенні переліку пільг чи послуг, а в адаптації адміністративної процедури до фактичної здатності особи самостійно реалізувати своє право.

Вразливість внутрішньо переміщеної особи є юридично значущою обставиною, що має враховуватися під час прийняття адміністративного рішення, визначення способу комунікації, строків реагування, можливості представництва та обсягу адміністративного супроводу. Саме тому захист дітей, осіб з інвалідністю, людей похилого віку та жінок у складних життєвих обставинах має здійснюватися не за універсальною, а за диференційованою процедурною моделлю.

Стандарти Закону України «Про адміністративну процедуру» мають застосовуватися у цій сфері з урахуванням підвищеної вразливості заявника. Відмова, затримка, припинення підтримки, неприйняття документів або залишення звернення без розгляду повинні бути юридично оформленими, зрозумілими для особи, мотивованими, пропорційними та такими, що можуть бути реально оскаржені.

Подальше вдосконалення цього механізму доцільно пов'язувати з розвитком комплексної послуги для внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах, запровадженням первинної оцінки вразливості, збереженням офлайн-альтернатив цифровим сервісам, спрощенням представництва, посиленням міжвідомчої координації та створенням швидкого порядку виправлення реєстрових даних. Це дозволить відмежувати спеціальний захист вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб від загального механізму надання адміністративних послуг.

Використана література:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр> (дата звернення: 21.04.2026).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18> (дата звернення: 21.04.2026).

3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20> (дата звернення: 21.04.2026).
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (дата звернення: 22.04.2026).
5. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> (дата звернення: 22.04.2026).
6. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2961-15> (дата звернення: 29.04.2026).
7. Про основі соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/875-12> (дата звернення: 01.05.2026).
8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення: 01.05.2026).
9. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовт. 2014 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/509-2014-п> (дата звернення: 01.05.2026).
10. Деякі питання створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 22 верес. 2016 р. № 646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/646-2016-п> (дата звернення: 02.05.2026).
11. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20 бер. 2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/332-2022-п> (дата звернення: 10.05.2026).
12. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: постанова Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2021 р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/404-2021-п> (дата звернення: 10.05.2026).
13. Про затвердження Порядку організації надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 1 черв. 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/587-2020-п> (дата звернення: 10.05.2026).
14. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: наказ Міністерства соціальної політики України від 1 лип. 2016 р. № 716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0990-16> (дата звернення: 10.05.2026).
15. Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 16 квіт. 2018 р. № 367. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0564-18> (дата звернення: 21.04.2026).
16. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 15 верес. 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/957-2021-п> (дата звернення: 21.04.2026).
17. Менджул М. В. Окремі аспекти гарантування здійснення прав дітей-внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 106–109. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.17>.
18. Селіхов Д. А. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.4>.
19. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: монографія / І. С. Басова та ін.; за заг. ред. О. Я. Рогача, М. В. Савчина, М. В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2018. 268 с.
20. Біженці та внутрішньо переміщені особи України на шляхах війни: кроки незламності: монографія / М. В. Бірюкова та ін.; за ред. М. В. Бірюкової. Львів: СПОЛОМ, 2023. 380 с.
21. Ганджа С. І. Основоположні напрями соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2026. № 1(58). С. 61–66.
22. Makarov M. Specific Features of the Legal Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine During the War. *Law and Innovative Society*. 2025. № 2(25). Р. 60–68. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2025-2\(25\)-5](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2025-2(25)-5).
23. Павлюк Т. І., Осіпова Л. В. Законодавчі новації у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб in Україні за 2020–2025 роки. *Економічний простір*. 2026. № 210. С. 270–276. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.210.270-276>.

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy (1996) Konstyutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> [in Ukrainian]
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2014) Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy [On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons: Law of Ukraine]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18> [in Ukrainian]
3. Verkhovna Rada Ukrainy (2022) Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrainy [On Administrative Procedure: Law of Ukraine]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20> [in Ukrainian]
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2001) Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy [On Child Protection: Law of Ukraine]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> [in Ukrainian]
5. Verkhovna Rada Ukrainy (2019) Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy [On Social Services: Law of Ukraine]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> [in Ukrainian]
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2005) Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy [On Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine: Law of Ukraine]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2961-15> [in Ukrainian]
7. Verkhovna Rada Ukrainy (1991) Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy [On the Basics of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine: Law of Ukraine]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/875-12> [in Ukrainian]
8. Verkhovna Rada Ukrainy (2017) Pro zapobihannia ta protydiuu domashniomu nasylstvu: Zakon Ukrainy [On Preventing and Combating Domestic Violence: Law of Ukraine]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> [in Ukrainian]
9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2014) Pro oblik vnutrishno peremishchenykh osib: postanova [On the Registration of Internally Displaced Persons: Resolution]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/509-2014-п> [in Ukrainian]
10. Kabinet Ministriv Ukrainy (2016) Deiaki pytannia stvorennia, vedennia ta dostupu do vidomostei Yedynoi informatsiinoi bazy danykh pro vnutrishno peremishchenykh osib: postanova [Some Issues of Creation, Maintenance and Access to the Data of the Unified Information Database on Internally Displaced Persons: Resolution]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/646-2016-п> [in Ukrainian]
11. Kabinet Ministriv Ukrainy (2022) Deiaki pytannia vyplaty dopomohy na prozhyvannia vnutrishno peremishchenym osobam: postanova [Some Issues of Living Allowance Payments to Internally Displaced Persons: Resolution]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/332-2022-п> [in Ukrainian]
12. Kabinet Ministriv Ukrainy (2021) Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Yedynu informatsiinu systemu sotsialnoi sfery: postanova [On Approval of the Regulation on the Unified Information System of the Social Sphere: Resolution]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/404-2021-п> [in Ukrainian]
13. Kabinet Ministriv Ukrainy (2020) Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii nadannia sotsialnykh posluh: postanova [On Approval of the Procedure for Organizing the Provision of Social Services: Resolution]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/587-2020-п> [in Ukrainian]
14. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy (2016) Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy kryzovoho ta ekstremoho vtruchannia: nakaz [On Approval of the State Standard of Social Service for Crisis and Emergency Intervention: Order]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0990-16> [in Ukrainian]
15. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2018) Pro zatverdzhennia Poriadku zarakhuvannia, vidrakhuvannia ta perevedennia uchniv do derzhavnykh ta komunalnykh zakladiv osvity dlia zdobuttia povnoi zahalnoi serednoi osvity: nakaz [On Approval of the Procedure for Enrollment, Expulsion and Transfer of Students to State and Communal Educational Institutions for Obtaining Full General Secondary Education: Order]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0564-18> [in Ukrainian]
16. Kabinet Ministriv Ukrainy (2021) Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzivnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity: postanova [On Approval of the Procedure for Organizing Inclusive Education in General Secondary Education Institutions: Resolution]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/957-2021-п> [in Ukrainian]
17. Mendzhul M. V. (2023) Okremi aspekty harantuvannia zdiisnennia prav ditei-vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Certain aspects of guaranteeing the exercise of the rights of internally displaced children in Ukraine]. *Analychno-Porivnialne Pravoznnavstvo*, (1), 106–109. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.17> [in Ukrainian]
18. Selikhov D. A. (2024) Mekhanizm zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [The mechanism of ensuring the rights and freedoms of

- internally displaced persons by local government authorities]. *Analitychno-Porivnialne Pravo* (4), 34–39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.4> [in Ukrainian]
19. Basova I. S. et al. (2018) *Zakhyst prav vnutrishno peremishchenykh osib: monohrafiia* [Protection of the rights of internally displaced persons: monograph]. O. Ya. Rohach, M. V. Savchyn, M. V. Mendzhul (Eds.). Uzhhorod: RIK-U. [in Ukrainian]
 20. Biriukova M. V. et al. (2023) *Bizhentsi ta vnutrishno peremishcheni osoby Ukrainy na shliakhakh viiny: kroky nezlamnosti: monohrafiia* [Refugees and internally displaced persons of Ukraine on the paths of war: steps of indomitability: monograph]. M. V. Biriukova (Ed.). Lviv: SPOLOM. [in Ukrainian]
 21. Handzha S. I. (2026) *Osnovopolozhni napriamy sotsialnoho zabezpechennia vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini* [Fundamental directions of social security of internally displaced persons in Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna Robota*, 1(58), 61–66. [in Ukrainian]
 22. Makarov M. (2025) Specific Features of the Legal Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine During the War. *Law and Innovative Society*, 2(25), 60–68. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2025-2\(25\)-5](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2025-2(25)-5).
 23. Pavliuk T. I., Osipova L. V. (2026) *Zakonodavchi novatsii u sferi sotsialnoho zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini za 2020–2025 roky* [Legislative innovations in the field of social protection of internally displaced persons in Ukraine for 2020–2025]. *Ekonomichnyi Prostir*, (210), 270–276. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.210.270-276> [in Ukrainian]

Makarova O. V. Administrative and Legal Protection of Vulnerable Categories of Internally Displaced Persons under Martial Law

The article examines the administrative and legal protection of vulnerable categories of internally displaced persons under martial law. It is argued that vulnerability in this area is not only a social characteristic of a person, but also a legally significant circumstance that should affect the manner of administrative response. A universal application-based model does not always ensure real accessibility of rights for children, persons with disabilities, elderly persons, women with children, single parents, persons without documents and other categories requiring additional support.

The article proposes to consider the protection of vulnerable categories of internally displaced persons through a higher standard of administrative support. Its elements include early identification of special needs, adaptation of procedure to the person's life situation, representation, reasonable accommodation of administrative services, priority response, continuity of support, prevention of excessive documentary formalism, and prompt correction of registry and documentary errors. This approach distinguishes special protection of vulnerable categories from the general mechanism for ensuring the rights of internally displaced persons.

It is proved that administrative and legal protection of vulnerable categories of internally displaced persons should be differentiated: for children, it should be based on the best interests of the child and continuity of education; for persons with disabilities, it should ensure accessibility, representation and reasonable accommodation of procedures; for elderly persons, it should guarantee continuity of payments and care and prevent digital exclusion; for women in difficult life circumstances, it should ensure safety, confidentiality and rapid inter-agency response. The article formulates criteria for the effectiveness of administrative and legal protection: individualisation of the administrative approach, accessibility of procedure, priority response, continuity of support, reversibility of registry errors, inter-agency coordination and effective appeal.

Key words: *internally displaced persons, vulnerable categories, administrative and legal protection, children, persons with disabilities, elderly persons, women, administrative procedure, public administration, martial law.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Сопілко І. М.

ЗАКОНОДАВЧІ ТА СУДОВІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексний аналіз законодавчих, нормативних та судових аспектів відшкодування шкоди, завданої масовою військовою агресією російської федерації в Україні, з урахуванням як національних, так і міжнародних механізмів. Розглянуто конституційні засади відшкодування шкоди та захисту прав громадян (ст. 3, 8, 55, 56 Конституції України), положення Цивільного кодексу України № 435-IV (ст. 1166–1177), а також спеціальні закони: Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII та проект Закону № 7538 «Про відшкодування шкоди, завданої під час збройної агресії рф». Проаналізовано низку підзаконних актів, зокрема Постанову КМУ від 20.03.2022 р. № 326, Постанову КМУ від 26.03.2022 р. № 380, Постанову Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18, Постанову КМУ від 30.05.2023 р. № 600, що регулюють питання державної допомоги та компенсації збитків, завданих агресією рф.

Окрему увагу приділено судовій практиці, зокрема Постанові Верховного Суду від 14.04.2022 р. у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21), а також рішенням Конституційного Суду України (Рішення по справі № 1-рп/2011 та Рішення по справі № 4-р(П)/2023) і Європейського суду з прав людини (Велика палата (Grand Chamber), 09.07.2025 р., справа «Україна та Нідерланди проти росії»). Розглянуто практичні кейси українських державних компаній, таких як Нафтогаз України та Укрзалізниця, щодо претензій проти рф та механізмів відшкодування шкоди.

Визначено ключові проблеми національного правового поля: відсутність єдиного закону про репарації, неоднаковість судової практики, юрисдикційна невизначеність, труднощі у доказуванні шкоди та складності виконання судових рішень. Показано, що впровадження спеціального законодавства, створення державного компенсаційного фонду із міжнародною участю, уніфікація судової практики та активна міжнародна співпраця (ЄС, Рада Європи, Світовий банк) здатні забезпечити ефективне відшкодування шкоди, відновлення соціальної справедливості та правопорядку в Україні.

Ключові слова: відшкодування шкоди, військова агресія, держава-агресор, репарації, компенсації, реституція, судова практика, міжнародне право, Україна.

Постановка проблеми. Проблема відшкодування шкоди, завданої масовою військовою агресією російської федерації проти України, є надзвичайно актуальною в умовах повномасштабного вторгнення з 24.02.2022 р. Традиційні внутрішньодержавні механізми компенсації та відновлення прав громадян виявилися недостатніми для ефективного вирішення таких масштабних наслідків агресії, а наявність фрагментарного законодавства і неоднакової судової практики створює додаткові правові та організаційні бар'єри. У цьому контексті виникає необхідність комплексного аналізу національних і міжнародних механізмів відшкодування шкоди, формування спеціального законодавства, координації між державними органами та активного використання міжнародних судових і компенсаційних інструментів для забезпечення відновлення справедливості, захисту прав громадян та відшкодування завданих збитків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окрему увагу в області опрацювання феномену законодавчо-судових аспектів відшкодування шкоди приділено співвідношенню конституційних, цивільно-правових, підзаконних і міжнародно-правових механізмів, а також практиці застосування цих інструментів у національних і міжнародних судових інстанціях. Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів правового забезпечення відшкодування шкоди, завданої військовою агресією, зроблено в працях українських і зарубіжних учених, зокрема С. Шрамко, Р. Годжсон, О. Валендюк, Д. Моффет, О. Гавриленко, М. Вейд, Е. Грамацький, П. Роув та ін.

Мета та завдання дослідження. Здійснити комплексний аналіз законодавчих і судових механізмів відшкодування шкоди, завданої військовою агресією російської федерації в Україні, з метою визначення їх ефективності та практичних перспектив застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна українська правова система перебуває в унікальній та історично визначальній ситуації, коли завдання відшкодування шкоди, завданої військовою агресією, постає не лише як теоретична можливість, а як невідкладна правова та соціальна необхідність. Масштаби збитків, спричинених повномасштабним вторгненням російської федерації від 24.02.2022 р., роблять питання створення ефективного механізму компенсації та відновлення прав постраждалих громадян і юридичних осіб не просто актуальним, а критично важливим для стабілізації соціально-економічного та правового порядку в державі. При цьому, Україна перебуває у стані одночасного поєднання викликів, що характерні для постконфліктного регулювання, і нормотворчої діяльності в умовах триваючої війни, що обумовлює необхідність підвищеної нормативної гнучкості та швидкої адаптації законодавства до нових реалій.

Також, на відміну від більшості історичних прецедентів, коли репараційні механізми створювалися після завершення конфлікту, Україна змушена розгортати правові інструменти у режимі правового режиму воєнного стану (Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022), що створює специфічні ризики для забезпечення верховенства права та міжнародної легітимності.

Наразі українська правова практика демонструє значні наявні трансформаційні виклики. По-перше, йдеться про відсутність спеціального закону про репарації створює розмиті рамки для регулювання права на компенсацію. По-друге, наявна неоднаковість судових підходів та практик у визначенні обсягів відшкодування і способів реалізації таких рішень. По-третє, існує проблема юрисдикційного імунітету російської федерації та відсутність ефективного механізму виконання судових рішень ставлять під сумнів реальну здатність національної системи забезпечувати відшкодування. Сукупно, це свідчить про те, що українська система відшкодування шкоди перебуває на стадії активного формування, балансуючи між законодавчими ініціативами та судовою практикою, яка фактично задає орієнтири правозастосування та створює прецедентну базу.

Законодавчий базис України, одночасно, створює передумови для механізму відшкодування, проте його ефективність залежить від інтеграції з міжнародними стандартами. Конституція України закладає фундаментальні гарантії: ст. 3 встановлює, що «людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», ст. 8 декларує виконання міжнародних договорів як складову національного права, а ст. 55 гарантує право на судовий захист. У ст. 56, у свою чергу, встановлюється право на відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями державних органів або посадових осіб [1]. Це означає, що право на компенсацію шкоди, зокрема внаслідок воєнної агресії, має конституційне підґрунтя, що забезпечує його юридичну значущість. Конституційний Суд України у своїх рішеннях (№ 1-рп/2011 та № 4-р(П)/2023) підкреслював, що деліктні претензії проти держави не можуть бути позбавлені юрисдикційної доступності, а право на компенсацію у випадках воєнних дій або тимчасової окупації зберігає конституційне значення [9].

В свою чергу, Цивільний кодекс України № 435-IV деталізує загальні засади деліктної відповідальності, включно зі шкодою, завданою неправомірними діями (ст. 1166), та регулює механізм компенсації у разі правопорушення (ст. 1173, 1174, 1177) [12]. Незважаючи на те, що ці норми не спеціалізовані для агресії військового характеру, вони створюють юридичну рамку для потенційних позовів проти держави-агресора. Окрім цього, спеціальний Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII визначає особливості захисту прав громадян на окупованих територіях, передбачаючи можливість застосування реституційних і компенсаційних заходів. Так, ч. 9 ст. 5 Закону покладає відповідальність на рф як порушника міжнародного права, а ч. 1 ст. 1 нормативного акту закріплює принцип, що тимчасово окуповані території залишаються невід'ємною частиною України [3].

В умовах повномасштабної агресії рф проти України вітчизняним законодавцем розроблено проект Закону № 7538 «Про відшкодування шкоди, завданої під час збройної агресії рф», який

передбачає комплексний механізм репарацій із створенням державного фонду компенсації, міжнародного співробітництва та спеціальної юрисдикції. Аналіз концепції законопроекту свідчить про прагнення інтегрувати міжнародно-правові принципи відповідальності держави за акт агресії у внутрішню систему права. Цей законопроект потенційно може стати базисом для систематизації як матеріальних, так і нематеріальних вимог, включно з моральними та соціальними аспектами компенсації [8].

На рівні підзаконних актів, урядові постанови (КМУ № 326, № 380, № 600, постанова НБУ № 18) [4, 5, 6, 7] створюють правовий «інструментарій швидкого реагування» для фіксації збитків та визначення механізмів компенсації фізичним і юридичним особам. Однак, вони потребують синхронізації з міжнародними стандартами. Важливим кроком стало підписання Україною Угоди з Радою Європи про участь у Реєстрі збитків, завданих агресією, що дозволяє міжнародний моніторинг та адміністрування процесу компенсацій. Паралельно, міждержавні провадження в ЄСПЛ (*Ukraine and the Netherlands v. Russia* [10] та інші справи) створюють зовнішнє правове підґрунтя для національної системи відшкодування шкоди.

На додаток, судова практика демонструє поступове подолання державного імунітету рф у справах про відшкодування шкоди. Постанова Верховного Суду від 14.04.2022 р. у справі № 308/9708/19 встановила, що протиправні дії рф не можуть кваліфікуватись як реалізація суверенного права, і застосування державного імунітету обмежене [2]. Водночас, кількість рішень щодо визнання рф державою-агресором на національному рівні залишається обмеженою, що свідчить про десистематизованість судової практики.

Міжнародні приклади репараційної практики, такі як Компенсаційна комісія ООН після агресії Іраку проти Кувейту (1991 р.) та Міжнародний трибунал з колишньої Югославії, демонструють, що відшкодування шкоди має багаторівневу природу – від матеріальної компенсації до відновлення справедливості та довіри. В Україні відсутність уніфікованого методологічного стандарту оцінки збитків і механізму примусового виконання рішень створює суттєві бар'єри для реалізації права на компенсацію, що підтверджує С. Шрамко у праці «Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні» (2024 р.) [11].

Практика українських державних компаній, зокрема НАК Нафтогаз України та Укрзалізниці, демонструє спроби використовувати міжнародні юрисдикції для стягнення шкоди, що свідчить про прагнення виходити за межі локального права, однак ефективне застосування цих механізмів потребує інтегрованого підходу на національному та міжнародному рівнях [13, 14].

Висновки. Загалом, аналіз нормативної бази та судової практики дає підстави для таких умовиводів: 1) національне законодавство має фрагментарний характер і потребує створення спеціального закону про репарації, компенсації та реституції; 2) судова практика демонструє поступове подолання імунітету рф, але залишається неоднорідною щодо оцінки збитків та виконання рішень; 3) відсутність уніфікованих методологій та міжнародної інтеграції створює цивілізаційний розрив між правом на компенсацію та реальною можливістю його реалізації; 4) необхідно створити державний компенсаційний фонд із міжнародною участю та уніфікувати судову практику через Великий Палату Верховного Суду; 5) інтеграція з міжнародними механізмами, такими як ЄСПЛ, Рада Європи та Світовий банк, є ключовим елементом формування ефективної системи відшкодування.

Використана література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.04.2026).
2. Постанова Верховного Суду від 14.04.2022 р. у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21). URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104086064&%3Bred=100003eeb1679d17f8> (дата звернення: 11.04.2026).
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 11.04.2026).

4. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022р.№326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>(датазвернення: 11.04.2026).
5. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна : постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 р. № 600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2026).
6. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України : постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 р. № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2026).
7. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 11.04.2026).
8. Проект Закону про відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок збройної агресії російської федерації від 17.05.2022 р. № 7385. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39602> (дата звернення: 11.04.2026).
9. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-рп/2011 від 26.01.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11#Text> (дата звернення: 11.04.2026).
10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.04.2026).
11. Шрамко С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 84, ч. 4. С. 371–376.
12. European Court of Human Rights. Grand Chamber judgment Ukraine and the Netherlands v. Russia – The Court holds Russia accountable for widespread and flagrant abuses of human rights arising from the conflict in Ukraine since 2014 : press release. Strasbourg, 09 July 2025. 1 p.
13. Hodgson R. French court green lights Ukrainian gas firm's compensation claim against Russia. Euronews. 17.04.2025. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2025/04/17/french-court-green-lights-ukrainian-gas-firms-compensation-claim-against-russia> (дата звернення: 11.04.2026).
14. Ukrzaliznytsia's rail procurement and Russian oligarch Usmanov – NV investigation. The New Voice of Ukraine. 28.11.2023. URL: <https://english.nv.ua/business/ukrzaliznytsia-s-rail-procurement-and-russian-oligarch-usmanov-nv-investigation-50372103.html> (дата звернення: 11.04.2026).

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine : Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
2. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 14.04.2022 r. u spravi № 308/9708/19 (provadzhennia № 61-18782sv21) [Resolution of the Supreme Court dated April 14, 2022 in case No. 308/9708/19]. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104086064&%3Bred=100003eeb1679d17f8> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
3. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 r. № 1207-VII [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine : Law of Ukraine dated April 15, 2014 No. 1207-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2022 r. № 326 [On approval of the Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 20, 2022 No. 326]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia kompensatsii za znyshcheni obiekty nerukhomoho maina : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.05.2023 r. № 600 [On approval of the Procedure for granting compensation for destroyed real estate objects : Resolution of the Cabinet of Ministers

- of Ukraine dated May 30, 2023 No. 600]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
6. Pro zbir, obrobku ta oblik informatsii pro poshkodzhene ta znyshchene nerukhome maino vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu rosiiskoi federatsii proty Ukrainy : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.03.2022 r. № 380 [On collection, processing and accounting of information on damaged and destroyed real estate as a result of hostilities, terrorist acts and sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 26, 2022 No. 380]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
 7. Pro robotu bankivskoi systemy v period zaprovadzhennia voiennoho stanu : postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 18 [On operation of the banking system during martial law : Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated February 24, 2022 No. 18]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
 8. Proiekt Zakonu pro vidshkoduvannia shkody, zavdanoi poterpilomu vnaslidok zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii vid 17.05.2022 r. № 7385 [Draft Law on compensation for damage caused to a victim as a result of the armed aggression of the Russian Federation dated May 17, 2022 No. 7385]. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39602> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
 9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi № 1-rp/2011 vid 26.01.2011 r. [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in case No. 1-rp/2011 dated January 26, 2011]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11#Text> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
 10. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV [Civil Code of Ukraine : Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed: 11.04.2026) [in Ukrainian].
 11. Shramko S. (2024) Pravovi mekhanizmy vidshkoduvannia shkody zhertvam voiennoho konfliktu v Ukraini [Legal mechanisms for compensation for damage to victims of armed conflict in Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo, № 84, ch. 4, pp. 371–376 [in Ukrainian].
 12. European Court of Human Rights. (2025) Grand Chamber judgment Ukraine and the Netherlands v. Russia – The Court holds Russia accountable for widespread and flagrant abuses of human rights arising from the conflict in Ukraine since 2014 : press release. Strasbourg. 1 p.
 13. Hodgson R. (2025) French court green lights Ukrainian gas firm's compensation claim against Russia. Euronews. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2025/04/17/french-court-green-lights-ukrainian-gas-firms-compensation-claim-against-russia> (accessed: 11.04.2026).
 14. Ukrzaliznytsia's rail procurement and Russian oligarch Usmanov – NV investigation (2023). The New Voice of Ukraine. URL: <https://english.nv.ua/business/ukrzaliznytsia-s-rail-procurement-and-russian-oligarch-usmanov-nv-investigation-50372103.html> (accessed: 11.04.2026).

Sopilko I. M. Legislative and judicial aspects of compensation for damage caused by military aggression in Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the legislative, regulatory, and judicial aspects of compensation for damage caused by the large-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine, taking into account both national and international mechanisms. The constitutional foundations of compensation for damages and protection of citizens' rights are examined (Articles 3, 8, 55, and 56 of the Constitution of Ukraine), along with the provisions of the Civil Code of Ukraine No. 435-IV (Articles 1166–1177), as well as special legislation, including the Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine" No. 1207-VII and Draft Law No. 7538 "On Compensation for Damage Caused During the Armed Aggression of the Russian Federation." The study also analyzes a number of subordinate legislative acts, in particular Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 326 of 20 March 2022, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 380 of 26 March 2022, Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine No. 18 of 24 February 2022, and Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 600 of 30 May 2023, which regulate issues of state aid and compensation for losses caused by the aggression of the Russian Federation.

Particular attention is paid to judicial practice, including the Resolution of the Supreme Court of 14 April 2022 in case No. 308/9708/19 (proceeding No. 61-18782c621), as well as decisions of the Constitutional Court of Ukraine (Decision in case No. 1-pn/2011 and Decision in case No. 4-p(II)/2023) and the European

Court of Human Rights (Grand Chamber judgment of 9 July 2025 in the case “Ukraine and the Netherlands v. Russia”). Practical cases involving Ukrainian state-owned companies, such as Naftogaz of Ukraine and Ukrzaliznytsia, concerning claims against the Russian Federation and mechanisms for compensation for damages are also examined.

The key problems of the national legal framework are identified, including the absence of a unified law on reparations, inconsistencies in judicial practice, jurisdictional uncertainty, difficulties in proving damages, and challenges in enforcing court decisions. It is demonstrated that the adoption of special legislation, the establishment of a state compensation fund with international participation, the unification of judicial practice, and active international cooperation (the EU, the Council of Europe, and the World Bank) can ensure effective compensation for damages, restoration of social justice, and the rule of law in Ukraine.

Key words: *compensation for damages, military aggression, aggressor state, reparations, compensation, restitution, judicial practice, international law, Ukraine.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Тодуа Ш. Р.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ

Стаття присвячена комплексному аналізу нормативно-правового виміру забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному та національному праві. Досліджено генезу принципу від положень Женевської декларації прав дитини до сучасного нормативного закріплення у Конвенції ООН про права дитини та її Факультативному протоколі щодо участі дітей у збройних конфліктах. Особливу увагу приділено змісту ст. 3 Конвенції як універсальному імперативу першочерговості інтересів дитини у діяльності державних і приватних суб'єктів.

Проаналізовано доктринальні підходи до розуміння концепції «найкращих інтересів» як матеріального права, тлумачного принципу та процедурного правила, з урахуванням положень Загального коментаря № 14 Комітету ООН з прав дитини. Запропоновано класифікацію вимірів реалізації принципу: матеріально-духовний, фізично-сімейний, надзвичайний та освітньо-виховний. Обґрунтовано, що в умовах збройного конфлікту особливого значення набуває надзвичайний вимір, пов'язаний із гарантіями незалучення дітей до бойових дій та їх реабілітацією.

Досліджено особливості імплементації принципу в українському законодавстві, зокрема в Конституції України, Сімейному кодексі України та Законі України «Про охорону дитинства». Виявлено фрагментарність нормативного закріплення та відсутність чіткого дефінітивного підходу. Аргументовано доцільність розмежування понять «найкращі інтереси дитини» та «забезпечення найкращих інтересів дитини» з метою підвищення рівня правової визначеності. Зроблено висновок про необхідність систематизації та гармонізації відповідних норм із урахуванням принципу дитиноцентризму.

У роботі додатково встановлено, що реалізація принципу найкращих інтересів дитини має здійснюватися з урахуванням індивідуалізованого підходу, який передбачає оцінку сукупності обставин, що характеризують становище дитини, зокрема її вікові, фізичні та психоемоційні особливості, соціальне оточення, а також здатність формувати та висловлювати власну думку. Обґрунтовано необхідність інтеграції міждисциплінарних підходів у процес прийняття рішень, що стосуються дитини, із залученням відповідних фахівців у галузі психології, соціальної роботи та педагогіки.

Окрему увагу приділено значенню правозастосовної практики, яка виступає важливим інструментом конкретизації змісту принципу найкращих інтересів дитини. Встановлено, що відсутність єдиного підходу до його тлумачення зумовлює необхідність вироблення узгоджених методологічних орієнтирів для судових та адміністративних органів. У зв'язку з цим сформульовано пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства шляхом уточнення змістовних характеристик відповідного принципу, закріплення його структурних елементів та забезпечення узгодженості із міжнародними стандартами у сфері захисту прав дитини.

Ключові слова: найкращі інтереси дитини; забезпечення прав дитини; міжнародні стандарти захисту дітей; сімейне право; збройний конфлікт; імплементація міжнародних норм.

Постановка проблеми. Попри усталене визнання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини як фундаментального орієнтира міжнародного та національного правового регулювання, його зміст залишається концептуально відкритим і нормативно недостатньо визначеним, що зумовлює неоднорідність тлумачення та фрагментарність імплементації. Відсутність чіткої дефініції на рівні законодавства, співіснування різних термінологічних підходів («найкращі інтереси дитини» та «забезпечення найкращих інтересів дитини»), а також розпорошеність відповідних положень у сімейному, адміністративному та процесуальному праві створюють ризики правової невизначеності та дискреційності правозастосування. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах збройного конфлікту, коли надзвичайний вимір принципу вимагає чітких гарантій незалучення дітей до бойових дій, належного захисту та реабілітації. За таких обставин постає наукова потреба системного осмислення нормативно-правового змісту принципу, його структурних компонентів і механізмів реалізації з метою

вироблення узгодженого, доктринально обґрунтованого підходу до вдосконалення законодавства та забезпечення належного рівня правової визначеності.

Мета дослідження. Метою дослідження є комплексне доктринальне осмислення змісту принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, визначення його правової природи, структурних елементів і функціонального призначення, а також вироблення теоретично обґрунтованих підходів до удосконалення механізмів його нормативного закріплення та практичної реалізації.

Стан опрацювання проблематики. Питання забезпечення найкращих інтересів дитини є предметом наукового аналізу в межах міжнародного, конституційного та сімейного права. У працях дослідників розкрито його міжнародно-правову природу, значення як засадничого орієнтира правозастосування та роль у механізмі гарантування прав дитини. Водночас доктрина не виробила єдиного підходу до визначення змісту та критеріїв застосування цього принципу. Дослідження здебільшого мають галузевий характер і не формують цілісної теоретичної конструкції, що зумовлює потребу подальшого комплексного осмислення означеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Поняття забезпечення найкращих інтересів дитини є одним із ключових принципів сучасного міжнародного та національного права у сфері захисту прав людини. Попри його широке застосування в законодавстві та правозастосовній практиці, універсального та вичерпного нормативного визначення цієї категорії не сформовано. Саме тому дослідження нормативно-правового змісту принципу найкращих інтересів дитини потребує комплексного аналізу міжнародних стандартів та національного законодавства.

Історично становлення цього принципу розпочалося на міжнародному рівні. Одним із перших документів, у якому знайшли відображення засади захисту прав дитини, стала Женевська декларація прав дитини 1924 року. Як зазначає Т. Томляк, положення цього документа містили базові орієнтири щодо забезпечення розвитку дитини та визначали необхідність надання їй усіх умов для повноцінного матеріального і духовного розвитку [1, с. 73]. Декларація проголошувала обов'язок суспільства забезпечити дитині належне харчування, медичну допомогу, підтримку у складних життєвих обставинах, а також захист від експлуатації. Крім того, у ній підкреслювалась необхідність виховання дітей у дусі служіння суспільству та формування моральних цінностей.

Аналіз змісту цього документа дає змогу виділити кілька базових вимірів реалізації принципу найкращих інтересів дитини. По-перше, матеріально-духовний вимір, що передбачає створення умов для гармонійного розвитку особистості дитини. По-друге, фізичний і сімейно-побутовий вимір, який охоплює забезпечення належних умов життя, охорону здоров'я та сімейний догляд. По-третє, надзвичайний вимір, що передбачає пріоритетність допомоги дітям у кризових ситуаціях. Нарешті, виховний вимір, який стосується освіти та формування моральних цінностей.

Подальший розвиток принципу забезпечення найкращих інтересів дитини відбувся у Декларації прав дитини 1959 року та Конвенції ООН про права дитини 1989 року. Як зазначають Ж. Петрочко та Н. Датченко, саме в Конвенції цей принцип набув системного характеру та був закріплений у низці її положень. Зокрема, норми Конвенції передбачають обов'язковість врахування інтересів дитини під час вирішення питань щодо розлучення з батьками, возз'єднання сім'ї, здійснення батьківських обов'язків, усиновлення, а також у сфері правосуддя щодо дітей [2, с. 71].

Ключове значення має положення статті 3 Конвенції, відповідно до якого у всіх діях щодо дітей першочергова увага повинна приділятися забезпеченню їхніх найкращих інтересів. Ця норма поширюється як на діяльність державних органів, так і на рішення приватних установ та інших суб'єктів, що здійснюють діяльність у сфері соціального захисту.

Важливим елементом принципу є також забезпечення права дитини на сімейне оточення. Стаття 9 Конвенції передбачає, що дитина не повинна бути розлучена з батьками всупереч їхній волі, за винятком випадків, коли таке рішення відповідає її найкращим інтересам. Таким чином, сім'я визнається природним середовищем розвитку дитини, однак законодавство

допускає втручання держави у випадках, коли перебування дитини в сім'ї становить загрозу для її благополуччя.

Окрему увагу міжнародне право приділяє забезпеченню прав дітей у надзвичайних умовах. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах встановлює заборону залучення осіб, які не досягли 18-річного віку, до участі у військових діях. Крім того, держави зобов'язані забезпечувати реабілітацію та соціальну інтеграцію дітей, які стали жертвами збройних конфліктів.

Значний внесок у розкриття змісту принципу найкращих інтересів дитини зробив Комітет ООН з прав дитини у Загальному коментарі №14. У цьому документі підкреслюється, що зазначений принцип має триєдину природу. По-перше, він виступає як матеріальне право дитини на те, щоб її інтереси були враховані при ухваленні будь-якого рішення. По-друге, він виконує функцію основоположного принципу тлумачення права. По-третє, він має процедурний характер, оскільки передбачає обов'язкову оцінку впливу будь-якого рішення на становище дитини.

На думку Н. Устрицької, при визначенні найкращих інтересів дитини необхідно враховувати низку базових елементів. Серед них – погляди дитини, її індивідуальні особливості, необхідність збереження сімейного середовища, забезпечення безпеки та захисту, врахування вразливого становища, а також право на освіту і охорону здоров'я. Оцінка цих факторів повинна здійснюватися комплексно з урахуванням конкретних обставин кожної ситуації [3, с. 645].

Важливим аспектом реалізації принципу найкращих інтересів дитини є також формування системи правосуддя, дружнього до дітей. Як зазначає М. Менджул, у Керівних принципах Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, наголошується на необхідності врахування думки дитини та забезпечення її гідності, рівності і поваги до прав у процесі судового розгляду. Такий підхід передбачає комплексний аналіз інтересів дитини, включаючи її психологічний, фізичний та соціальний стан [4, с. 88].

У національному законодавстві України принцип забезпечення найкращих інтересів дитини також має важливе значення, хоча його нормативне закріплення не завжди є достатньо чітким. Конституція України прямо не містить відповідного положення, однак низка її норм спрямована на захист прав дитини. Зокрема, статті 51 та 52 Основного Закону гарантують державний захист сім'ї, материнства і дитинства, а також встановлюють рівність дітей у правах незалежно від їх походження.

О. Губанова звертає увагу на те, що конституційні норми фактично створюють правову основу для реалізації принципу найкращих інтересів дитини, хоча прямо його не формулюють. При цьому особливе значення має положення про заборону насильства та експлуатації дітей.

Разом із тим у науковій літературі існують дискусії щодо доцільності використання самого терміна «найкращі інтереси дитини». Так, О. Губанова висловлює позицію про те, що більш коректним є використання формулювання «забезпечення інтересів дитини», оскільки поділ інтересів на кращі та гірші може створювати логічні суперечності [5, с. 23]. Водночас більшість дослідників погоджується з тим, що зазначений термін слід розглядати не як класифікацію інтересів, а як принцип, який визначає пріоритетність захисту прав дитини.

Спроба нормативного визначення цього принципу міститься у Законі України «Про охорону дитинства». Як зазначає М. Корнієнко, законодавство визначає забезпечення найкращих інтересів дитини як дії та рішення, спрямовані на задоволення її індивідуальних потреб з урахуванням віку, стану здоров'я, особливостей розвитку та інших факторів [6, с. 399]. Водночас дослідник підкреслює, що закон не містить чіткого визначення самого поняття «найкращі інтереси дитини», що створює певні труднощі у правозастосуванні.

Подібну позицію висловлює і В. Даценко, який зазначає, що існуюче визначення має досить абстрактний характер і не забезпечує достатньої правової визначеності [7, с. 52]. На його думку, законодавець фактично передає оцінку інтересів дитини на розсуд суб'єктів, які приймають рішення, що може призводити до різного тлумачення цього принципу.

Важливу роль у реалізації принципу найкращих інтересів дитини відіграє сімейне законодавство. Як підкреслює О. Ступак, Сімейний кодекс України містить низку норм, спрямованих на забезпечення прав та інтересів дітей. Зокрема, законодавство встановлює пріоритет

сімейного виховання, обов'язок батьків дбати про розвиток дитини та заборону здійснення батьківських прав всупереч її інтересам [8, с. 160].

Разом із тим, як зазначає О. Простибоженко, у Сімейному кодексі принцип врахування інтересів дитини не завжди виступає основним орієнтиром під час прийняття рішень. Його нормативне закріплення має фрагментарний характер, що ускладнює формування єдиної правозастосовної практики [9, с. 135].

М. Менджул звертає увагу на те, що інтереси дитини повинні враховуватися у багатьох сферах сімейних правовідносин, зокрема під час визначення місця проживання дитини, розірвання шлюбу, усиновлення, управління майном дитини та вирішення інших питань, які можуть впливати на її розвиток [4, с. 89;].

Таким чином, аналіз міжнародного та національного законодавства свідчить про те, що принцип забезпечення найкращих інтересів дитини має комплексний характер. Він охоплює різні сфери суспільних відносин та виступає універсальним орієнтиром для діяльності державних органів, судів, батьків та інших суб'єктів. Водночас відсутність чіткого нормативного визначення цього принципу зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства та розроблення ефективних механізмів його реалізації.

Висновки. Проведений аналіз міжнародно-правових актів, практики міжнародних інституцій та доктринальних підходів дає підстави стверджувати, що принцип найкращих інтересів дитини має комплексний і міжгалузевий характер. Його зміст не зводиться до окремої сфери правового регулювання, а охоплює сукупність матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для повноцінного фізичного, психологічного, морального та духовного розвитку дитини.

З урахуванням еволюції міжнародних стандартів обґрунтовано доцільність класифікації реалізації принципу за такими вимірами: матеріально-духовним; фізично-сімейним; освітньо-виховним; надзвичайним. Останній набуває особливого значення в умовах збройного конфлікту, де першочерговими є гарантії незалучення дітей до воєнних дій, їх фізична та психосоціальна реабілітація і соціальна реінтеграція. Концепція найкращих інтересів дитини у міжнародному праві розглядається як матеріальне право, тлумачний принцип і процедурне правило. Така триєдина природа зумовлює обов'язок суб'єктів публічної влади і приватних осіб не лише формально враховувати інтереси дитини, а й здійснювати їх попередню оцінку при прийнятті рішень, що можуть вплинути на її становище. Національне законодавство України містить нормативні приписи, спрямовані на врахування інтересів дитини, однак їх закріплення має фрагментарний характер і не супроводжується чіткою дефінітивною конструкцією. Відсутність єдиного підходу до співвідношення понять «найкращі інтереси дитини» та «забезпечення найкращих інтересів дитини» знижує рівень правової визначеності та ускладнює правозастосування. З метою підвищення системності правового регулювання доцільним є нормативне розмежування зазначених понять, уточнення законодавчих формулювань та гармонізація положень сімейного, адміністративного й процесуального законодавства з урахуванням принципу дитиноцентризму. Особливої уваги потребує інституційне забезпечення реалізації цього принципу в умовах воєнного стану.

Отже, принцип найкращих інтересів дитини виступає не декларативною категорією, а фундаментальним орієнтиром правотворчої та правозастосовної діяльності, що потребує подальшого теоретичного осмислення й удосконалення нормативного закріплення.

Використана література:

1. Томляк, Т. С. Генезис принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Право : зб. наук. праць. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск. 36. С. 72-80. URL: <https://enquirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d87243ef-e1ec-41d3-8693-e10fabd8473c/content>
2. Петрочко, Ж., Датченко, Н. Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні. Ввічливість. Humanitas, 3, 2023. С. 70–78. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47242/1/Petrochko_Datchenko_ZNID_V_FPSRSO.pdf

3. Устрицька Н.І., Дільна З.Ф. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його застосування у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. № 1/2024. С. 644-647. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7444/1/155.pdf>
4. Менджул М. В. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2019. Вип. 56(1). С. 87-91. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37ae089d-a6e7-4255-9776-2c5fabaed13d/content>
5. Губанова О. В. Найкраще забезпечення інтересів дитини як принцип визначення місця її проживання. Форум права. 2020. № 3. С. 18–28. URL: https://forumprava.pp.ua/files/018-028-2020-3-FP-Hubanova_4.pdf
6. Корнієнко М. Принцип дотримання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України. Юридичний вісник. 2020. № 1. С. 398-404. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b7c39f95-ea68-4457-b3ca-a70b22738956/content>
7. Даценко В. Концептуальні засади забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. Слово Національної школи суддів України. – 2020. – № 1. – С. 51-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2020_1_6
8. Ступак О. Визначення найкращих інтересів дитини під час розгляду цивільних справ, пов'язаних із вихованням дитини. Слово Національної школи суддів України. № 3 (48) 2024. С. 158-174. URL: <https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-nomeriv/2024/3-48-2024/39-3-48-2024-ua/988-viznachennya-najkrashchikh-interesiv-ditini-pid-chas-rozglyadu-tsvilnikh-sprav-pov-yazanikh-iz-vikhovanniam-ditini>
9. Простибоженко О. Доктрина «ніжного віку дитини» та доктрина «найкращих інтересів дитини» в світлі національної судової практики. Слово Національної школи суддів України. № 1 (18) 2017. С. 130-141. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2017_1_18/Prostybozhenko%20O.%20Doktryna.pdf

References:

1. Tomliak, T. S. (2021). Henezys pryntsyphu zabezpechennia naikrashchykh interesiv dytyny v mizhnarodnomu pravi [Genesis of the principle of ensuring the best interests of the child in international law]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 18: Pravo, issue 36, pp. 72–80. Odesa: Vydavnychiy dim “Helvetyka”. URL: <https://enpuirb.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d87243ef-e1ec-41d3-8693-e10fabd8473c/content> [in Ukrainian].
2. Petrochko, Zh., Datchenko, N. (2023). Zabezpechennia naikrashchykh interesiv dytyny v umovakh viiny v Ukraini [Ensuring the best interests of the child under wartime conditions in Ukraine]. Vvichlyvist. Humanitas, no. 3, pp. 70–78. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47242/1/Petrochko_Datchenko_ZNID_V_FPSRSO.pdf [in Ukrainian].
3. Ustrytska, N. I., Dilna, Z. F. (2024). Zmist pryntsyphu naikrashchykh interesiv dytyny ta yoho zastosuvannia u kryminalnomu provadzhenni [The content of the principle of the best interests of the child and its application in criminal proceedings]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, no. 1, pp. 644–647. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7444/1/155.pdf> [in Ukrainian].
4. Mendzhul, M. V. (2019). Zmist pryntsyphu naikrashchykh interesiv dytyny ta yoho praktychne zastosuvannia [The content of the principle of the best interests of the child and its practical application]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo, issue 56(1), pp. 87–91. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37ae089d-a6e7-4255-9776-2c5fabaed13d/content> [in Ukrainian].
5. Hubanova, O. V. (2020). Naikrashche zabezpechennia interesiv dytyny yak pryntsyph vyznachennia mistsia yii prozhyvannia [Ensuring the best interests of the child as a principle for determining the child's place of residence]. Forum prava, no. 3, pp. 18–28. URL: https://forumprava.pp.ua/files/018-028-2020-3-FP-Hubanova_4.pdf [in Ukrainian].
6. Korniienko, M. (2020). Pryntsyph dotrymanna naikrashchykh interesiv dytyny ta yoho zastosuvannia u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy [The principle of ensuring the best interests of the child and its application in civil proceedings in Ukraine]. Yurydychnyi visnyk, no. 1, pp. 398–404. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b7c39f95-ea68-4457-b3ca-a70b22738956/content> [in Ukrainian].
7. Datsenko, V. (2020). Kontseptualni zasady zabezpechennia naikrashchykh interesiv dytyny v mizhnarodnomu pravi [Conceptual foundations of ensuring the best interests of the child in international

- law]. Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy, no. 1, pp. 51–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2020_1_6 [in Ukrainian].
8. Stupak, O. (2024). Vyznachennia naikrashchykh interesiv dytyny pid chas rozghliadu tsyvilnykh sprav, poviazanykh iz vykhovanniam dytyny [Determining the best interests of the child in civil cases related to child upbringing]. Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy, no. 3 (48), pp. 158–174. URL: <https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-nomeriv/2024/3-48-2024/39-3-48-2024-ua/988-viznachennya-najkrashchikh-interesiv-ditini-pid-chas-rozglyadu-tsyvilnykh-sprav-pov-yazanikh-iz-vikhovannyam-ditini> [in Ukrainian].
 9. Prostybzhenko, O. (2017). Doktryna “nizhnoho viku dytyny” ta doktryna “naikrashchykh interesiv dytyny” v svitli natsionalnoi sudovoi praktyky [The doctrine of the “tender age of the child” and the doctrine of the “best interests of the child” in the light of national judicial practice]. Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy, no. 1 (18), pp. 130–141. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2017_1_18/Prostybozhenko%20O.%20Doktryna.pdf [in Ukrainian].

Todua S. R. Regulatory and legal dimension of ensuring the best interests of the child

This article provides a comprehensive analysis of the normative and legal dimension of ensuring the best interests of the child within both international and national legal frameworks. Particular attention is devoted to the historical development of this principle, tracing its evolution from the provisions of the Geneva Declaration of the Rights of the Child to its contemporary legal consolidation in the United Nations Convention on the Rights of the Child and its Optional Protocol on the involvement of children in armed conflict. Special emphasis is placed on Article 3 of the Convention, which establishes the principle of the best interests of the child as a universal legal imperative requiring that the child's interests be treated as a primary consideration in all actions undertaken by public authorities, judicial institutions, and private actors.

The study examines doctrinal approaches to the interpretation of the concept of the “best interests of the child,” considering it simultaneously as a substantive right, a fundamental interpretative principle, and a procedural rule guiding decision-making processes. The analysis relies on the provisions of General Comment No. 14 of the UN Committee on the Rights of the Child, which provides authoritative guidance on the practical implementation of this principle in legislative, administrative, and judicial practice.

Within the framework of the research, a classification of the key dimensions of the realization of the principle of the best interests of the child is proposed. These include the moral and spiritual dimension, the physical and family-related dimension, the emergency dimension, and the educational and developmental dimension. It is substantiated that under conditions of armed conflict the emergency dimension acquires particular importance, as it encompasses legal guarantees aimed at preventing the involvement of children in hostilities, as well as ensuring their protection, rehabilitation, and social reintegration.

The article also explores the specific features of the implementation of this principle in Ukrainian legislation, with particular reference to the Constitution of Ukraine, the Family Code of Ukraine, and the Law of Ukraine “On Child Protection.” The analysis reveals the fragmented nature of the existing regulatory framework and the absence of a clear definitional approach to the concept of the best interests of the child within national legislation. In this regard, the study substantiates the necessity of distinguishing between the notions of the “best interests of the child” and the “ensuring of the best interests of the child” in order to enhance legal certainty and consistency in law enforcement practice.

The research concludes that further systematization and harmonization of the relevant legal provisions are required, taking into account the principle of child-centeredness as a fundamental guideline for the development of contemporary child protection law. Such an approach would contribute to strengthening the effectiveness of legal mechanisms aimed at safeguarding the rights, dignity, and well-being of children in both ordinary and extraordinary circumstances.

Key words: *best interests of the child; protection of children's rights; international standards of child protection; family law; armed conflict; implementation of international norms.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Чумак О. О.

ПОВЕРНЕННЯ, РЕІНТЕГРАЦІЯ ТА ПОВТОРНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено адміністративно-правові виклики, пов'язані з поверненням, реінтеграцією та повторним переміщенням осіб, які постраждали від збройної агресії проти України. Обґрунтовано, що повернення внутрішньо переміщеної особи не може розглядатися лише як фізичне прибуття до попереднього місця проживання. У правовому вимірі воно охоплює повідомлення компетентного органу, актуалізацію реєстрових даних, вирішення питання щодо подальшої дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, продовження або припинення соціальних виплат, а також відновлення доступу до житла, соціальних, медичних, освітніх та адміністративних послуг.

Доведено, що повторне переміщення слід розглядати не як технічне повторення первинної процедури обліку, а як самостійну адміністративно-правову ситуацію. Особа, яка вже перебувала на обліку, отримувала допомогу, змінювала місце фактичного перебування або поверталася до попереднього місця проживання, не повинна повторно доводити весь комплекс обставин, які вже були відомі державі. Для таких випадків необхідною є скорочена, але гарантійна процедура актуалізації даних, оцінки потреб і забезпечення безперервності підтримки.

Проаналізовано положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Закону України «Про адміністративну процедуру», Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам та Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Встановлено, що чинне регулювання містить процедурні розриви між обліком, повідомленням про повернення, відкликанням довідки, припиненням або поновленням виплат і повторним взяттям особи на облік.

Запропоновано авторський підхід до вдосконалення адміністративно-правового механізму у цій сфері: закріплення повернення як окремої адміністративної процедури; розмежування остаточно-го, тимчасового, пробного та вимушеного повернення; запровадження спеціальної процедури для повторно переміщених осіб; встановлення обов'язку індивідуальної оцінки умов реінтеграції перед припиненням підтримки; посилення мотивування рішень і збереження неелектронних каналів звернення.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, повернення, реінтеграція, повторне переміщення, адміністративна процедура, довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, допомога на проживання, реєстрові дані, соціальний супровід, воєнний стан.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила не лише масштабне первинне переміщення населення, а й складніші процеси: частина осіб залишила місце проживання в межах України, частина виїхала за кордон, частина повернулася до попереднього місця проживання, а частина після повернення або адаптації у приймаючій громаді знову була змушена переміститися. Тому внутрішнє переміщення в умовах воєнного стану не є одноразовою подією. Воно може мати хвилеподібний характер і включати евакуацію, облік, адаптацію, інтеграцію, повернення, реінтеграцію та повторне переміщення.

У правовому вимірі це означає, що держава має реагувати не лише на момент первинного звернення особи за довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Не менш важливими є наступні етапи: зміна фактичного місця перебування, повідомлення про повернення, перевірка умов проживання після повернення, продовження або припинення допомоги, поновлення доступу до соціальних і адміністративних послуг, а також повторне взяття на облік у разі нового переміщення.

Такий підхід закріплено у Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, де внутрішнє переміщення пов'язується не лише з обліком осіб, а й з адаптацією, інтеграцією, створенням умов для добровільного повернення та реінтеграцією [6]. Водночас чинне адміністративно-правове регулювання все ще переважно зорієнтоване на первинну фіксацію статусу і призначення окремих видів допомоги. Натомість повернення, реінтеграція після повернення і повторне переміщення не мають достатньо деталізованого процедурного оформлення.

За відсутності єдиного процедурного механізму повернення, реінтеграції та повторного переміщення виникають ризики втрати виплат, реєстрових помилок, дублювання звернень і неоднакової практики органів соціального захисту населення, центрів надання адміністративних послуг, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів публічної адміністрації. У результаті особа, яка формально повернулася до попереднього місця проживання, але фактично не має безпечного житла, доступу до послуг чи джерел існування, може втратити спеціальний адміністративно-правовий захист.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика внутрішнього переміщення в Україні досліджується у правовій, соціологічній, економічній та публічно-управлінській площинах. Загальні питання правового статусу, інституційного захисту та гарантій реалізації прав внутрішньо переміщених осіб розглядали І. Басова, С. Булеца, В. Вашкович, О. Рогач, М. Савчин і М. Менджул у колективній монографії «Захист прав внутрішньо переміщених осіб» [13]. Соціальний вимір внутрішнього переміщення, адаптації та зміни життєвих стратегій осіб, постраждалих від війни, висвітлено у дослідженні М. Бірюкової, Ю. Калагіна, Н. Коваліско та інших авторів [12]. Роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні прав внутрішньо переміщених осіб аналізує Д. Селіхов [9]. Питання соціального забезпечення цієї категорії осіб розкриває С. Ганджа [10]. Особливості правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні під час війни досліджує М. Макаров [11].

У міжнародних документах, насамперед у Керівних принципах Організації Об'єднаних Націй з питань внутрішнього переміщення, повернення розглядається не як одноразовий акт, а як процес, що має бути добровільним, безпечним і гідним [8]. Цей підхід важливий для українського адміністративного права, оскільки зміщує акцент із формального припинення статусу переміщеної особи на реальну можливість відновлення її життєвого середовища.

Водночас у наявних дослідженнях менше уваги приділено саме процедурним питанням, які виникають після зміни фактичного місця перебування особи: повідомленню про повернення, відкликанню довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, актуалізації реєстрових даних, продовженню або припиненню допомоги, повторному взяттю на облік, оцінці умов реінтеграції та координації між суб'єктами публічної адміністрації. Саме ці питання визначають адміністративно-правову специфіку досліджуваної проблеми.

Мета дослідження. Метою статті є комплексний адміністративно-правовий аналіз повернення, реінтеграції та повторного переміщення осіб, постраждалих від війни, а також визначення напрямів удосконалення українського законодавства і практики публічного адміністрування у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повернення, реінтеграцію та повторне переміщення осіб, постраждалих від війни, доцільно розглядати як взаємопов'язані етапи адміністративно-правового реагування держави на наслідки збройної агресії. Такий процес починається з вимушеного залишення особою місця проживання та взяття її на облік як внутрішньо переміщеної особи, продовжується адаптацією у приймаючій громаді, а згодом може охоплювати повернення до попереднього місця проживання або нове переміщення внаслідок погіршення безпекової, житлової чи соціально-економічної ситуації [2, ст. 1, 2, 4; 6].

У цьому процесі повернення має самостійне адміністративно-правове значення. Воно не зводиться до фізичного прибуття особи до попереднього місця проживання. З адміністративно-правового погляду повернення передбачає повідомлення компетентного органу, актуалізацію відомостей у реєстрах, перевірку підстав для подальшої дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, вирішення питання про соціальні виплати, а також відновлення

доступу до житла, медичної допомоги, освіти, соціальних та адміністративних послуг [2, ст. 4, 9, 12; 4, п. 1, 7; 5].

Саме тому повернення потребує не формального адміністративного реагування, а адміністративної процедури супроводу повернення. Її зміст полягає у послідовному з'ясуванні кількох обставин: чи є повернення остаточним або тимчасовим; чи має особа безпечно й придатне житло; чи зберігається потреба у соціальній, житловій або медичній підтримці; чи є ризик повторного переміщення; чи потребують додаткового захисту діти, особи з інвалідністю або люди похилого віку. Така процедура має виконувати гарантійну, а не контрольну функцію: вона повинна запобігати втраті підтримки до того моменту, коли особа реально відновить можливість безпечно проживати у громаді повернення.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» встановлює, що факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, яка діє безстроково, крім випадків, передбачених статтею 12 цього Закону [2, ст. 4]. Водночас стаття 12 передбачає підстави для скасування дії довідки та внесення відповідних відомостей до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб [2, ст. 12]. Отже, довідка є не лише документом первинного обліку, а й інструментом, через який держава визначає подальший обсяг спеціального адміністративно-правового захисту особи.

Особливе значення має порядок повідомлення про повернення. Відповідно до пункту 3 частини другої статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», у разі добровільного повернення до покинутого постійного місця проживання внутрішньо переміщена особа зобов'язана повідомити відповідний структурний підрозділ з питань соціального захисту населення за місцем отримання довідки не пізніше як за три дні до дня від'їзду [2, п. 3 ч. 2 ст. 9]. Водночас пункт 7 Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи передбачає повідомлення про добровільне повернення як до від'їзду, так і протягом трьох днів після повернення [4, п. 7]. Крім того, цей самий пункт містить окрему конструкцію щодо повідомлення про повернення до покинутого місця проживання, виїзд за кордон на постійне місце проживання або відмову від довідки протягом десяти календарних днів після прибуття до місця постійного проживання, перебування за кордоном або з дня подання заяви про відмову від довідки [4, п. 7].

Така різниця у строках не є суто технічною. Вона створює правову невизначеність для особи й адміністративного органу, особливо тоді, коли повернення було терміновим, вимушеним або мало тимчасовий характер. У воєнних умовах особа не завжди може завчасно повідомити про від'їзд, адже рішення про повернення часто приймається під впливом безпекових, сімейних, житлових або майнових обставин. Тому законодавство має передбачати єдину й зрозумілу модель повідомлення, яка допускала б як попереднє повідомлення, так і повідомлення після фактичного прибуття, якщо особа обґрунтовує неможливість завчасного звернення.

В умовах воєнного стану повернення не завжди є плановим і остаточним. Особа може повернутися на короткий час для перевірки житла, догляду за родичами, оформлення документів, участі у відновленні майна або через неможливість залишатися у приймаючій громаді. Тому адміністративна процедура має розрізняти щонайменше чотири ситуації: остаточне повернення, тимчасове повернення, пробне повернення та вимушене повернення. Лише перша ситуація може бути підставою для стабільного перегляду обсягу підтримки. В інших випадках автоматичне припинення допомоги або скасування дії довідки може бути непропорційним.

Окремої уваги потребує скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Таке рішення безпосередньо впливає на доступ особи до допомоги, житлових механізмів, соціальних послуг та інших гарантій. Тому його не можна розглядати як внутрішню технічну дію адміністративного органу. З урахуванням статті 19 Конституції України, статті 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», положень Закону України «Про адміністративну процедуру» та пункту 7-1 Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи рішення про скасування дії довідки має бути оформлене як індивідуальний адміністративний акт із зазначенням підстав,

мотивів, способу оскарження і можливості особи надати пояснення [1, ст. 19; 2, ст. 2, 12; 3, ст. 4, 28, 70–72, 75; 4, п. 7-1].

Найбільший ризик виникає тоді, коли рішення приймається на підставі реєстрових даних без перевірки фактичної ситуації. Відомості про відсутність особи за місцем фактичного перебування, зміну адреси чи перебування у попередній громаді не завжди означають стійке повернення. Реєстрова інформація має бути підставою для уточнення обставин, але не повинна автоматично підміняти індивідуальну адміністративну оцінку. Інакше реєстр перетворюється із засобу адміністрування на джерело формального обмеження права на підтримку.

У цій частині особливого значення набуває право особи бути заслуханою перед прийняттям негативного адміністративного рішення. Якщо орган публічної адміністрації має намір скасувати дію довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, припинити виплату допомоги, відмовити у поновленні підтримки або залишити заяву без розгляду, особі має бути надана реальна можливість пояснити обставини свого повернення чи повторного переміщення. Такими обставинами можуть бути тимчасовий характер перебування у попередній громаді, лікування, догляд за родичами, перевірка стану житла, оформлення документів, відсутність безпечних умов для постійного проживання або нова загроза переміщення.

Без такої можливості адміністративна процедура стає надмірно формалізованою. Вона починає виходити не з фактичної життєвої ситуації особи, а з окремого реєстрового сигналу, який може бути неповним, застарілим або неправильно інтерпретованим. Тому у справах, пов'язаних із поверненням і повторним переміщенням, реєстрові дані мають запускати процедуру уточнення, а не автоматично породжувати негативні правові наслідки для особи.

Повторне переміщення є окремим адміністративно-правовим викликом. Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам прямо враховує осіб, які перемістилися або повторно перемістилися з 1 січня 2022 року з територій, включених до переліку територій бойових дій або тимчасової окупації [5, п. 5]. Цей самий пункт визначає, що переміщення вважається повторним, якщо внутрішньо переміщена особа повторно залишила або покинула своє місце проживання та перемістилася з територій, на яких ведуться бойові дії, або з тимчасово окупованих територій, а також у випадку знищення чи пошкодження житлового приміщення до ступеня непридатності для проживання [5, п. 5]. Проте у ширшому правовому значенні повторне переміщення не може зводитися лише до питання виплати допомоги.

Повторне переміщення охоплює нову втрату безпечного місця проживання, потребу в актуалізації даних, зміну фактичного місця перебування, повторне налаштування доступу до соціальних, медичних, освітніх та адміністративних послуг, оцінку житлових потреб і перевірку підстав для поновлення або продовження підтримки. На нашу думку, повторно переміщена особа не повинна проходити всю процедуру так, ніби держава вперше отримує інформацію про її становище. У публічної адміністрації вже є дані про її попередній облік, склад сім'ї, фактичне місце перебування, отримані виплати, житлові потреби, звернення та попередні адміністративні рішення. Тому повторне переміщення потребує не нового кола доказування з нуля, а скороченої процедури актуалізації даних, у межах якої орган публічної адміністрації перевіряє лише ті обставини, що змінилися.

Реінтеграція після повернення залежить від трьох груп умов. Перша група є безпековою: чи може особа проживати у відповідній громаді без очевидної загрози життю і здоров'ю. Друга є соціально-економічною: чи має особа доступ до житла, роботи, освіти, медичної допомоги, соціальної підтримки. Третя є адміністративною: чи можуть органи влади оформити зміну статусу, поновити або припинити виплати, виправити реєстрові помилки, забезпечити доступ до послуг і надати особі зрозуміле рішення.

Житловий компонент є одним із ключових для оцінки реальності повернення. Постановою Кабінету Міністрів України №495 затверджено Порядок формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання, обліку та надання такого житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб та інших категорій соціально незахищених верств населення [7, п. 1]. Згідно з цим Порядком відповідний фонд формується, зокрема, шляхом викупу або придбання житла, будівництва нового житла, реконструкції наявних будинків і гуртожитків,

переобладнання нежитлових приміщень у житлові, капітального ремонту об'єктів житлового фонду та набуття житла на інших підставах, не заборонених законом [7, п. 2].

Водночас для осіб, які повертаються до попереднього місця проживання, житлова проблема має інший зміст, ніж для осіб, які залишаються у приймаючих громадах. Формальне повернення до громади не завжди означає відновлення можливості проживати у власному житлі, оскільки воно може бути зруйнованим, пошкодженим або непридатним для проживання. Тому припинення спеціального адміністративно-правового захисту лише через факт повернення є необґрунтованим, якщо особа фактично не відновила доступу до безпечного й придатного житла та продовжує потребувати житлової або соціальної підтримки.

На цьому етапі найбільш виразно проявляється потреба в адміністративній процедурі супроводу повернення. Після повідомлення особи про повернення компетентні органи публічної адміністрації мають не лише зафіксувати зміну її місця перебування, а й оцінити, чи відновилася фактична спроможність особи проживати у відповідній громаді. Така оцінка має охоплювати стан житла, доступ до базових публічних послуг, наявність джерел існування, склад сім'ї, потреби дітей, осіб з інвалідністю та людей похилого віку, а також ризик повторного переміщення.

За результатами такої оцінки має прийматися мотивоване рішення про припинення, продовження або зміну обсягу підтримки на перехідний період. Адміністративна процедура супроводу повернення має виконувати не контрольну, а гарантійну функцію. Її призначення полягає у тому, щоб запобігти втраті підтримки до моменту, коли особа фактично відновить можливість безпечно й самостійно проживати у громаді повернення.

Окремим елементом адміністративно-правового механізму має бути міжвідомча координація. Повернення або повторне переміщення рідко стосується лише одного органу. Особа одночасно може потребувати актуалізації даних у системі обліку, поновлення або припинення допомоги, доступу до медичної допомоги, влаштування дитини до закладу освіти, отримання житлової підтримки, звернення до служби зайнятості або безоплатної правничої допомоги. Якщо кожен орган діє ізольовано, особа змушена самостійно переносити інформацію між різними адміністративними системами, повторно подавати документи і доводити ті самі обставини.

Повернення і повторне переміщення потребують не лише обміну даними, а й узгодженої адміністративної взаємодії між органами соціального захисту населення, центрами надання адміністративних послуг, органами місцевого самоврядування, Пенсійним фондом України, закладами охорони здоров'я, закладами освіти та службами зайнятості. Така взаємодія має бути спрямована на зменшення кількості повторних звернень, уникнення дублювання документів і недопущення перерви у підтримці.

Ефективність адміністративної процедури супроводу повернення та повторного переміщення значною мірою залежить від узгодженої роботи інформаційних ресурсів різних органів публічної адміністрації. Повернення особи, зміна її фактичного місця перебування, скасування або збереження дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, призначення чи припинення допомоги, а також доступ до житлових, соціальних, медичних та освітніх послуг потребують своєчасного обміну даними. У цьому сенсі електронні сервіси, державні реєстри та інформаційні системи можуть істотно спростити подання заяв, оновлення відомостей, перевірку статусу особи та взаємодію між органами публічної адміністрації.

Водночас цифровізація у цій сфері має допоміжне, а не самодостатнє значення. Електронна процедура не повинна перетворюватися на єдиний спосіб реалізації прав або на самостійну підставу для обмеження підтримки. Для людей похилого віку, осіб з інвалідністю, осіб без документів, а також мешканців громад із пошкодженою інфраструктурою або нестабільним зв'язком мають зберігатися канали особистого звернення через органи соціального захисту населення, центри надання адміністративних послуг, органи місцевого самоврядування або уповноважених представників. Інакше цифровізація, замість спрощення доступу до підтримки, може створити додатковий адміністративний бар'єр для тих осіб, які найбільше потребують допомоги.

Висновки. Повернення, реінтеграція та повторне переміщення осіб, постраждалих від війни, мають розглядатися як взаємопов'язані етапи адміністративно-правового реагування держави на наслідки збройної агресії. Чинне законодавство України містить базові гарантії для внутрішньо переміщених осіб, однак переважно орієнтоване на первинне переміщення, взяття на облік і призначення допомоги. Натомість подальші ситуації, пов'язані з поверненням особи, оцінкою умов її реінтеграції та можливим повторним переміщенням, потребують чіткішого процедурного врегулювання.

Повернення внутрішньо переміщеної особи не повинно автоматично означати завершення її спеціального адміністративно-правового захисту. В умовах воєнного стану воно може бути остаточним, тимчасовим, пробним або вимушеним. Тому рішення про відкликання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, припинення виплат або зміну обсягу підтримки має прийматися не лише з огляду на факт перебування особи у попередньому місці проживання, а з урахуванням реальної можливості безпечної, гідної та стійкої реінтеграції.

Повторне переміщення доцільно визначати як самостійну адміністративно-правову ситуацію, а не як механічне повторення первинної процедури обліку. Особа, яка вже перебувала на обліку, отримувала допомогу, змінювала місце фактичного перебування або поверталася до попереднього місця проживання, не повинна знову доводити весь комплекс обставин, які вже відомі державі. У таких випадках потрібна скорочена, але гарантійна процедура актуалізації даних, оцінки нових потреб, поновлення доступу до послуг і забезпечення безперервності підтримки.

Подальше вдосконалення законодавства має здійснюватися через уніфікацію строків і способів повідомлення про добровільне повернення; закріплення вимог до мотивування рішення про відкликання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; запровадження спеціальної процедури для повторно переміщених осіб; створення механізму перехідного супроводу осіб, які повернулися; збереження електронних і неелектронних каналів звернення; посилення міжвідомчої координації між органами соціального захисту населення, центрами надання адміністративних послуг, органами місцевого самоврядування, Пенсійним фондом України, закладами охорони здоров'я, закладами освіти та службами зайнятості. Саме така модель дає змогу перейти від формальної логіки обліку і припинення підтримки до гнучкого адміністративного супроводу всього циклу переміщення особи.

Використана література:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр> (дата звернення: 22.05.2026).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18> (дата звернення: 12.05.2026).
3. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20> (дата звернення: 12.05.2026).
4. Про облік внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовт. 2014 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/509-2014-п> (дата звернення: 13.05.2026).
5. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/332-2022-п> (дата звернення: 13.05.2026).
6. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квіт. 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/312-2023-р> (дата звернення: 13.05.2026).
7. Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2022 р. № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/495-2022-п> (дата звернення: 14.05.2026).
8. Guiding Principles on Internal Displacement. United Nations, 1998. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-internally-displaced-persons/international-standards> (Last accessed: 14.05.2026).

9. Селіхов Д. А. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.4>.
10. Ганджа С. І. Основоположні напрями соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2026. № 1(58). С. 61–66.
11. Makarov M. Specific Features of the Legal Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine During the War. Law and Innovative Society. 2025. № 2(25). P. 60–68. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2025-2\(25\)-5](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2025-2(25)-5).
12. Біженці та внутрішньо переміщені особи України на шляхах війни: кроки незламності : монографія / М. В. Бірюкова та ін.; за ред. М. В. Бірюкової. Львів : СПОЛОМ, 2023. 380 с.
13. Захист прав внутрішньо переміщених осіб : монографія / І. С. Басова та ін.; за заг. ред. О. Я. Рогача, М. В. Савчина, М. В. Менджул. Ужгород : РІК-У, 2018. 268 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2014 r. №1706-VII [On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons: Law of Ukraine of October 20, 2014 №1706-VII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18> [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17 liutoho 2022 r. №2073-IX [On Administrative Procedure: Law of Ukraine of February 17, 2022 №2073-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20> [in Ukrainian].
4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2014). Pro oblik vnutrishno peremishchenykh osib: postanova vid 1 zhovtnia 2014 r. №509 [On Registration of Internally Displaced Persons: Resolution of October 1, 2014 №509]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/509-2014-п> [in Ukrainian].
5. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Deiaki pytannia vyplaty dopomohy na prozhyvannia vnutrishno peremishchenym osobam: postanova vid 20 bereznia 2022 r. №332 [Certain Issues of Payment of Living Assistance to Internally Displaced Persons: Resolution of March 20, 2022 №332]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/332-2022-п> [in Ukrainian].
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi polityky shchodo vnutrishnoho peremishchennia na period do 2025 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023–2025 rokakh: rozporiadzhennia vid 7 kvitnia 2023 r. №312-r [On Approval of the State Policy Strategy on Internal Displacement until 2025 and the Operational Action Plan for 2023–2025: Order of April 7, 2023 №312-r]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/312-2023-p> [in Ukrainian].
7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Deiaki zakhody z formuvannia fondiv zhytla, pryznachenoho dlia tymchasovoho prozhyvannia vnutrishno peremishchenykh osib: postanova vid 29 kvitnia 2022 r. №495 [Certain Measures for the Formation of Housing Funds Intended for Temporary Accommodation of Internally Displaced Persons: Resolution of April 29, 2022 №495]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/495-2022-п> [in Ukrainian].
8. United Nations. (1998). Guiding Principles on Internal Displacement. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-internally-displaced-persons/international-standards>
9. Selikhov, D. A. (2024). Mekhanizm zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [Mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons by local self-government bodies]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 4, 34–39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.4> [in Ukrainian].
10. Handzha, S. I. (2026). Osnovopolozhni napriamy sotsialnoho zabezpechennia vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Fundamental directions of social security for internally displaced persons in Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia: Pedahohika. Sotsialna robota, 1(58), 61–66 [in Ukrainian].
11. Makarov, M. (2025). Specific Features of the Legal Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine During the War. Law and Innovative Society, 2(25), 60–68. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2025-2\(25\)-5](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2025-2(25)-5).
12. Biriukova, M. V. (Ed.). (2023). Bizhentsi ta vnutrishno peremishcheni osoby Ukrainy na shliakhakh viiny: kroky nezlamnosti [Refugees and internally displaced persons of Ukraine on the roads of war: steps of resilience]. Lviv: СПОЛОМ [in Ukrainian].

13. Rohach, O. Ya., Savchyn, M. V., & Mendzhul, M. V. (Eds.). (2018). *Zakhyst prav vnutrishno peremishchenykh osib* [Protection of the rights of internally displaced persons]. Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].

Chumak O. O. Return, Reintegration and Repeated Displacement of War-Affected Persons: Administrative and Legal Challenges for Ukraine

The article examines administrative and legal challenges related to the return, reintegration, and repeated displacement of persons affected by the armed aggression against Ukraine. It is substantiated that the return of an internally displaced person cannot be regarded merely as physical arrival at the former place of residence. In legal terms, it encompasses notification of the competent authority, updating of registry data, resolution of the issue of the further validity of the certificate of registration of an internally displaced person, continuation or termination of social payments, as well as restoration of access to housing, social, medical, educational, and administrative services.

It is proven that repeated displacement should be considered not as a technical repetition of the initial registration procedure, but as an independent administrative and legal situation. A person who has already been registered, received assistance, changed their actual place of residence, or returned to their former place of residence should not be required to re-prove the entire set of circumstances already known to the state. In such cases, a simplified yet safeguard-based procedure is needed for updating data, assessing needs, and ensuring continuity of support.

The article analyzes the provisions of the Law of Ukraine “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons”, the Law of Ukraine “On Administrative Procedure”, the Procedure for Issuing a Certificate of Registration of an Internally Displaced Person, the Procedure for Providing Accommodation Assistance to Internally Displaced Persons, and the State Policy Strategy on Internal Displacement for the Period until 2025. It is established that the current regulatory framework contains procedural gaps between registration, notification of return, cancellation of the validity of the certificate, termination or renewal of payments, and repeated registration of a person as internally displaced.

The author proposes an original approach to improving the administrative and legal mechanism in this area: establishing return as a separate administrative procedure; distinguishing between final, temporary, trial, and forced return; introducing a special procedure for repeatedly displaced persons; establishing an obligation to conduct an individual assessment of reintegration conditions before terminating support; strengthening the reasoning of decisions; and preserving non-electronic channels for submitting applications.

Key words: *internally displaced persons, return, reintegration, repeated displacement, administrative procedure, certificate of registration of an internally displaced person, accommodation assistance, registry data, social support, martial law.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.48.11>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

ТУРИЗМ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ. РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ РОСТИСЛАВА ДРАПУШКА ТА ПАВЛА ГОРІНОВА «ТУРИЗМ У ВИМІРІ СВОБОДИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ» (КИЇВ: ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР «АКАДЕМІЯ», 2025. – 240 С.)¹

Сучасний етап розвитку України, яка проходить крізь горнило важких випробувань та викликів, що є наслідками війни РФ проти нашої країни, вимагає від наукової спільноти не лише фіксації поточного стану речей, але й глибокого прогностичного аналізу, пошуку нових рецептів та стратегій відновлення після нашої перемоги. У цьому контексті вихід у світ монографії Ростислава Драпушка та Павла Горінова «Туризм у вимірі свободи: філософсько-правове дослідження» є подією важливою та своєчасною. Як людина, яка присвятила своє професійне життя дослідженню та педагогіці туризму, а також практичному розвитку індустрії гостинності, я з великою зацікавленістю ознайомився з цією працею, яка пропонує фундаментально новий погляд на феномен подорожей. Спершу висловлю загальну оцінку: книжка є актуальною та відзначається концептуальною новизною.

Угорський філософ та історик науки Імре Лакатос свого часу дотепно зауважив, що філософія науки без історії науки є пустою, а історія науки без філософії науки є сліпою. Якщо аналогічний стиль дискурсу застосувати до сфери туризму, то можна сказати, що філософія туризму без права та правового наповнення є спекулятивною, а правничий аналіз туристської галузі без філософської рефлексії потерпатиме на утилітаризм та емпіризм. Автори творчо поєднують здобутки філософії та правничого аналізу туризму. Тому автори монографії обрали нетривіальний ракурс дослідження. Відходячи від традиційного сприйняття туризму виключно як галузі економіки чи сфери послуг, вони піднімають планку аналізу до філософсько-правового рівня, і розглядаючи туризм як екзистенційну потребу людини у свободі, русі та пізнанні світу та себе у світі у рамках нових географічних локацій та культурних традицій. У передмові слушно зазначено, що в умовах війни, коли повсякденність для багатьох українців звужилася до бомбосховищ та окопів, сама можливість подорожі – навіть у думках чи пам'яті – набуває терапевтичного значення. Ця теза пронизує всю роботу, перетворюючи її з суто наукового тексту на своєрідний гуманістичний маніфест – дороговказ – відновлення нації. Водночас автори не оминають і проблемні (негативні) наслідки туризму: тут і навантаження на культурну інфраструктуру та загроза пам'яткам культури від великої кількості відвідувачів, зростання цін на продукти харчування та житло для місцевого населення, перевантаження комунальних й муніципальних служб, погіршення криміногенної ситуації, безпекові та екологічні проблеми.

Вважаю, що логічно оцінити й обговорити структурні виміри книжки. Робота складається з чотирьох логічно пов'язаних розділів, кожен з яких розкриває окремий аспект проблематики, що досліджується. У першому розділі «Феномен туризму в сучасному філософському дискурсі» автори здійснюють ґрунтовну ревізію понятійного апарату. Імпонує те, що дослідники не обмежуються дефініціями суто зі сфері менеджменту чи економіки туризму, а залучають феноменологічний, герменевтичний та екзистенційний підходи. Визначення родових ознак туризму (зміна середовища, набуття вражень, культурний обмін тощо) дозволяє глибше зрозуміти його природу. Особливої уваги заслуговує аналіз туризму в контексті політичних режимів. Автори переконливо доводять, що в авторитарних суспільствах (на прикладі СРСР) туризм деградує до інструменту пропаганди та контролю, тоді як у демократичних – стає 2 простором

¹ Драпушко Р., Горінов П. Туризм у вимірі свободи: філософсько-правове дослідження : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2025. 240 с. ISBN 978-966-580-791-9

свободи та публічної дипломатії. Це порівняння є вкрай важливим для розуміння того, яку модель туризму ми маємо будувати в повоєнній Україні – модель, орієнтовану на людину, її гідність та права.

Другий розділ «Туризм як провідний сектор економіки: світ та Україна» демонструє високу компетентність авторів у роботі зі статистичними даними та аналітикою. Наведені цифри вказують: внесок туризму у світовий ВВП у 2023 році склав 9,9 трлн дол. США, а прогнози на 2034 рік сягають 16 трлн дол. Автори детально розглядають вплив пандемії COVID-19 та повномасштабної агресії РФ проти України на галузь туризму. Наведені дані про руйнування понад 1800 об'єктів культури та 169 туристичних об'єктів внаслідок російської агресії є болючим, але необхідним документуванням злочинів Росії проти нашої історичної спадщини.

Особливо цінним для фахівців є аналіз позицій України в рейтингу Індексу розвитку подорожей і туризму (Travel and Tourism Development Index, TTDI). Автори чесно вказують на проблемні місця туристської галузі в Україні: низьку конкурентоспроможність, проблеми з інфраструктурою та безпекою. Однак, цей критичний погляд не є песимістичним; він слугує точкою відліку для розробки стратегій зростання.

У третьому розділі «Туристична діяльність як об'єкт державної політики» здійснено компетентний порівняльно-правовий аналіз. Автори розглядають чотири моделі державного регулювання туризму: американську, європейську, бюджетоутворювальну та змішану. Для України, яка перебуває на шляху євроінтеграції, критично важливим є вивчення європейського досвіду, де туризмом опікуються спеціалізовані підрозділи в структурі багатопрофільних міністерств.

Автори слушно акцентують на необхідності оновлення законодавчої бази. З їхня пропозиція щодо прийняття Закону України «Про сільський туризм» та завершення реформи категоризації готелів є абсолютно виправданою. Як президент Асоціації навчальних закладів України туристського і готельного профілю, я повністю поділяю думку про те, що фрагментарність законодавства гальмує розвиток галузі та ускладнює підготовку кадрів, які б відповідали міжнародним стандартам. Продовжуючи цю думку, завважу, що особливо важливим вважаю наголос на необхідності модернізації освітніх програм, зміцнення практичної складової навчання, розбудови партнерств між закладами вищої освіти, бізнесом і органами державної влади. Монографія органічно поєднує аналіз економічних показників із баченням людського капіталу як ключового ресурсу галузі.

Значною перевагою роботи є ґрунтовний порівняльний аналіз туристичного законодавства та стратегічних документів низки європейських держав (Франція, Італія, Іспанія, Хорватія та ін.), включно з програмами «Destination France», національними стратегіями розвитку туризму до 2030 р., законодавством у сфері захисту культурної спадщини, природоохоронними нормами. Таке зіставлення дозволяє авторам окреслити модельні підходи до формування державної політики у сфері туризму, релевантні для України, за допомогою досвіду ЄС, зокрема ключовому документу Єврокомісії у цій сфері «Перехідний туристичний напрямок» (Tourism transition pathway). Окремо слід відзначити думки, що присвячені стандартизації та якості туристичних послуг. Автори систематизують міжнародні стандарти ISO у сфері туризму, гостинності, пляжної інфраструктури, сервісу, а також національні галузеві стандарти. Така систематизація є вкрай важливою у контексті європейської інтеграції, адже саме стандарти якості й безпеки туристичних послуг стають ключовим інструментом підвищення конкурентоспроможності дестинацій. Варто підтримати запропоновані в монографії рекомендації щодо оновлення та гармонізації української системи стандартів з урахуванням нових вимог сталого розвитку, інклюзивності, цифрової трансформації та безпеки.

Четвертий розділ «Стратегічні орієнтири розвитку українського туризму» є найбільш прикладним (прагматично зорієнтованим) і не побоюся цього дещо патетичного терміну - візіонерським. Автори не просто констатують проблеми, а пропонують конкретні шляхи їх вирішення, спираючись на успішні кейси післявоєнного відновлення Хорватії, Кіпру та Грузії, де туризм відіграв важливу роль.

Надзвичайно перспективною є ідея кластеризації туристичної діяльності. Опис досвіду створення «Першого туристичного кластеру Закарпаття» та формування «крафтових кошків» (Мукачівського, Перечинського тощо) є чудовим прикладом того, як теорія втілюється

в практику. Це саме ті інноваційні підходи, які ми маємо досліджувати, описувати концептуальною мовою науки, узагальнювати та пропонувати як основу для управлінських рішень для держави, а також викладати студентам. Також варто відзначити увагу авторів до музейного туризму та скансенів («живих музеїв») як інструменту збереження національної пам'яті.

Тепер логічно перейти до оцінки наукового та практичного значення книжки. Монографія «Туризм у вимірі свободи» має беззаперечну наукову цінність. Авторам вдалося поєднати філософську глибину з юридичною точністю та економічним прагматизмом. Запровадження ними дискурсу про туризм як «екзистенцію свободи» збагачує вітчизняну туризмологію новими концепціями.

З педагогічної точки зору, ця книга може також слугувати як навчальний посібник високого рівня. Вона може бути використана при викладанні дисциплін «Філософія туризму», «Туристичне право», «Державне регулювання туристичної діяльності», «Організація туризму». Матеріал викладено доступно, логічно, з використанням великої кількості схем, таблиць та статистичних даних (наприклад, рис. 1.1, табл. 2.1, рис. 2.5), що значно полегшує сприйняття інформації читачами, будь вони науковцями чи студентами.

Особливо хочу відзначити спрямованість праці на патріотичне виховання. Автори розглядають туризм як інструмент національної самоідентифікації та засіб дипломатії, що здатний доносити правду про Україну світові. Теза про те, що кожен іноземний турист в Україні – це інвестиція в нашу безпеку та економіку, є стратегічно вірною.

Відзначу таку солідну джерельну базу дослідження - автори використовують найкращі напрацювання українських та зарубіжних вчених, аналізують великий обсяг емпіричної інформації (статистики туризму, нормативної бази туризму тощо).

Як і будь-яке ґрунтовне та новаторське дослідження, ця монографія спонукає до дискусії.

По-перше, розглядаючи питання післявоєнного відновлення, хотілося б бачити більше уваги до проблеми нестачі кваліфікованих кадрів. Війна призвела до значного відтоку фахівців за кордон, і питання повернення та підготовки нових професіоналів стоятиме надзвичайно гостро. Хоча автори згадують про необхідність освіти, цей аспект заслуговує на окремий підрозділ, особливо в контексті прикладів успішної співпраці закладів освіти з бізнесом (тут до певної міри моделлю може слугувати Київський університет туризму економіки та права).

По-друге, у розділі про державну політику варто було б детальніше зупинитися на механізмах залучення грантових коштів ЄС для розвитку туристичних проєктів у громадах, адже фінансові ресурси держави у післявоєнний період буде обмеженим.

По-третє, описуючи цифровізацію галузі, автори могли б приділити більше уваги використанню штучного інтелекту та VR/AR (віртуально реальність / змінена реальність) технологій у промоції дестинацій, оскільки використання таких технологій стає світовим трендом. Книжка стимулює читачів-дослідників до розмислів про подальші кроки з вивчення феномену туризму. Вочевидь, постає завдання глибшого залучення інструментарію соціологічних і маркетингових досліджень (опитування туристів, операторів, територіальних громад) для конкретизації моделей розвитку туризму в Україні з точки зору учасників галузі; туризм такою має потенціал слугувати інструментом посилення соціальної згуртованості, стимулювання регіонального розвитку, формування глобального бренду України (саме над останньою тематикою працює автор цієї рецензії). Важливою також є подальша розробка і вдосконалення механізмів інтеграції європейських стандартів у практику українських підприємств туризму та гостинності.

Втім, зазначені побажання та думки жодним чином не підважують високої наукової цінності рецензованої праці, а лише окреслюють перспективи для подальших досліджень.

Монографія Ростислава Драпушка та Павла Горінова «Туризм у вимірі свободи: філософсько-правове дослідження» є завершеною, оригінальною та глибоко науковою працею. Книжка відповідає всім формальним та змістовним вимогам, що висуваються до такого роду видань, і робить вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки про туризм. Книга беззаперечно стане настільною для науковців, викладачів, студентів та 7 аспірантів профільних спеціальностей. Вона також буде корисною для державних службовців, керівників територіальних громад

та представників туристичного бізнесу, які шукають ефективні стратегії розвитку в умовах невизначеності та суспільства ризику – тенденцій, які були драматично посилені російською агресією проти України. Запропонована авторами парадигма осмислення туризму як вияву свободи та гідності є тим ідейним та етичним фундаментом, на якому ми маємо розбудувати українську індустрію гостинності. Вважаю, що монографія заслуговує на найвищу оцінку та здобуде широке використання в освітньому та науково-дослідницькому процесах.

Рецензент

Кандидат філософських наук, доктор педагогічних наук, професор,
Заслужений працівник культури України, ректор Київського університету
туризму, економіки і права,
президент Асоціації навчальних закладів України туристського і готельного профілю

В. К. ФЕДОРЧЕНКО

НАШІ АВТОРИ

АНДРУСИШИН БОДАН ІВАНОВИЧ	доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0000-0002-5490-6874 <i>abihorse@ukr.net</i>
БОТНАРЕНКО ІРИНА АНАТОЛІЙВНА	кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності, Навчально-науковий інститут поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ orcid.org/0000-0003-4697-3767 <i>byarinka1@ukr.net</i>
ГАВРОНСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0000-0001-6213-9188 <i>gtatyanaua@gmail.com</i>
ГОРІНОВ ПАВЛО ВАЛЕРІЙОВИЧ	кандидат юридичних наук, доцент, заслужений працівник соціальної сфери України, декан Соціально-гуманітарного факультету, професор кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, orcid.org/0000-0002-8294-2784 <i>p.v.gorinov@udu.edu.ua</i>
КОНЧАКОВСЬКА ВАЛЕНТИНА ВАСИЛІВНА	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0000-0003-1643-9627 <i>valentina@ukr.net</i>
КОРЖ ІГОР ФЕДОРОВИЧ	доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник керівника наукового центру цифрової трансформації та права, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної Академії Правових Наук України orcid.org/0000-0003-0446-5975 <i>pravo@ippi.org.ua</i>
КРИЖНА ВАЛЕНТИНА ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності, Навчально-науковий інститут поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ orcid.org/0000-0002-0402-4224 <i>valentina1416@ukr.net</i>
МАКАРОВА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА	кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана з навчально-методичної роботи Соціально-гуманітарного факультету, доцент кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0000-0002-0208-9737 <i>elena_k_v@ukr.net</i>

СОПЛКО ПРИНА МИКОЛАЇВНА	доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін, Донецький державний університет внутрішніх справ orcid.org/0000-0002-9594-9280 <i>Sopilko_I@ukr.net</i>
ТОДУА ШОТА РЕВАЗОВИЧ	аспірант кафедри історії, теорії держави і права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0009-0006-8790-5954 <i>shotashota777333@gmail.com</i>
ЧУМАК ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСІЙОВИЧ	доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0009-0004-2153-6370 <i>o.o.chumak@udu.edu.ua</i>

OUR AUTHORS

ANDRUSYSHYN BOHDAN	Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of Law, Dragomanov Ukrainian State University orcid.org/0000-0002-5490-6874 <i>abihorse@ukr.net</i>
BOTNARENKO IRYNA	Candidate of Law, Senior Researcher at the Research Laboratory on Crime Prevention Problems, Educational and Scientific Institute of Police Activities of National Academy of Internal Affairs orcid.org/0000-0003-4697-3767 <i>byarinka1@ukr.net</i>
CHUMAK OLEKSANDR	Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Law, Dragomanov Ukrainian State University orcid.org/0009-0004-2153-6370 <i>o.o.chumak@udu.edu.ua</i>
GORINOV PAVLO	Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Honored Worker of the Social Sphere of Ukraine, Dean of the Social and Humanitarian Faculty, Professor at the Department of Law, Dragomanov Ukrainian State University orcid.org/0000-0002-8294-2784 <i>p.v.gorinov@udu.edu.ua</i>
HAVRONSKA TETIANA	Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of law, Dragomanov Ukrainian State University orsid.org/0000-0001-6213-9188 <i>gtatyanaua@gmail.com</i>
KONCHAKOVSKA VALENTYNA	Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Law, Dragomanov Ukrainian State University orcid.org/0000-0003-1643-9627 <i>valentina@ukr.net</i>
KORZH IHOR	Doctor of Laws, Senior Research Fellow employee, Deputy Head of the Research Center for Digital Transformation and Law, State Scientific Institution «Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine», orcid.org/0000-0003-0446-5975 <i>pravo@ippi.org.ua</i>
KRYZHNA VALENTYNA	Candidate of Law, Senior Researcher at the Research Laboratory on Crime Prevention Problems, Educational and Scientific Institute of Police Activities of National Academy of Internal Affairs orcid.org/0000-0002-0402-4224 <i>valentina1416@ukr.net</i>

MAKAROVA OLENA	Candidate of Law, Associate Professor, Deputy Dean for Educational and Methodological Work of the Faculty of Social Sciences and Humanities, Associate Professor at the Department of Law, Dragomanov Ukrainian State University orcid.org/0000-0002-0208-9737 <i>elena_k_v@ukr.net</i>
SOPILKO IRYNA	Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of State and Legal Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs orcid.org/0000-0002-9594-9280 <i>Sopilko_I@ukr.net</i>
TODUA SHOTA	Postgraduate Researcher at the Department of History and Theory of State and Law, Dragomanov Ukrainian State University orcid.org/0009-0006-8790-5954 <i>shotashota777333@gmail.com</i>

ЗМІСТ

Андрусишин Б. І. РЕПАРАЦІЇ, КОМПЕНСАЦІЇ ТА РЕСТИТУЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПРАКТИКА.....	3
Ботнаренко І. А., Крижна В. В. МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ.....	7
Гавронська Т. В. ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ.....	17
Горінов П. В. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ.....	27
Кончаковська В. В. СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: МІЖ ДЕКЛАРАЦІЄЮ ТА РЕАЛЬНОСТЮ.....	33
Корж І. Ф. ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УПРАВЛІНСЬКУ ФУНКЦІЮ ДЕРЖАВИ.....	39
Макарова О. В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	47
Сопілко І. М. ЗАКОНОДАВЧІ ТА СУДОВІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ В УКРАЇНІ.....	56
Тодуа Ш. Р. НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ.....	62
Чумак О. О. ПОВЕРНЕННЯ, РЕІНТЕГРАЦІЯ ТА ПОВТОРНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	68
РЕЦЕНЗІЇ	
Федорченко В. К. ТУРИЗМ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ. РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ РОСТИСЛАВА ДРАПУШКА ТА ПАВЛА ГОРІНОВА «ТУРИЗМ У ВИМІРІ СВОБОДИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ» (КИЇВ: ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР «АКАДЕМІЯ», 2025. – 240 С.).....	76
НАШІ АВТОРИ	80

CONTENT

<i>Andrusyshyn B. I.</i> REPARATIONS, COMPENSATION AND RESISTANCE AS INSTRUMENTS OF INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY: EVOLUTION AND PRACTICE.....	3
<i>Botnarenko I. A., Kryzhna V. V.</i> INTERAGENCY INTERACTION OF THE INVESTIGATOR AS A CONDITION FOR EFFECTIVE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENCES RELATED TO DOMESTIC VIOLENCE.....	7
<i>Havronska T. V.</i> LEGAL STATUS OF REFUGEE CHILDREN IN UKRAINE: HISTORICAL ASPECTS	17
<i>Gorinov P. V.</i> COMPENSATION FOR DAMAGE IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY OF THE STATE.....	27
<i>Konchakovska V.V.</i> JURY TRIAL IN UKRAINE: BETWEEN DECLARATION AND REALITY.....	33
<i>Korzh I. F.</i> THE IMPACT OF DIGITIZATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE GOVERNMENTAL FUNCTION.....	39
<i>Makarova O. V.</i> ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF VULNERABLE CATEGORIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS UNDER MARTIAL LAW.....	47
<i>Sopilko I. M.</i> LEGISLATIVE AND JUDICIAL ASPECTS OF COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY MILITARY AGGRESSION IN UKRAINE.....	56
<i>Todua S. R.</i> REGULATORY AND LEGAL DIMENSION OF ENSURING THE BEST INTERESTS OF THE CHILD.....	62
<i>Chumak O. O.</i> RETURN, REINTEGRATION AND REPEATED DISPLACEMENT OF WAR-AFFECTED PERSONS: ADMINISTRATIVE AND LEGAL CHALLENGES FOR UKRAINE.....	68
REVIEWS	
<i>Fedorchenko V. K.</i> TOURISM IN THE CONTEXT OF PHILOSOPHICAL AND LEGAL DISCOURSE. REVIEW OF THE BOOK BY ROSTYSLAV DRAPUSHKO AND PAVLO GORINOV “TOURISM IN THE DIMENSION OF FREEDOM: PHILOSOPHICAL AND LEGAL RESEARCH” (KYIV: PUBLISHING CENTER “ACADEMY”, 2025. – 240 P.).....	76
OUR AUTHORS.....	80

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Серія 18. Право

Випуск 48

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Дата розміщення онлайн – 29.05.2026 р.

Дата друку – 30.05.2026 р.

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 10,0. Обл.-вид. арк. 8,16.

Замов. № 0526/555. Наклад 300 прим.

Віддруковано з оригіналів

Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.